

Vilniaus universiteto
Komunikacijos fakulteto
Informacijos ir komunikacijos katedra

JULIJA BYSTROVA,

Tarptautinės komunikacijos programos, II kurso studentė

(studento pažymėjimo nr. 816242)

UZBEKŲ KULTŪRINĖ ADAPTACIJA LIETUVOJE

Magistro darbas

Vadovė doc. dr. B. Grebliauskienė

Vilnius, 2010

Pildo magistro baigiamojo darbo autorius

JULIJA BYSTROVA

(magistro baigiamojo darbo autoriaus vardas, pavardė)

UZBEKŲ KULTŪRINĖ ADAPTACIJA LIETUVOJE

(magistro baigiamojo darbo pavadinimas lietuvių kalba)

CULTURAL ADAPTATION OF UZBEKS IN LITHUANIA

(magistro baigiamojo darbo pavadinimas anglų kalba)

Patvirtinu, kad magistro baigiamasis darbas parašytas savarankiškai, nepažeidžiant kitiems asmenims priklausančių autorių teisių, visas baigiamasis magistro darbas ar jo dalis nebuvo panaudoti kitose aukštosiose mokyklose.

(magistro baigiamojo darbo autoriaus parašas)

Sutinku, kad magistro baigiamasis darbas būtų naudojamas neatlygintinai 5 metus Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto studijų procese.

(magistro baigiamojo darbo autoriaus parašas)

Pildo magistro baigiamojo darbo vadovas

Magistro baigiamąjį darbą ginti

(įrašyti – leidžiu arba neleidžiu)

(data)

(magistro baigiamojo darbo vadovo parašas)

Pildo katedros, kuriojančios studijų programą, reikalų tvarkytoja

Magistro baigiamasis darbas įregistruotas

Informacijos ir komunikacijos katedroje

(katedros, kuriojančios studijų programą, pavadinimas)

(data)

(katedros reikalų tvarkytojos parašas)

Pildo katedros, kuriojančios studijų programą, vadovas

Recenzentu skiriu

(recenzento vardas, pavardė)

(data)

(katedros vadovo parašas)

Pildo recenzentas

Darbą recenzuoti gavau.

(data)

(recenzento parašas)

Bystrova, Julija

Bi-412 Uzbekų kultūrinė adaptacija Lietuvoje : magistro darbas / Julija Bystrova; mokslinis vadovas doc. dr. Beata Grebliausikienė ; Vilniaus universitetas. Komunikacijos fakultetas. Informacijos ir komunikacijos katedra – Vilnius, 2010. – 70, [1] lap. : lent. – Mašinr. – Santr. angl. – Bibliogr.: lap. 67– 69 (33 pavad.).

008

Reikšminiai žodžiai: uzbekai, kultūrinė adaptacija, akulturacija, kultūros šokas, akulturacijos strategijos, integracija, separacija, asimiliacija, marginalizacija.

Magistro *Darbo objektas* – uzbekai imigrantai, atvykę į Lietuvą. Darbe analizuojama jų kultūrinė adaptacija Lietuvos visuomenėje. *Darbo tikslas* – atskleisti pagrindinius uzbekų kultūrinės adaptacijos Lietuvoje aspektus. *Darbo uždaviniai:* Išanalizuoti teorinius kultūrinės adaptacijos kitoje kultūrinėje aplinkoje aspektus ir išskirti svarbiausius kultūrinės adaptacijos faktorius; atskleisti kultūrinės adaptacijos strategijas bei jų pasirinkimą įtakojančius veiksnius; išanalizuoti uzbekų imigrantų adaptacijos procesą, jį įtakojančius faktorius ir jų pasirinktas adaptacijos strategijas.

Pasitelkus mokslinių publikacijų analizę, taikant interviu ir apklausos metodus, prieita prie išvados, kad uzbekų kultūrinės adaptacijos „medaus mėnesio“ etapas būna trumpas. Studentų uzbekų „medaus mėnesio“ etapas yra ilgesnis dėl uždaro gyvenimo būdo bendrabutyje ir intensyvesnio bendravimo su užsieniečiais. Uzbekai nepatiria stipraus „kultūrinio šoko“ Lietuvoje, nes: a). nesuvokia didelės Lietuvos ir Uzbekistano kultūrinės distancijos; b). domisi Lietuva prieš atvykdami ir turi realybę atitinkančias žinias apie Lietuvą; c). buvo Lietuvoje anksčiau; d). turėjo komunikacijos su lietuviais patirties Uzbekistane.

Analizuojant adaptaciją įtakojančius faktorius, prieita prie išvados, kad Didžiausia adaptacijos kliūtis yra suvokiamas dominuojančios etninės grupės priešiškus, kuris stipriausiai pajaučiamas „kultūrinio šoko“ etapo metu. Tai įtakoja neigiamą stereotipinį lietuvio įvaizdžio formavimąsi uzbekų sąmonėje ir vengimą komunikuoti su lietuviais. Maža musulmonų religijos įtaka respondentų gyvenime skatina adaptaciją, nes noriai ir greitai perimamos krikščioniškos kultūrinės tradicijos. Pagrindinis uzbekų socialinės, emocinės ir materialinės paramos šaltinis yra giminės ir artimieji Lietuvoje. Uzbekų etninės bendruomenės įtaka nėra reikšminga uzbekų adaptacijai, dėl žemos uzbekų etninės grupės konsolidacijos ir nenoro dalyvauti bendruomenės gyvenime.

Tiriant uzbekų kalbos vartojimą, nustatyta, kad Uzbekai išmoksta lietuvių kalbą per ilgą laiką. Lietuvių kalbos neįtvirtinimą įtakoja baimė netaisyklingai kalbėti lietuviškai ir galimybė bendrauti rusų kalba. Lietuvių kalbos nemokėjimas įtakoja lėtą uzbekų kultūrinę adaptaciją. Lietuvių kalbos

nemokėjimas nėra sunkios uzbekų integracijos į darbo rinką priežastis, nes: a). respondentų darbo pobūdis nereikalauja lietuvių kalbos mokėjimo; b). yra galimybė bendrauti rusiškai; b). respondentai yra geri savo srities specialistai ir dirba savarankiškai ar turi

Pastebėta, kad didžioji dalis uzbekų pasirenka integracijos į Lietuvos kultūrinę aplinką strategiją. Integracijos strategijos pasirinkimas priklauso nuo: a). uzbekų asmenybės bruožų, iš kurių svarbiausi iš jų yra pozityvumas, tolerancija ir aktyvumas; b). išsilavinimo, kurio dėka susirandamas darbas ir pasiekiamas aukštas socialinis statusas. Separacijos strategijos pasirinkimą įtakoja staigus ir netikėtas emocinės ir moralinės paramos netekimas, artimų žmonių ir giminių išvažiavimas ir to nulemtas vienatvės jausmas. Rečiausiai pasirenkamos marginalizacijos ir asimiliacijos strategijos.

Tyrimo rezultatai gali būti naudingi kuriant tautinių mažumų integracijos į sociumą programas, imigrantų socialinės pagalbos programas. Rezultatai gali būti naudingi kultūros vadybos, kultūros srities specialistams.

TURINYS

ĮVADAS.....	6
1. KULTŪRINĖS ADAPTACIJOS TEORIJA.....	10
1.1. Adaptacijos sąvokos apibrėžimas	10
1.2. Kultūrinės adaptacijos procesas.....	13
1.3. Kultūrinę adaptaciją įtakojantys faktoriai	20
1.3.1. Grupinio lygmens faktoriai.....	22
1.3.2. Individualaus lygmens faktoriai.....	24
1.3.3. Adaptacijos proceso faktoriai.....	28
1.4. Adaptacijos strategijos	29
1.5. Uzbekijos ir lietuvių kultūras skiriančios bruožai.....	36
2. UZBEKŲ KULTŪRINĖ ADAPTACIJA LIETUVOJE: TYRIMAS.....	40
2.1. Adaptacijos tyrimai	41
2.2. Tyrimo metodai.....	41
2.3. Tyrimo rezultatai.....	43
2.3.1. Uzbekų kultūrinės adaptacijos procesas.....	44
2.3.2. Adaptacijos faktoriai.....	50
2.3.2.1. Asmeniniai faktoriai.....	50
2.3.2.2. Priimančiosios šalies faktoriai.....	53
2.3.3. Adaptacijos strategijos pasirinkimas	58
IŠVADOS.....	65
BIBLIOGRAFINIŲ NUORODŲ SĄRAŠAS.....	67
Cultural adaptation of Uzbeks‘ in Lithuania (summary).....	70
Priedai.....	71
Priedas nr. 1. Interviu klausimyno pavyzdys.....	71
Priedas nr. 2. Apklauso pavyzdys	74
Priedas nr. 3. Apklauso pavyzdys rusų kalba.....	76
Priedas nr. 4. Interviu medžiaga (CD)	

IVADAS

Šio darbo **aktualumą** lemia tai, kad migracijos procesų mastas šiuolaikinėje visuomenėje ir socialinių pokyčių ekonominiame, politiniame, socialiniame ir kultūriniame šalies gyvenime svarba reikalauja ypatingo dėmesio jų įvairiapusiems tyrimams. Vienas iš pagrindinių šiuolaikinės visuomenės bruožų yra mobilumas, todėl pastaraisiais dešimtmečiais vis labiau kyla susidomėjimas skirtingų kultūrų komunikacija. Ypač komunikacijos mokslų dėmesys, kaip integracinės tarpdisciplininės mokslo šakos, sugebančios kompleksiskai išanalizuoti migraciją ir jos sąlygotą imigrantų adaptaciją, kaip sudėtingą šiuolaikinio gyvenimo reiškinių.

Temos **ištirtumas** Lietuvoje yra nepakankamas, kas pasireiškia mažame darbų, kurių dėmesys skiriamas kultūrinei adaptacijai, kiekyje. Išaugo didelis tyrimų pokyčių poreikis, o būtent poslinkio nuo ekonominių ir demografinių visuomenės charakteristikų aprašymo link kompleksiško migracijos sąlygotų procesų, faktorių, įtakojančių migrantų adaptaciją paaiškinimo ir jų esmės supratimo.

Šiandien adaptacijos prie naujos kultūros ir etninės aplinkos problema, krizė ir tapatybės transformacija, skirtingi socialinės, psichologinės adaptacijos rūšys yra mokslininkų dėmesio centre. Silpnai ištirtais lieka klausimai, susiję su skirtingų kultūros elementų įtaka adaptacijos procesui, tapatybės struktūros ir vertybių pasikeitimas veikiant adaptacijos procesams, psichologiniai tarptautinių santykių vystymosi aspektai daugiakalbės aplinkos sąlygomis. Šitos problemos sąlygoja kultūrinės adaptacijos procesų tyrimų svarbą.

Mokslinis šio darbo **naujumas** pagrįstas nepakankamu mažų etninių grupių kultūrinės adaptacijos ištirtumu.

- darbe buvo išanalizuotas uzbekų, kaip nedidelės etninės Lietuvos grupės, kultūrinės adaptacijos „mechanizmas“; uzbekų adaptacijos specifika suprantama kaip procesas, veikiamas asmeninių, grupinių ir kitų faktorių visuma. Susisteminti ir struktūrizuoti įvairių autorių kultūrinės adaptacijos etapai. Susisteminti ir struktūrizuoti svarbiausi akultūracijos metu individą veikiantys kintamieji.

- Palyginami Uzbekistano ir Lietuvos kultūrų bruožai ir vertybės.
- Nustatyta dažniausiai pasirenkama uzbekų akultūracijos strategija Lietuvoje

Kultūrinė adaptacija – tai procesų, atsirandančių priimant arba atsisakant naujų kultūrinių elementų ir reorganizuojant buvusią kultūrą, kompleksas. 1936 metais R. Redfield, M. Linton ir M. J. Herskovits apibūdino šį fenomeną kaip „reiškinių visumą, atsirandančių skirtingų kultūrinių grupių ilgalaikio kontakto metu, kai vyksta vienos arba abiejų grupių pradinių kultūrinių bruožų pokyčiai“. Autoriai išskyrė tris šio proceso rezultatus: a). suvokimas – ženklios kitos kultūros dalies priėmimas elgesio stereotipų ir kultūros vertybių priėmimas; b). adaptacija – pradinių ir naujų

elementų suderinimas į harmoningą visumą; c). reakcija – naujų kontrkultūrinių judėjimų atsiradimas. Tokiu būdu pagrindiniu šio proceso rezultatu tampa kultūrinė adaptacija ir jos sąlygojami sunkumai. Tyrimų tradicija, pradėta M. Linton, R. Redfield ir M. J. Herskovits išsilaike sociologų, etnografų, psichologų, kultūrologų darbuose. Nepriklausomai nuo to, ar adaptacija suvokiama kaip procesas, būseną ar rezultatas; kaip vienpusė ar dvipusė įtaka; kaip grupinė ar individuali patirtis, akcentuojami kultūriniai sąveikaujančių grupių skirtumai. Klasikinių kultūrinės adaptacijos koncepcijų netobulumas ir nepilnavertiškumas jų analitinių galimybių prasme, siauras visuomenės traktavimas bei linijinis ir vienos krypties adaptacijos supratimas diskreditavo kultūrinę adaptaciją kaip sąvoką, supaprastinančią ir fragmentuojančią socialines ir kultūrinės realybes. Todėl XX amžiaus paskutiniuose dešimtmečiuose kultūrinė adaptacija pradėta analizuoti kartu su tokiais sąvokomis kaip „integracija“, „etniškumas“, „daugiakultūriškumas“. Šiuolaikine prasme kultūrinė adaptacija reiškia potencialią kultūrų galimybę transformuotis ir integruoti kultūrinės naujoves į jau susidėjusią kultūrinių vertybių sistemą, interpretuojant socialinius ir kultūrinius fenomenus ir suteikiant jiems naujas prasmes. Paskutiniaisiais dešimtmečiais atsiranda daugybė šiai sąvokai artimų koncepcijų – „kultūrinis kontaktas“, „tarpkultūrinė sąveika“, „kultūrų dialogas“, „kultūrų sandūra“. XX amžiaus pradžioje įvairiose moksluose atsirado susidomėjimas tarpkultūrinės adaptacijos problemomis. Tyrimai buvo atliekami etnologų, buvo tiriama akultūracija kaip grupinio lygmens fenomenas, vėliau pradėtas nagrinėti individualaus lygmens kultūrinės adaptacijos procesas.

Šio darbo eigoje buvo išanalizuoti 30 literatūros šaltiniai. Buvo naudojamos žinomų mokslininkų ir autorių darbai. Kultūrų adaptacija, kaip reiškinys, išsamiausiai nagrinėtas sociologijos, psichologijos, pedagogikos mokslų. **Teorinis šio darbo pagrindas** yra

- migracijos psichologijos darbai (A. Furnham, S. Bochner); darbai, nagrinėjantys migrantų adaptaciją kitoje sociokultūrinėje aplinkoje (J.W. Berry, S. Bochner). Šių darbų rėmuose, tyrėjai analizavo psichologines fazes, kurias atvykėlis pereina, kai patenka į kitą kultūrinę aplinką, savybes, kurios padeda prisiderinti prie naujos kultūros, tapimo tarpkultūriniu individu procesu.

- Socialiniai ir psichologiniai imigrantų akultūracijos strategijų modeliai (J.W. Berry, S. Bochner)

- akultūracijos stresą ir kultūrinį šoką nagrinėjantys darbai (P. Adler, K. Oberg)

- kultūrinės adaptacijos proceso darbai (J.T. ir J.E Gullahorn, P.Adler)

- Y. Kim ir W.B. Gudykunst' tarpkultūrinės adaptacijos darbai. Darbuose pabrėžiama komunikacijos svarba adaptacijos procese.

Darbo hipotezė

• Manoma, jog uzbekai Lietuvoje renkasi separacijos strategiją dėl didelio šalių kultūrinio atstumo.

- Didelė kultūrinė distancija lemia stiprų kultūrinio šoko pasireiškimą, kurio įveikime svarbų vaidmenį vaidina socialinė parama, kurią teikia šeima ir vietinės uzbekų kultūrinės bendruomenės.

- Taip pat manoma, jog kuo aukštesnis atvykėlio išsilavinimas, tuo mažesnis separacijos ir marginalizacijos strategijų pasirinkimas.

Darbo objektas – uzbekai imigrantai, atvykę į Lietuvą. Darbe analizuojama jų kultūrinė adaptacija Lietuvos visuomenėje.

Darbo **tikslas** – atskleisti uzbekų kultūrinės adaptacijos Lietuvoje pagrindinius aspektus.

Remiantis iškeltu tikslu išskirti tokie **darbo uždaviniai**:

- Išanalizuoti teorinius kultūrinės adaptacijos kitoje kultūrinėje aplinkoje aspektus ir išskirti svarbiausius kultūrinės adaptacijos faktorius.

- Atskleisti kultūrinės adaptacijos strategijas bei jų pasirinkimą įtakančius veiksnius

- Išanalizuoti uzbekų imigrantų adaptacijos procesą, jį įtakančius faktorius ir jų pasirinktas adaptacijos strategijas.

Atliktame tyrime „Uzbekų kultūrinė adaptacija Lietuvoje“ buvo remtasi šiais metodais: giluminiu pusiau struktūrizuotu interviu ir apklausa. Tyrime buvo analizuojamas uzbekų kultūrinės adaptacijos reiškinys ir jį veikiantys kintamieji. Interviu išanalizuoti kultūrinės adaptacijos etapai ir juos įtakojančios faktoriai. Klausimynas buvo sudarytas remiantis J.W. Berry išskirtais adaptacijos faktoriais, R. Taft kultūrinio šoko klausimynu. Apklausos tikslas buvo nustatyti uzbeko pasirinktą adaptacijos strategiją. J.W. Berry akultūracijos strategijų skalė buvo papildyta imigranto kalbos vartojimo ypatumų matavimu.

Darbas susideda iš įvado, pagrindinės dalies ir išvadų.

Įvade pagrindžiamas darbo temos aktualumas, naujumas, aptariama temos istoriografija, nurodoma darbo kaip mokslinio tyrimo hipotezė arba ginami teiginiai, tyrimo objektas, tikslas, uždaviniai, tyrimo metodai, magistro darbo struktūra, mokslinė ir praktinė jo vertė.

Pirmame teoriniame skyriuje buvo atlikta teorinė ir analitinė kultūrinės adaptacijos literatūros šaltinių analizė, kurios pagrindu buvo pasirinkta tyrimo metodologija bei sukurtas instrumentas. Analizuojama kultūrinės adaptacijos sąvoka skirtingose disciplinose. Aptariami pagrindiniai kultūrinės adaptacijos teoriniai aspektai. Nagrinėjami pagrindiniai požiūriai į kultūrinę adaptaciją, remiantis sociologijos, psichologijos ir antropologijos teoretikų, mokslininkų darbais. Aprašomi kultūrinės adaptacijos etapai. Apibūdinamos kultūrinės adaptacijos strategijos. Išskiriami veiksniai, kurie įtakoja adaptacijos procesą ir kultūrinės adaptacijos strategijų pasirinkimą.

Antras skyrius skirtas atlikto uzbekų kultūrinės adaptacijos Lietuvoje tyrimo aprašymui, rezultatų pateikimui ir analizei. Dalyje aprašoma pasirinkta metodika, kuria remiantis buvo ištirta uzbekų kultūrinė adaptacija Lietuvoje, pateikiama rezultatų interpretacija.

Darbo pabaigoje apibendrinami tyrimo rezultatai ir formuluojamos pagrindinės išvados.

Mokslinis bei praktinis darbo **naudingumas** grindžiamas tuo, jog uzbekų kultūrinės adaptacijos analizė praplečia etninių grupių kultūrinės adaptacijos Lietuvoje supratimą. Aprašytas ir panaudotas uzbekų kultūrinės adaptacijos modelis gali būti naudingas projektuojant kitus sociologinius tyrimus šioje problematikoje. Tyrimo rezultatai gali būti naudingi kuriant tautinių mažumų integracijos į sociumą programas, imigrantų socialinės pagalbos programas. Rezultatai gali būti naudingi kultūros vadybos, kultūros srities specialistams.

1. KULTŪRINĖS ADAPTACIJOS TEORIJA

1.1. Adaptacijos sąvokos apibrėžimas

Adaptacijos reiškinio tyrinėjimo pradžią galima sieti su idealistine Aristotelio teologija (fizinė adaptacija). Adaptacijos reiškinys buvo suprantamas kaip savybė, būdinga visiems gyviems organizmams. XVII amžiuje atsiradusių teorijų esmė buvo tai, jog šiuolaikinės organizmų rūšys išsivystė iš anksčiau esančių rūšių. Todėl adaptacijos terminas dažniausiai buvo naudojamas biologijos kontekste, nagrinėjant organizmų biologinę adaptaciją. Palyginus su Aristotelium, Darvinas tvirtino, jog adaptacija yra santykinė: vienoje sąlygoje ji gali būti būtina, ir nereikalinga kitose sąlygoje. Biologijoje fizinė adaptacija – tai elgesio mechanizmų visuma, suteikianti gyviems organizmams galimybę išsaugoti specifinį gyvenimo būdą tam tikroje aplinkoje. Įvairūs mokslo šakos ir tyrinėtojai pabrėžia skirtingus adaptacijos aspektus. Medicinoje adaptacija siejama su pripratimu prie sąlygų. Adaptacijos terminas priskiriamas prie tokių terminų, kurie atsiranda vienoje mokslo šakoje arba "mokslo šakų susidūrimo taškuose" ir paplinta kitose.

Tarpkultūrinė adaptacija (angl. cross-cultural adaptation) plačiaja prasme suprantama kaip sudėtingas procesas, kuriuo metu individas įsigyja ir didina komunikacinių gebėjimų lygį kitoje šalyje, vysto santykius su kita kultūra, proceso pabaigoje žmogus pasiekia prisitaikymą naujoje kultūroje. Y. Kim savo darbuose pabrėžia komunikacijos vaidmenį tarpkultūrinės adaptacijos procese. Pagal ją, **tarpkultūrinė adaptacija** – tarpkultūrinių sąveikų procesas, kuriu metu individas keičia savo komunikacinį elgesį, tam, kad palengvintų bendravimą naujoje kultūrinėje aplinkoje, sumažintų nesupratimo tikimybę bendraujant su kitataučiais.

Tarpkultūrinė adaptacija – plati kategorija, kuri būna skirtingai interpretuojama. Tarpkultūrinė adaptacija skirstoma į:

a). Psichologinė adaptacija – sąveikos su nauja kultūra pasekmė – vidiniai psichologiniai pasikeitimai, pavyzdžiui, aiškus kultūrinės tapatybės suvokimas, gera psichologinė savijauta ir psichologinis pasitenkinimas naujame kultūriname kontekste. Remiantis C. Ward ir A. Kennedy, psichologinė sveikata yra esminis adaptacijos rodiklis. Psichologinę adaptaciją įtakoja asmenybiai adaptacijos faktoriai ir socialinės pagalbos gavimas adaptacijos metu.

b). Sociokultūrinė adaptacija – individo arba individų grupės mokėjimas prisitaikyti ir efektyviai sąveikauti su nauja kultūrine ir socialine aplinka. Ji yra susijusi su nauju socialiniu gebėjimu atsiradimu, ryšių su vietiniais gyventojais kiekiu ir jų kokybė, kontakto trukmė, kalbos ir naujos kultūros tradicijų mokėjimas. Sociokultūrinę adaptaciją įtakoja kontakto tipas, kultūros žinojimas, požiūriai į etnines grupes.

Psichologinė adaptacija remiasi afektyviu atsaku, sociokultūrinė adaptacija remiasi elgesio faktoriais ir komunikacijos efektyvumu naujoje sociokultūrinėje aplinkoje.

Sociokultūrinės adaptacijos koncepcija susideda iš šių sąvokų:

- **Socialinė adaptacija** – ypatingas grupės arba asmens sąveikų su socialine aplinka procesas, kai individas arba grupė įsisavina socialines normas ir tradicijas.

- **Kultūrinė adaptacija** – vidinė individo transformacija, kurią lemia nauja kultūrinė aplinka ir kuri vyksta vis labiau prisitaikant prie aplinkos. Kultūrinė adaptacija, pagal socialinės psichologijos žinyną, tai pripratimas ir prisiderinimas prie naujos kultūros, „svetimų“ nacionalinių tradicijų ir vertybių, gyvenimo budo, elgesio. [11]

Kultūrinės adaptacijos terminas dažnai naudojamas kitų panašių terminų (pvz. akultūracija, asimiliacija, integracija) kontekste.

Kultūrinėje antropologijoje adaptacija tiriama grupinio prisitaikymo kontekste. Antropologijos akultūracijos terminas suprantamas kaip procesas, kurio metu dėl ilgalaikių ir tiesioginių skirtingų kultūrinių grupių kontaktų viena iš jų (mažuma) perima visą arba dalį kitos kultūros (dominuojanti kultūrinė grupė). Paprastai poveikis yra abipusis, tačiau didžiausią įtaką turi dominuojanti grupė. Akultūracija gali būti pirmas žingsnis link visiško asimiliavimo, susijusio su grupinio identiteto pasikeitimu.

Individualiame asmens, perimančio kultūros aspektus, lygmenyje šie kontaktai paveikia tapatybę, vertybes, elgesį. Moksliniame kultūros antropologijos kontekste terminas atsirado XX amžiaus 20-30 metais. 1935 metais R. Redfield, M. Linton ir M.J. Herskovits sukūrė tipinį modelį, kuriame buvo aprašomi kultūros recipientės ir kultūros donorės kontaktai. Buvo išskirti 3 kultūros recipientės reakcijos tipai: visiškas senos kultūros pakeitimas, adaptacija (dalinis senos kultūros pakeitimas); reakcija (visiškas naujos kultūros nepriėmimas). Tačiau akultūracija nėra procesas, kurio metu nauji kultūros elementai paprasčiausiai pridedami prie kitų. Vyksta tam tikra kultūrinių įpročių dekulūracija. Dekulūracija – savos kultūros elementų praradimas. Naujo įgijimas neišvengiamai įtakoja senų įpročių užmiršimą. Vykstant akultūracijai ir dekulūracijai, atvykėliai keičiasi – asimiliuojasi. Reikėtų skirti akultūraciją nuo asimiliacijos, kuri reiškia vienos dominuojančios kultūros įtaką, kai kitos kultūros atstovai visiškai praranda savo kultūrinį tapatumą. Akultūracija gali būti pirmas asimiliacijos žingsnis. Terminas asimiliacija dažnai akcentuoja šalies šeimininkės kultūros visišką priėmimą. Asimiliacija laikoma dominuojančios grupės kultūros perėmimu ir įsiliejimu į tą grupę, įvairių kultūrų susilydymu (angl. melting pot) Asimiliacija dar vadinama kultūriniu absorbavimu, prarijimu. [6]

Kultūrinės adaptacijos teorija dažnai buvo kritikuojama dėl fundamentalaus teoretinio gilumo trūkumo. Tačiau mažai ištirtų arba netirtų aspektų tyrimų dėka, kultūrinės adaptacijos teorija pildoma naujomis idėjomis, tobulinama ir gerinama.

Adaptacijos teorijas galima skirstyti į tas, kurių esminė idėja yra pliuralistinis (kelių dimensijų) arba asimiliacinis (vienos dimensijos) požiūris į kultūras. Socialinių mokslų tradicijoje manoma, jog tarpkultūrinės adaptacijos procesas yra natūralus reiškinys, sėkminga adaptacija – vienintelis šio reiškinio tikslas. Vienos krypties adaptacija – linijinis procesas, visiškai neakultūruoto individo akultūracija šalyje šeiminkėje. Tačiau imigrantai ir tautinės mažumos gali turėti stiprius ir silpnus norus susitapatinti priimančios šalies kultūra. Stiprus prisirišimas prie vienu vertybių nebūtinai reiškia silpną kitos kultūros vertybių palaikymą. Linijinis M. Gordono modelis kritikuojamas dėl to, jog jis nepaaiškina situacijų, kai individas mokosi naujos kultūros bruožų ir tuo pačiu metu išlaiko savo kultūrą. Manymu, jog adaptacija neišvengiamai veda prie kultūrinės konvergencijos ir asimiliacijos, pradėta abejoti 6 dešimtmetyje, nuo XX amžiaus 60 metų vidurio iki 70 metų pabaigos susidomėjimas šia problema staigiai pradingo, nes „klasikinis“ M. Gordon asimiliacionistinis požiūris ir akultūracijos procesų supratimas išsisėmė ir reikalavo kitų reiškinio tyrimų.

Tyrimų pokyčiai įvyko, kai atsirado pliuralistinis adaptacijos supratimas, pavyzdžiui, 1980 metais J.W. Berry identifikavo keturis skirtingus adaptacijos rezultatus: integraciją, asimiliaciją, atsiskyrimą (separaciją) ir marginalumą. Pliuralistinius modelius nuo tradicinių skiria tai, jog adaptacija suprantama kaip sąmoningas individų savos kultūros vertybių ir kitos kultūros vertybių pasirinkimas arba atmetimas.

Teorijos taip pat skirstomos į akcentuojančias adaptacijos sunkumus ir adaptacijos rezultatą – mokymąsi. Adaptacija neretai suprantama, kaip tam tikras nemalonus patyrimas dėl to, jog atvykėliai patiria nerimą, staigmenas, diskomfortą atvykdami į kitą šalį. Į problemas orientuoti darbai daugiausia yra susiję su kultūrinio šoko teorija. Kultūrinio šoko teorijoje, naujas patyrimas kultūrinėje aplinkoje suvokiamas kaip reakcija į nusivylimą. 1954 metais K. Oberg vienas iš pirmųjų konceptualizavo kultūrinį šoką kaip įsitempimo ir nerimo pasekmę. Darbuose, akcentuojančiuose adaptacijos sunkumus, pabrėžiama fundamentali jėgų nelygė tarp dominuojančios grupės ir etninių mažumų bei jų „kova“ ir „kultūrinis spaudimas“, imigrantai ir etninės mažumos suvokiamos kaip „kultūrinio spaudimo aukos“.

Su šiomis teorijomis kontrastuoja darbai, kurie pabrėžia adaptacijos rezultatą – mokymąsi ir augimą. P. Adler savo darbuose teigia, jog „kultūrinio šoko“ patirtis turi būti suprantama plačiau, „perkėlimo šoko“ kontekste, kuris teigiamai veikia mokymąsi, augimą ir savęs supratimą. Pagal P. Adler, „kultūrinis šokas“ nėra „liga, kurios vaistas yra adaptacija“. B.D. Ruben teigia, jog kultūrinis šokas gali veikti atvykėlių teigiamai – skatinti kultūrinę adaptaciją. G.R. Weaver rašo, jog „kultūrinis šokas“ gali teigiamai veikti „kūrybinį konstruktyvumą“, „asmeninį augimą“, jis turi būti suprantamas ne kaip „palaužimas“ (angl. breakdown), o kaip „persilaužimas“ (angl. breakthrough).

Lyginant šias dvi tyrimų kryptis, reikėtų pastebėti, jog adaptacija yra "lazda su dviem galais". Iš vienos pusės, tai yra sunki patirtis individui, iš kitos pusės, ji skatina asmenybės tobulėjimą. [2]

Adaptacijos teorijos gali būti skirstomos į analizuojančias:

- **Grupės (makro-lygmens) ir individo (mikro-lygmens) adaptaciją** Grupės lygmens adaptacijos tyrimų pradininkai yra antropologai R. Redfield, M. Linton, M. J. Herskovits. Adaptacija suvokiama kaip grupės fenomenas. Šituose darbuose akcentuojami visuomenės narių hierarchinę nelygybę, netolygus jėgos, prestižo išteklių pasidalijimas. Psichologijos ir komunikacijos studijos analizuoja individualaus lygmens adaptaciją. Šių studijų tikslas – suprasti ir paaiškinti individų, atsidurusių kitoje kultūrinėje aplinkoje.. [9]

Mikro-lygmens adaptacijos darbai analizuoja:

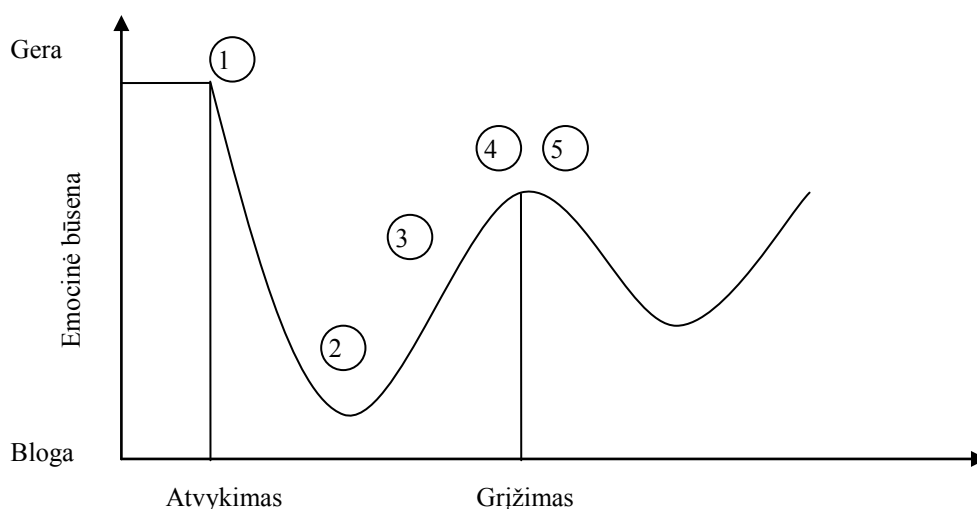
- **ilgalaike ir trumpalaikę adaptaciją**. Trumpalaikės adaptacijos studijos prasidėjo 1960 metais, kai suaktyvėjo tarptautinė prekyba ir studentų mainai. Verslą užsienyje įtakojo darbuotojų kalbos žinojimas, mokėjimas susidoroti su naujomis socialinėmis praktikomis. Trumpalaikės komunikacijos studijas įtakojo praktiniai siekiai palengvinti perkėlimą į kitą kultūrą. Dauguma šių studijų aprašo kultūrinį šoką ir elgesio strategijas nežinomoje kultūroje. Ilgalaike adaptacijos darbai analizuoja adaptaciją įtakančius faktorius: socialinę motyvaciją, kultūrinę vertybes, ego, vaidmenų pokyčius naujoje aplinkoje ir t.t. [15]

1.2. Kultūrinės adaptacijos procesas

Kultūrinės adaptacijos proceso metu žmogus paprastai pereina tris etapus: pirmame etape atsiranda entuziazmas ir pakvili nuotaika; antrame – nusivylimas, depresija ir sumišimas; trečiame – vėl atgaunamas pasitikėjimo savo jėgomis jausmas bei pasitenkinimas.

S. Lysgaard vienas iš pirmųjų pastebėjo, jog adaptacija nėra pastoviai sėkmingas procesas. 1955 metais, išnagrinėjęs 200 studentų bei moksleivių, jis pasiūlė tris adaptacijos etapus: pradinį prisitaikymą, krizę ir atsigavimą. J.E. Gullahorn ir J.T. Gullahorn pritaikė S. Lysgaard modelį ir pavaizdavo U formos kreivę, kurios pikai ir nuosmukio taškai žymi įvairius adaptacijos etapus. U kreivės procesas aprašo emociškai teigiamą pradinį "medaus mėnesio" periodą, po jo sekantį emocinį nuosmukį ir galiausiai psichologines būsenos pagerėjimą, kai individas pripranta prie aplinkos sąlygų. U kreivė buvo papildyta grįžimo namo etapu bei tų pačių etapų perėjimu namie. Taip šis modelis įgavo W-kreivės modelio pavadinimą. [17]

1 paveikslas. W-kreivės adaptacijos modelis

Dauguma teorijų naudoja emocinę ir psichologinę gerovę kaip adaptacijos proceso matuoklį ir parodo tai, jog individas jaučia tam tikrą stresą, prirasdamas prie naujų aplinkos sąlygų.

J.S. Osland išanalizavo grįžusių emigrantų istorijas ir jų subjektyvias patirtis ir palygino adaptacijos procesą su J. Campbell mito herojaus notyokiais. Ji tvirtina, jog ši metafora yra daugelių imigrantų patirtis užsienyje. Kaip mitų herojai, imigrantai pereina šios etapus: "nuotykių paieška", "pirmojo slenkščio perėjimas", "magiškas draugas" (kultūrinis mentorius); "išbandymų keliais", "galutinė gerybė" (transformacija) ir "grįžimas". J.S. Osland išskiria faktorius, veikiančius šį transformacijos procesą: priežastis vykti svetur, asmenybė, kultūros jautrumas, noras augti, sėkmės motyvacija ir t.t. [28]

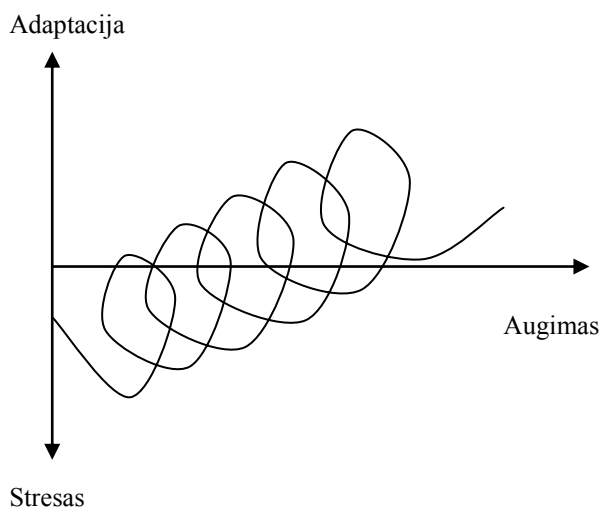
Dažnai išskiriamos kelios kultūrinės adaptacijos fazės. K. Oberg išskyrė penkis etapus, kurios pavadino „kultūrinio šoko etapais“. Jis nustatė, kad žmonės patiria panašius jausmus, kai vieši kitoje šalyje. Adaptacijos procesas glaudžiai siejasi su kultūrinio šoko koncepcija ir dažnai adaptacijos procesai vadinami kultūrinio šoko etapais. P. Adler išskiria penkias fazes, S.H. Rhinesmith aštuonias prisitaikymo fazes, S. Dodd – keturias. Nepaisant išskirtų stadijų kiekio, visi aprašyti individo persikėlimai turi tuos pačius požymius – euforija pradžioje, krizė (irzlumas, nemiga, nusivylimas, bejėgiškumas) vidurinėje fazėje ir prisiderinimas proceso pabaigoje.[16]

Keturi pagrindiniai kultūrinės adaptacijos etapai:

1. Medaus mėnesio arba turistų etapas
2. Krizės arba kultūrinio šoko etapas
3. Reorganizacijos etapas
4. Adaptacijos etapas
5. *(Atvirkštinis kultūrinis šokas grįžtant)*

Y. Kim pabrėžia, jog adaptacijos procesas nėra linijinis. Kiekviena kultūrinės adaptacijos fazė gali būti pasireikšti tik tam tikrais momentais ir kartotis. Tai cikliškas procesas. Komunikuodami skirtingose kultūrose, asmenys neišvengiamai susiduria su nusivylimais ir neteisingu jų supratimu. Kiekviena stresinė situacija lemia laikino sąmyšio atsiradimą, disharmoniją. Individai reaguoja į stresinę patirtį "pasitraukdami", kaupdami energiją reorganizuoti jėgas ir "kilti aukščiau". Gavęs naujas kultūrinės žinias, atvykęs adaptuojasi naujoje kultūroje. Remiantis Y. Kim tarpkultūrinė komunikacija yra streso, adaptacijos ir augimo dinamika. Šio proceso komponentai yra dekultūracija (savos kultūros elementų praradimas) ir akultūracija (naujos kultūros elementų isisavinimas).

2 paveikslas. Streso, adaptacijos ir augimo dinamika [16]

Procesas tęsiasi tol, kol yra nauji aplinkos iššūkiai. Procese dideli ir staigūs stresiniai pasikeitimai dažniausiai atsitinka pradinėje fazėje. Viduriniame adaptacijos periode streso ir reikalingos adaptacijos svyravimai tampa mažiau intensyvu, vyksta padėties stabilizacija. Kuo didesnis pasipriešinimas vidiniams asmenybės pasikeitimams, tuo galingesnė streso įtaka ir svyravimai. [23]

- Pirmoji fazė literatūroje vadinama įvairiai. J.W. Berry, K. Oberg, J.E. Gullahorn ir J.T. Gullahorn vadina šia faze medaus mėnesio etapu; G. Hofstede ir F.E. Jandt – euforijos faze; M. Brein ir K.A. David optimizmo faze; kiti mokslininkai – kontakto faze. Šiame etape individas atsiduria svetimoje kultūrinėje aplinkoje, kitoje šalyje. Šis etapas pasireiškia kaip suvokimo, emociniai, psichologiniai ir elgesio pasikeitimai. Individas, izoliuotas nuo sau artimos kultūros, nesuvokia neigiamų buvimo kitoje kultūroje aspektų. Reiškiniai, kurie bus psichologiškai priimami ir suvokiami yra atrenkami mūsų pašamones, todėl kultūrinai skirtumai, kitokia kultūrinė aplinka intriguoja. Individas yra pozityviai nusistatęs komunikacijoje naujoje šalyje, jis teigiamai vertina

susipažinimą su kita kultūra. Dominuojančios emocijos yra susijaudinimas, susižavėjimas, euforija, žaismingumas, noras atrasti, domėjimasis. Kartu su emocijomis keičiasi individo elgesys, pasižymintis smalsumu. Interpretuodamas įvykius, individas remiasi savo kultūros reikšmėmis. Psichologiškai individas gali jausti nemigą, nerimą ir stresą, tačiau tai yra interpretuojama pozityviai. Dažniausiai šios teigiamos emocijos atsiranda dėl to, kad žmonės įgauna patirties, kuri apsiriboja jų gyvenamoji vieta, tam tikromis institucijomis, su kuriomis tenka susidurti (viešbutis, poilsio vieta, verslas, universitetas ir t.t.). Atvykę individai yra iš dalies izoliuoti ir nevisapusiškai susiduria su vietine kultūra. [5]

Remiantis A. A. Knopf ir S. Dodd šis procesas prasideda anksčiau negu fizinis atvykimas į kitą aplinką, nes individas tam tikrą laiką rengiasi persikėlimui. Planuodamas kelionę, jis sudaro ne visuomet realistišką kitos šalies vaizdą. Jei žmogus žino, kas jo laukia ir kaip elgtis, kultūrinio šoko periodas būna lengvesnis. Malonus jaudulys, jaučiamas prieš kelionę, suvokiamas kaip pasitenkinimas, priėmus teisingą sprendimą. Ši teigiama būseną gali trukti nuo trumpo iki ilgo periodo. Etapas gali keistis priklausomai nuo atvykimo savanoriškumo, mobilumo bei persikėlimo trukmės.

- Sekančiam etapui, kaip ir pirmam, suteikiama daug pavadinimų – P. Adler, K. Oberg – priešiško, Brein ir K.A. David – nusivilymo, G. Hofstede, – kultūrinio šoko etapas. Šis etapas prasideda, kai individas ištraukia į socialinį, kultūrinį aplinkos gyvenimą ir pradeda spręsti kasdienes problemas. Nemalonumai atsiranda nuo smulkių rūpesčių, kurie virsta svarbiomis problemomis, nesusipratimais ir negatyvia patirtimi. Susidurdamas su sunkumais, individas suvokia, kad teigiamos patirties įsivaizdavimas yra iliuzija. Individas pradeda suprasti, jog skiriasi nuo aplinkinių. Psichologiškai individas jaučia ryšio su savo kultūra praradimą. Artima kultūra nebesuvokiama kaip palaikančioji. Nusistovėjusi socialinė tvarka ir kultūrinės normos prarastos, žmogus gali lengvai pasimesti naujoje situacijoje. Kultūriniai šalių skirtumai tampa akivaizdūs, jie yra aiškiai suvokiami ir pradeda trukdyti mėgautis buvimu kitoje kultūroje. Tai sukelia stresą individo sąmonėje – konfliktą tarp noro atgauti senus įpročius iš vienos pusės, ir noro priimti naujas kultūros tradicijas, harmonijos su nauja aplinka siekimo iš kitos pusės. Stresas – tiesioginė pasirengimo stokos priežastis. P. Adler stresą, atsirandantį šiame etape, vadina „akultūracijos stresu“. Akultūracijos stresas pasireiškia kaip socialinė ir psichologinė dezintegracija, asmenybės krizė, kritinėse situacijose – palaužimą.

Antropologas K. Oberg pirmasis panaudojo **kultūrinio šoko** sąvoką ir išskyrė pagrindinius šešis kultūrinio šoko aspektus, kurie pasireiškia kaip:

- a). Įtampa emocinės būsenos nestabilumas: papildomų pastangų psichologinei adaptacijai būtinumas;
- b). praradimo ir netekties (draugų, socialinės padėties, profesijos, nuosavybės) jausmas;

c). atstūmimo jausmas (naujos kultūros nepriėmimas), išgyvenimas, jog nepažįstamos kultūros nariai „neįsileidžia“ į savo tarpą;

d). susipainiojimas vaidmenyse: ko buvo tikimasi ir su kokia realybe susiduriama, skirtingos vertybės, jausmų bei savęs identifikavimo sąmyšis;

e). Jaudulys, kylantis dėl įvairių emocijų (nuostaba, pyktis, pasibjaurėjimas ir pasipiktinimas susidūrus su kultūriniais skirtumais);

f). Nepilnavertiškumo ir bejėgiškumo jausmas, dėl nesugebėjimo susidoroti su nauja kultūra.[2]

Atsiradus kultūrinio šoko požymiams, keičiasi individo elgesys – gali atsirasti depresijos požymiai, nenoras veikti, nesugebėjimas susidoroti su sunkumais, bejėgiškumo jausmas, gyvenimo kontrolės praradimas. Neišvengiami kai kurie fiziniai bei psichiniai pokyčiai, pavyzdžiui, fizinis ir psichinis silpnumas, individas tampa ypač įtarus ir jautrus.

J. Bennett šioms emocijoms aprašyti naudoja sąvoką “perkėlimo šokas” – nesugebėjimo efektyviai komunikuoti naujoje aplinkoje natūralia pasekmė. Pagal ją, kultūrinis šokas – tai vienas iš individo psichologiniam stabilumui kenkiančių faktorių. Kultūrinį šoką ji prilygina ėjimui į naują mokyklą, įstojimui į universitetą, darbo keitimui ir t.t. Pagal J. Bennett, panašius jausmus asmenys jaučia, kai praranda partnerį, privalo keisti gyvenimo būdą dėl, pavyzdžiui, stichinių nelaimių ar gaisro.[4]

Vienas iš dominuojančių kultūrinio šoko modelių suformuluotas klinikinės psichologijos praktikoje. Psichologinius imigrantų sutrikimus nagrinėjo psichologai ir psichiatrai, kurie ieškojo klinikinių šios problemos paaiškinimų. Adaptacija neišvengiamai sukelia psichologinį stresą. Streso pasekmė – savo kultūros menkumo supratimas, priklausomybės nuo kitos kultūros jautimas, vieatvė, kitos kultūros priešiško jautimas ir priešiškas atsakas. Šis fenomenas antropologijoje ir socialinėje psichologijoje vadinamas akultūracijos stresu. Akultūracijos stresas yra susijęs su psichologiniais ir socialiniais sunkumais, fiziniiais sutrikimais, kurie lydi adaptacijos procesą.

Kultūrinio šoko simptomai gali pasireikšti įvairiu metu. Vieno etapo perėjimas į kitą priklauso nuo individo. Vien krizėje gali atsidurti iškart po atvykimo, kiti – po tam tikro laiko. Individuali reakcija, kaip ir etapo pasireiškimo laikas, gali varijuoti. Pavyzdžiui, pabėgėlių atveju, dėl prievartinės migracijos, kultūrinio šoko pasekmės gali būti didesnės. Prie įprasto kultūrinės aplinkos pakeitimo ir jo sukulto emocinio diskomforto prisideda išgyvenimai dėl gyvenamosios vietos palikimo ir jų nulemtas emocinis stresas. Jei individui nepavyksta sėkmingai susidoroti su pirmais dvejais adaptacijos etapais, gali prasidėti trečioji „regresijos fazė“. Jos metu asmuo bando atsirituoti nuo jį supančios kultūrinės aplinkos, kalbėdamas gimtąja kalba, žiūrėdamas vaizdo įrašus ir nuotraukas, primenančias artimą aplinką, aktyviai dalindamasis teigiamais prisiminimais, susijusiais su tėvyne, pasirinkdamas bendravimą su savo etnine bendruomene, vengdamas dominuojančios

kultūrinės grupės atstovus. Atsisakydamas prisitaikyti, imigrantas bus linkęs grįžti namo, pasireikštas krizės etapui, ar pasirinks izoliacijos, separacijos strategiją.

- Trečias etapas – jėgų reorganizacijos etapas, atspindintis individo ar grupės reakciją į kultūrinį šoką. Šiame etape formuojasi realistinis situacijos vertinimas ir jos adekvatus supratimas. Trečiame etape individas atskiria savo kultūros vertybes ir normas nuo svetimų kultūrinių elementų, kurie neretai nesutampa ir prieštarauja individo suvokiamoms kultūros normoms ir vertybėms. Individas nesupranta svetimos kultūrinės grupės atstovų elgesio, kuris neatitinka elgesio normų, egzistuojančių individo kultūroje. P. Adler teigia, jog šiame etape kultūros dar nėra pripažįstamos kaip lygiavertės, svetimai kultūrai gali būti jaučiamas priešiškus. Kultūrinės aplinkos nežinojimas sukelia baimę, o baimė – priešiškus nepažįstamiems kultūrinėms reiškiniams. Trečias etapas charakterizuojamas neigiamoms emocijoms – nervingumu, pykčiu, priešiškus. Būdingas individo elgesys – maištas, įtarumas. Ši neigiama reakcija yra psichologinės stabilios emocinės būsenos palaikymo priemonė – negatyvūs nusistatymai prieš kitos kultūros žmones, kultūrų skirtumų išskyrimas. [2]

Natūralus individo psichologinis atsakas yra savo įpročių, vertybių, įsitikinimų, požiūrių reorganizacija. Individas turi pasikeisti viduje, tam, kad pritaipytų aplinkoje. Vienintelis būdas, kaip „išlipti iš nesėkmių duobės“, yra mėginimas perprasti, suvokti kitų gyvenimo būdą ir taisykles, nors iš dalies perimti jų vertybes ir pakeisti savąsias. Tam reikia mokytis kalbos, bandyti suvokti kitos šalies sociokultūrinės realijas, žmones ir pasaulį, kaip prasmingą socialinę tikrovę. Pagal J.S. Osland, individas „mokosi gyventi su paradoksais“. Šis etapas pasižymi ne vien priešiškus, bet ir problemų sprendimo įgūdžių formavimu, kultūros priėmimu. Kuo daugiau mokosi individas, tuo retesnės neigiamos reakcijos. Mokymasis tampa nebe sudėtingas, o įdomus procesas. Sunkumai niekur nedingsta, tačiau formuojasi pozityvus požiūris į sunkumus. Suvokiama, jog skirtumai ir panašumai gali egzistuoti. Emocijos keičiasi į pozityvias – pasitikėjimas savimi, atsipalaidavimas, empatija. Vėl atgaunamas savo gyvenimo kontrolės jausmas. Individas socialiai ir lingvistiškai gali komunikuoti. Tiki tuo, jog gali išlikti tokioje kultūroje.

P. Adler ir K. David (1972) nustatė, kad kultūrinis dažnai asocijuojamas su negatyviomis pasekmėmis, tai yra neigiamas reiškinys, jis sukelia realų emocinį skausmą, tačiau tinkamai įveiktas kultūrinis šokas gali lemti geresnę adaptaciją visuomenėje ir asmenybės augimą. K. Oberg kultūrinį šoką traktuoja kaip normalią ir laukiamą reakciją, individui adaptuojantis kultūrinėje aplinkoje.

Kultūrinis šokas leidžia geriau suprasti save, savo jausmus ir vertybes. Jis skatina asmeninį tobulėjimą. Susidurdamas su kita kultūra, individas gauna žinias per asmeninę patirtį, jis pradeda suvokti savo asmeninio etnocentrizmo šaltinius ir įgauna naują požiūrį į žmogaus prigimties įvairiapusiškumą. R.H. Moos ir V.D. Tsu pastebėjo: "Kiekviena krizė reiškia pavojų psichologiniam sveikatos pablogėjimui ir galimybę psichologiniam augimui". [2]

- Paskutinis etapas vadinamas nepriklausomybės, stabilumo, prisitaikymo, adaptacijos etapu. Tai vidinės pusiausvyros atsistatymo etapas. Stabili adaptacija, sėkmingas problemų išsprendimas – tai yra užbaigiamasis reakcijos į stresą etapas. Tam tikram laikui praėjus, individai išmoksta naujos kultūros ypatumų, tobulina savo santykius su aplinkiniais, geriau moka išreikšti save – taip vyksta adaptacijos procesas. Individas suvokia, jog skirtumai, kaip ir panašumai yra vertingi ir reikšmingi. Miegojimas kultūriniais skirtumais psichologiškai yra šio etapo charakteristika. Būdingos emocijos yra pasitikėjimas, humoras, meilė ir kitos teigiamos emocijos. Elgesiui būdingas ekspresyvumas, kūrybingumas, efektyvumas, aktyvumas. Asmuo, po krizės etapo, vėl gali jausti gyvenimo malonumą, atsiranda pradingęs humoro jausmas. Įtampa, lydėjusi individą pirmosiomis adaptacijos naujoje kultūroje dienomis, sumažėja, asmuo pradeda jausti psichologinį stabilumą.

Šis etapas priklauso nuo individualių charakteristikų ir adaptacijos tikslų. Visiška asimiliacija yra labai sudėtinga arba tiesiog neįmanoma. Šio etapo pasekmė – asmenybės transformavimas, kultūrinės tapatybės pasikeitimas. Vykstant dekultūracijai ir akultūracijai, seni kultūriniai įpročiai pakeičiami naujais. Naujos kultūrinės tapatybės formavimasis nereiškia senos tapatybės visišką atmetimą, tai naujos konstrukcijos kūrimas. Individo kultūriniai pasikeitimai įtakoja galimybę bendrauti su vietiniais, laikantis jų komunikacijos normų, nuolatinę komunikacinę veiklą, kultūrinį mokymąsi, pasitenkinimą gyvenimo lygiu, pozityvias emocijas, priklausomybės grupei ir sistemai jausmą, gerą psichologinę sveikatą. Individas suvokia, jog jis pats yra savo gyvenimo kūrėjas. Kuo labiau individas adaptuojasi kultūrinėje aplinkoje, tuo didesnė jo komunikacinė kompetencija, tuo labiau jis mato žmonių panašumus ir, negu jų skirtumus, tuo daugiau auga kaip asmenybė [23], [10].

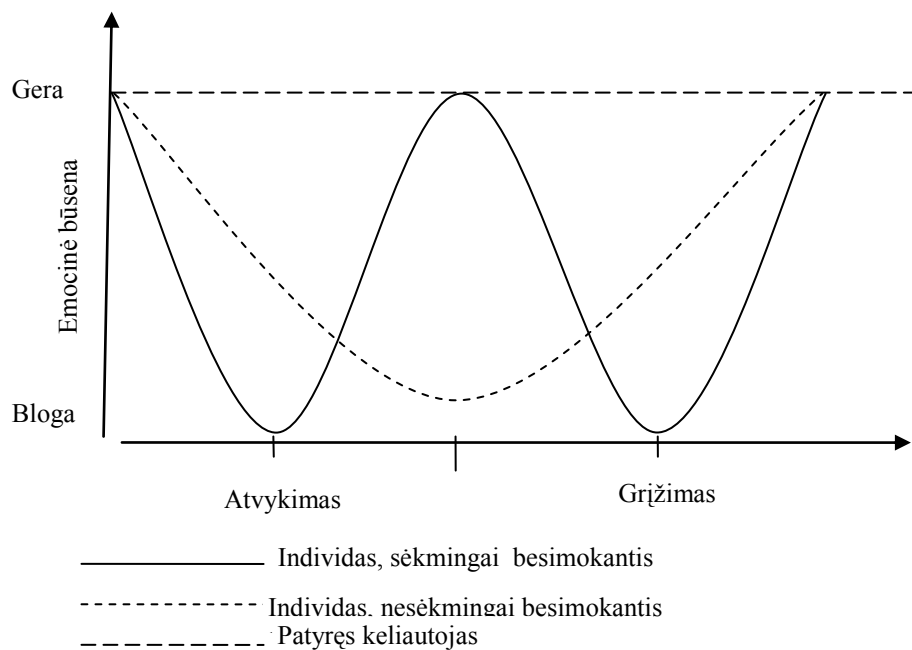
Jei perėjęs šiuos etapus, individas grįžta namo, jis gali patirti „atvirkštinį kultūrinį šoką“. Remiantis J.T. Gullahorn ir J.E. Gullahorn, individui sugrįžus namo, jis patiria panašų akultūracijos procesą, nes atsiranda naujas prisitaikymo poreikis, panašus į adaptaciją svetimoje kultūroje. Individas jaučiasi užsieniečiu savo gimtinėje šalyje – patiriami psichologiniai, fiziniai ir emociniai kultūrinio šoko simptomai. Kultūrinio šoko stiprumas priklauso nuo svetimoje šalyje gyvento laiko. [22]

Adaptacijos etapų, W-kreivės teoriniai modeliai dažnai buvo tikrinami, rezultatai buvo pakankamai prieštaringi, nes etapų pasireiškimas ir proceso kreivės priklauso nuo daugybės faktorių, kurie bus išskirti sekančiame skirsnyje.

1.3. Kultūrinę adaptaciją įtakoiantys faktoriai

Aplinkybės, kuriomis atsiranda reakcija į kultūrinius skirtumus, adaptacijos proceso kreivių gilumas, priklauso nuo įvairių faktorių. Nėra dviejų žmonių, kurių adaptacijos procesas būtų vienodas. Vieni sėkmingai susidoroja su sunkumais, susijusias su vietine kultūra, kasdieniniu uždaviniu sprendimu, kitiems tai sekasi prasčiau [13] S. Bochner, papildydamas adaptacijos kreivę skirtingais prisitaikymo profiliais, gavo tokias skirtingas kreivės variacijas, kurios priklauso nuo individo asmeninės patirties ir sėkmės.

3 paveikslas. W kreivės modelio papildymas individualiais prisitaikymo profiliais [14]

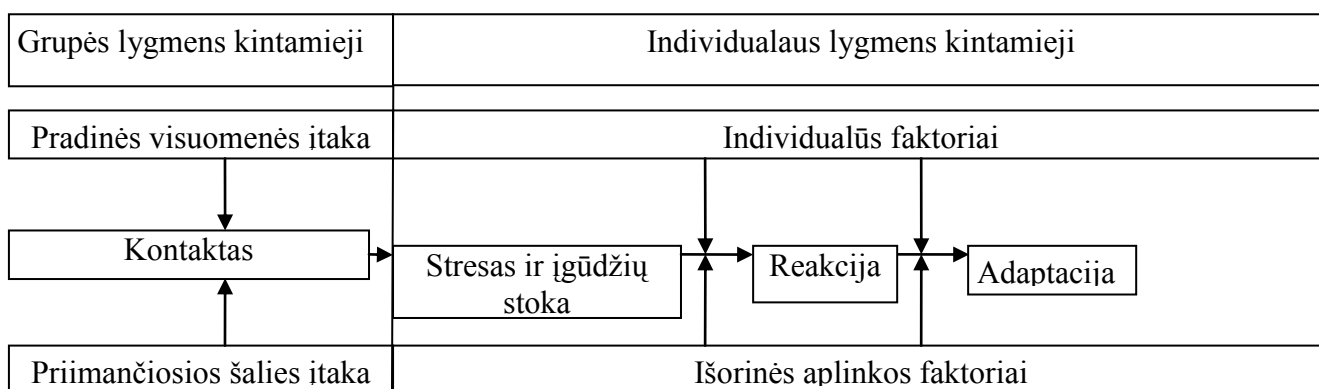

Adaptacijos procesas negali būti nagrinėjamas neakcentuojant adaptaciją įtakojančius faktorius, individualius žmonių skirtumus, jų tarpkultūrinio bendravimo patirtį bei į kitus svarbius faktorius, pavyzdžiui, aplinkos svetingumą. Bandymų sugrupuoti ir organizuoti įvairius adaptaciją įtakojančius faktorius buvo daug. O. Klineberg ir C.L. Hull, tyrinėdami studentų bendrą pasitenkinimo gyvenimu užsienyje lygį, sudarė kintamųjų, įtakojančių jų psichologinę būseną, sąrašą, pavyzdžiui, depresija, vienatvė. I. Torbiorn įtraukė į tiriamųjų kategorijų sąrašą klimatą, institucijų adresų žinojimą ir nustatė, jog adaptaciją ir pasitenkinimą gyvenimu naujoje šalyje įtakoja draugų turėjimas tarp dominuojančios kultūrinės grupės žmonių. J.A. Epstein, G.J. Botvin, T. Diaz, J. Kerner apibūdino tarpkultūrinę adaptaciją kaip "lingvistinę akultūraciją" ir pabrėžė kalbos mokėjimo svarbą adaptacijos procesui. W.B. Gudykunst aiškindamasis individų adaptacijos skirtumus susikoncentravo ties dvejais psichologiniais faktoriais: neapibrėžtumo ir nerimo mažinimu. D.J. Kealey (1996) tyrimai patvirtino, kad sėkmingą adaptaciją įtakoja asmeninės individo charakteristikos, kurios sudaro: a). adaptacijos įgūdžiai (lankstumas, tolerancija stresui); b). tarpkultūriniai įgūdžiai (realizmas, jautrumas kultūrai); c). partnerystės įgūdžiai (atvirumas, profesinis įsipareigojimas). D.S. Ones ir C. Viswesvaran penkių asmenybės faktorių modelyje

nustatė tokias asmenybės charakteristikas: emocinis stabilumas, ekstraversija, atvirumas patirčiai, malonumas (angl. agreeableness); sąžiningumas. [5], [15] A. Furnham pabrėžia atvykėlio lūkesčių svarbą adaptacijos eigai – kuo realesni, patenkinami lūkesčiai, tuo mažesnės kultūrinio šoko pasekmės. [23], [25].

Vienas iš išsamesnių kultūrinės adaptacijos faktorių modelių yra J.W. Berry faktorių išskyrimas, sisteminantis adaptacijos proceso įtakojančius veiksnius. Išskiriami pagrindiniai faktoriai veikiantys individo adaptaciją.

4 paveikslas. J.W. Berry akultūracijos procesas bei jį įtakojančios faktoriai [7]

Šiame modelyje analizuojami grupinio ir individualaus lygmens faktoriai. Iš kairės pavaizduota grupės akultūracija, iš dešinės – individo psichologinė adaptacija. Ankstesniuose darbuose buvo tiriama grupių akultūracija. Ji prasideda nuo kultūrinių grupių kontakto. Kontaktas įvyksta prekiaujant, vienai šaliai išiveržiant į kitą, pavergimo metu, karo metu, šiais laikais jis dažniausiai įvyksta asmenims persikraustant į kitą šalį, studijuojant arba dirbant svetur.

Individų adaptacija prasideda nuo kontakto su kita kultūra, jis, patiria sėkmes ir nesėkmes komunikacijoje. Streso svyravimai priklauso nuo individualių faktorių, kurie negali būti pakeisti nei valstybės politika nei visuomenės požiūriu, pavyzdžiui, kalbos mokėjimo, ir priimančios visuomenės faktorių, pavyzdžiui, požiūrio į imigrantus, priešiškus, visuomenės pliuralizmas. Prie išorės faktorių prisikiriami du socialiniai kontekstai, sąveikaujančių kultūrų charakteristikos: pradinis atvykėlio sociumas ir priimančiosios šalies sociumas. Lyginamos kultūros, nustatomas kultūrinis atstumas tarp visuomenių. Proceso rezultatas – psichologinė ir sociokultūrinė adaptacija [11]

1. Grupės lygmens faktoriai:

a). Pradinės visuomenės faktoriai. Politinis kontekstas (pavyzdžiui, civilinis karas, represijos); ekonominė padėtis (pavyzdžiui, skurdas); demografiniai faktoriai (pavyzdžiui, gyventojų skaičius)

b). Priimančiosios šalies faktoriai. Imigracijos politika (pavyzdžiui, pliuralistinė); požiūriai į kultūrones grupes (stereotipai, išankstiniai nusistatymai).

c). Akultūracijos grupės faktoriai. Individų skaičius, konsolidacija, statusas.

2. Individualaus lygmens faktoriai:

a). Asmeniniai faktoriai. Demografiniai (amžius, lytis, išsilavinimas); kultūriniai (socioekonominis statusas); ekonominiai; asmeniniai (kalba, kultūrinis atstumas, religija ankstesnė kontakto patirtis, atvykimo motyvacija, lūkesčiai)

b). Faktoriai, atsirandantis adaptacijos proceso metu. Pasirinkta akultūracijos strategija, kontakto charakteristikos, dalyvavimas visuomeninėje, kultūrinėje veikloje, socialinės pagalbos gavimas, strategijos susidoroti su problemomis, suvokiama diskriminacija, išankstinis nusistatymas [5]

1.3.1. Grupės lygmens faktoriai

a). Kultūrinis atstumas. Kultūros elementai gali būti panašūs ir gali skirtis. Kultūrų panašumų ir skirtumų lygį atspindi kultūrinės distancijos sąvoka. Tai yra fizinės savybės, materialiniai artefaktai (maistas, rūbai, dekoratyviniai objektai), religinės praktikos, elgesio normos, gestai, akcentai, intonacijos; suderinamumas (nesuderinamumas) – vidiniai įsitikinimai, vertybės, normos, šeimos struktūra, išsilavinimo lygis, materialinis komfortas, klimatas ir t.t. Kai kurias šalių etnines charakteristikas galima palyginti. Kuo labiau panašios kultūros, tuo mažiau skausmingas yra adaptacijos procesas. Subjektyvus panašumo ar skirtumo suvokimas gali neatitikti realybės. Subjektyvų suvokimą veikia kalbos mokėjimas, konfliktų tarp tautų buvimas ar nebuvimas, susipažinimas su kultūra. Žmogus, su kuriuo mes galime komunikuoti viena kalba suvokiamas kaip artimesnis mums. Panašumai gali padėti individui pažinti naują kultūrinę aplinką ir į ją integruotis, o tinkamai ir laiku įvardinti skirtumai gali užkirsti kelią problemoms, kylančioms dėl adaptacijos naujoje kultūrinėje situacijoje.

b). Atvykėlių kultūros ypatumai. Pradinės šalies politinės, ekonominės demografinės situacijos analizė reikalinga nustatant, ar persikėlimas buvo savanoriškas, ar motyvacija priimti kitą kultūrą yra aukšta. Mažiau sėkmingai adaptuojasi tų kultūrų atstovai, kuriose yra stiprus tradicijų reiškumas, ritualizuotas elgesys. Pavyzdžiui, dažnai dėl vyraujančios nuostatos, jog kiti turi mokytis iš jų, sunkiai adaptuojasi imigrantai iš Japonijos, "didžiųjų valstybių" atstovai. Lengviau adaptuotis tiems, kurių valstybėse nacionaliniame lygyje vykdoma pliuralizmo politika, propaguojama lygybė, pasirinkimo laisvė, skirtingų šalių partnerystė.

c). **Šeiminkų kultūros ypatumai. Priimančiosios** šalies kultūra turi daug įtakos atvykėliams. Vienose šalyse stengiamasi asimiliuoti atvykėlius, kitos būti tolerantiškos kultūriniam skirtumams. Priimančios visuomenės bendros pliuralistinės orientacijos ir požiūriai į specifines etnines grupes – svarbūs individų adaptaciją įtakojantys faktoriai

Gebėjimas priimti atspindi visuomenės atvirumą, priimant atvykėlius, norą priimti į savo socialinius tinklus, informacijos suteikimas, , technines, materialines, emocines pagalbos teikimas. Vienose šalyse kultūrinė įvairovė yra priimtina, kitose – mažinama valstybes integracijos programomis. Nacionalinė politika gali skatinti integraciją keliais būdais: privalomieji kalbos kursai, istorijos pamokos, konstitucijos egzaminai, veiklos, skatinančios imigrantų dalyvavimą.

Dominuojančios kultūrinės grupės atstovų noras priimti priklauso nuo šalių santykių, kultūrinių ir ideologinių skirtumų, suvokiamo ar tikrojo kultūros galios statuso. Pliuralistinėms visuomenėms būdinga didesnė tolerancija atvykėliams, negu monistinėje visuomenėje. Todėl visuomenėse, palaikančiose kultūrinį pliuralizmą, įsikūrimas turėtų būti lengvesnis, turėtų formuotis pozityvus požiūris, o kultūrinio šoko etapas neturėtų būti labai stiprus, nes šios visuomenės mažiau linkusios priversti atvykėli pritaipyti ar vykdyti segregacijos politiką. Tokiose visuomenėse teikiama institucinė ir bendruomeninė socialinė pagalba.

Visuomenė gali lengvai priimti vienas atvykėlių grupes ir būti nedraugiškos kitoms grupėms. Net ir pliuralistinėse visuomenėse kai kurios grupės mažiau laukiamos. Atvykę, šie žmonės gali jausti priešišumą, diskriminaciją – šitie faktoriai ypač kenkia sėkmingai adaptacijai. Skirtingose visuomenėse skirtingai pasireiškia spaudimas prisitaikyti prie visuomenės sąlygų, veikti pagal tam tikras normas, skirtingai toleruojamos atvykėlių etnines ir kultūrinės savybės. Spaudimas atitikti priklauso nuo visuomenės homogeniškumo. Homogeniškos visuomenės, kurių gyventojai turi pakankamai vienodą etninę tapatybę, pavyzdžiui Japonija, laikomos labiau sudėtingos adaptacijai. Laisvesnės visuomenės, su pliuralistinėmis politinėmis idėjomis mažiau reikalauja griežto imigrantų prisitaikymo. Monolitinėse visuomenėse, su griežta autoritarine politika atvykėliai iškart tampa spaudimo aukomis.

- Nuo etninės grupės dydžio ir jos charakteristikų priklauso atvykėlio etninės grupės galimybė įtakoti aplinką. Stiprios etninės bendruomenės siūlo atvykėliams informacinę, emocinę ir materialinę paramą. Stiprios etninės grupės gali įtakoti atvykėlio narą palaikyti savo kultūrinį identitetą. Stiprios grupės elementai: etnolingvistinis gyvybingumas; ekonominis statusas; institucinis užbaigtumas, politinis aktyvumas. Mažoje etninėje grupėje, kuri atsiduria kitoje dominuojančios grupės įtakoje, jai svetimoje terpėje, gali atsirasti vidinė nuostata visiems laikytis kartu. Todėl vieno iš grupės narių sėkminga adaptacija į platesnę socialinę erdvę kitų grupės narių gali būti laikoma grupės interesų išdavimu. [5], [6]

1.3.2. Individualaus lygmens faktoriai

Prie **individualių charakteristikų** priskiriamos demografinės (amžius, lytis, išsilavinimas) ir asmeninės žmogaus savybės, jo motyvacija, lūkesčiai, susiję su migracija, patirtis tarpkultūrinėje komunikacijoje ir kultūros žinios.

a). **Asmeninės savybės** – fiziniai ir psichologiniai imigranto bruožai. Tam tikrų fizinių bruožų buvimas ar nebuvimas gali įtakoti sėkmę. Pavyzdžiui, skirtingos išvaizdos imigrantai gali būti diskriminuojami dominuojančios kultūrinės grupės nariais ir artimai neprileidžiami ir vengiami.

Dažnai rašoma, jog imigrantai turi turėti tam tikras asmenybės charakteristikas, kurios sudaro palankias sąlygas adaptacijai. Pirmiausia, individai turi skirtinga adaptatyvumo lygį – tai asmeninės savybės, kurių dėka vieni sugeba išspręsti kylančius sunkumus minimaliai pergyvenant, kiti mato akulturaciją kaip streso kupiną patirtį. Antra, atvykėliai priima pokyčius remdamiesi savo psichologinėmis charakteristikomis. Remiantis H.C. Triandis, tai yra

- Individo kognityvus sudėtingumas – kognityviai sudėtingi individai dažnai nustato labiau trumpą socialinį atstumą tarp savęs ir kitų kultūrų atstovais.
- Aplinkos kategorizavimas ir vertinimas, remiantis bendromis kategorijomis – individai, turintys šią savybę geriau adaptuojasi, negu tie, kurie smulkiai kategorizuoja juos supančio pasaulio reiškinius.
- Žemo autoritarizmo savybės – nustatyta, jog autoritariniai, netolerantiški neapibrėžtumams individai lėčiau išmoksta naujų normų, vertybių ir kalbos.

Individo adaptatyvumą įtakoja jaunatviškumas, emocinis stabilumas, interesų buvimas, geras savęs įvertinimas ir asmeninė branda.

Greitai ir sėkmingai adaptuojasi **kultūrai jautrus žmogus**, suvokiantis kitos kultūros specifiką, priimantis, tai, jog ne visos kultūros yra vienodos. Atvykėlis turi sugebėti priimti ir interpretuoti skirtingas situacijas gerbiant kitos kultūros žmonės, vengiant etnocentrinių nuostatų ir vertinimų. Atvykėlis turi būti **atviras** naujoms kasdieninėms galimybėms. Šios charakteristikos mažina atvykėlio pasipriešinimą ir didina jų norą prisitaikyti prie naujų pokyčių.

Asmens stiprumas adaptacijos literatūroje suvokiamas kaip vidinis individo ryžtingumas ir apsisprendimas, kūrybingas ir efektyvus problemų sprendimas. Stiprumo atributai yra rizikos nebijojimas, ištvėringumas, atkaklumas, kantrybė, sumanumas. Stiprią asmenybę stimuliuoja nauji iššūkiai. Individas turėtų **nebijoti rizikos** bei eksperimentų naujoje kultūrinėje aplinkoje (pavyzdžiui, su šalies virtuve). Nebijantis rizikos individas nuolat ieško naujų kultūrinių mokymųsi galimybių. Individo **kantrumas** svarbus tokiose adaptacijos situacijose, kai problemos sprendimo būdas yra nežinomas. Kantrumas padeda išlikti ramiam ir išsaugoti psichinį stabilumą, išlikti lanksčiam ir tolerantiškam. Manoma, jog realistai adaptuojasi geriau. Asmuo turi turėti **realistišką**

požiūrį, vengti pervertinti kitų ir savo galimybes. **Pozityvumas** ir realizmas nereiškia akla romantizmą, idealizmą, tai nuolatinė tendencija matyti šviesias (realias) reiškinių puses, įsitikinimas, jog sunkumus galima išspėsti.

Analizuojant asmenines adaptaciją dažnai remiamasi penkių faktorių modeliu arba „Didžiuoju penketuku“ (angl. Big Five). Šio modelio autoriai, G. Allport, H. Eysenck ir R.B. Cattell, tiki, jog individų prisitaikymas priklauso nuo šių penkių bruožų: ekstaversijos, geranoriškumo, sąžiningumo, atvirumo naujai patirčiai ir neurotizmo.

Prie demografinių charakteristikų priskiriamos:

b). **Amžius**. Suaugusiųjų ir vaikų adaptacija ir socializacija yra skirtinga. Legvai ir sėkmingai adaptuojasi vaikai. Su laiku žmogus praranda sugebėjimą adaptuotis. O. Brimm rado štai tokius adaptacijos skirtumus: adaptacija keičia išorinį suaugusiojo elgesį ir transformuoja vaikų bazines vertybes; suaugusieji gali vertinti normas, koreguoti jas, vaikai priima jas be kritikos; suaugusieji turi daug socialinių vaidmenų, vaikai – mažai. Jie lengviau ir greičiau priima kultūros normas ir vertybes. Kuo jaunesnis yra imigrantas, tuo jam bus lengviau adaptuotis.

c). **Lytis**. Lyčių adaptacijos tyrimai yra priešaringi. Moterų adaptacija pasižymi aukštesniu nerimo lygiu, neramumo dėl ateities stabilumo. Iš kitos pusės, jos labiau yra orientuotos į save, į savo šeimą bei vaikus, labiau pasitiki savo vidinėmis jėgomis, yra pasiruošusios platesniam veiklų spektrui, turi didesnę komunikacinę potencialą. Moterų adaptacijos sėkmingumas labiau priklauso nuo migracijos savybių, nuo konkrečios gyvenimo situacijos.

d). **Išsilavinimas**. Kita objektyvi aplinkybė, galinti apsunkinti adaptacijos procesą, yra išsimokslinimo stoka. Imigrantai atvyksta iš šalių, kuriose vykdoma kitokia švietimo sistema ir yra kitokios išsilavinimo galimybės negu priimančioje valstybėje. Jie gali turėti tik vidurinį išsilavinimą arba neturėti jokio, jų švietimo sistema bei jos reikalavimai gali skirtis nuo priimančios valstybės švietimo sistemos. Kilmės valstybėje gautos žinios, gebėjimai ir įgūdžiai gali būti pasenę, netinkami ar nepritaikomi priimančioje valstybėje. Aukštesnis išsilavinimas vertinamas kai faktorius, mažinantis streso lygį. Geresnių kontaktų užmezgimą garantuoja aukštesnis kompetencijos lygis, žinių bagažas, intelektualinio darbo patirtis, kalbų mokėjimas. Migrantai su žemu išsilavinimu linkę aiškinti savo nesėkmes išorinėmis aplinkybėmis, tuo tarpų labiau išsilavinę žmonės prisiima atsakomybę už savo gyvenimo situaciją.

Nemažą reikšmę turi individų pasirengimas ir pasiruošimas pokyčiams. Atvykėliai atsiduria naujoje kultūroje turėdami **skirtingą pasiruošimą** – protinį, emocinį, motyvacinį norą prisitaikyti naujoje kultūrinėje aplinkoje. Jų pasiruošimą veikia daugybė formalių ir neformalių mokymų, kuriuos jie įgyja prieš atvykdam į šalį. Tai gali būti mokymasis mokykloje, informacija, gaunama per žiniasklaidos priemones, tiesioginė ir netiesioginė patirtis bendraujant su kitos kultūros atstovais. Ankstesnė tarpkultūrinė patirtis teigiamai įtakoja adaptaciją, nes anksčiau įgytos žinios

gali būti pritaikytos naujoje situacijoje. Net susipažinimas su kitos šalies virtuve, turėjimas draugus šalyje ar iš šalies, kurioje ruošiamasi gyventi, gerina asmens pasiruošimą.

Priimančiosios šalies kultūros žinios ir mokymasis svarbūs akulturacijos sąlygos. Individai, gavę išsilavinimą priimančioje šalyje yra labiau kultūriškai inkorporuojami ar turi didesnę kultūrinę polinkį link šalies kultūros. Imigrantai, neturintys jokių žinių gali priešiška reaguoti į susidūrimą su nauja kultūra, ypač, kai jiems nepavyksta suprasti kultūrinio elgesio ir kultūros savybių.

e). Atvykimo motyvacija. Individai, kurie savanoriškai pasirenka migracijos šalį, yra labiau linkę dalyvauti visuomenės gyvenime, negu tie, kurie priversti bendrauti su kitos kultūros atstovais, pavyzdžiui, pabėgėliai. Nepakankama bėglių motyvacija įtakoja nepakankamai sėkmingą adaptaciją. Individai, kurie nurodo profesinį augimą, geresnę vaikų ateitį, norą geriau save realizuoti kaip migracijos pagrindą, kitoje šalyje demonstruoja didesnę aktyvumą, greičiau mokosi kalbos, susiranda darbą. Žmonės, kurie imigruoja, imdami pavyzdį iš savo draugų ir artimųjų, o taip pat norėdami greitai pagerinti savo materialinę padėtį, sprendžia šio momento uždavinius ir nelinkę veikti aktyviai naujoje kultūroje.

f). Lūkesčiai yra tampriai susiję su motyvacija. Pozityvios viltys, lūkesčių adekvatumas teigiamai įtakoja pasiruošimą susidurti su kita kultūra ir po to vykstanti adaptacijos procesą. Svarbiausia – lūkesčių realumas, realios situacijos atitikimas numanomai. Imigrantai su realiais lūkesčiais suvokia adaptaciją kaip galimybę ir patiria mažiau streso. Per dideli bei per maži lūkesčiai neigiamai veikia adaptacijos procesą. Yra duomenų, jog per maži lūkesčiai įtakoja geresnę prisitaikymą, tačiau neigiamai veikia socialinį mobilumą.

J. Torbiorn atsižvelgdamas į asmenines savybes (amžių, išsilavinimą, socialinę padėtį) bei analizuodamas išvykimo motyvus, ankstesnę gyvenimo svetur patirtį, būdingus šalių bruožus, padarė išvadą, jog lengviau adaptuojasi vyrai negu moterys bei turintys aukštesnę išsilavinimą. Motyvuotas vykimas sąlygoja didesnę domėjimąsi šalimi. Jo duomenimis, ankstesnė tokio pobūdžio „kultūrinė“ patirtis nedaro įtakos sugebėjimui prisitaikyti. Ekspatriantai, didesnę laisvo laiko dalį praleidžiantys su vietiniais gyventojais, yra laimingesni ir lengviau išveria sunkumus, palyginti su tais, kurie daugiausiai bendrauja su atvykusiais tėvynainiais. Nemažareikšmis veiksnys – sutuoktinio(-ės) teigiamas nusiteikimas, pasikeitus gyvenamai vietai ir sąlygoms.

g). Materialinė padėtis. Skurdas gali tapti esminiu barjeru sėkmingai socialinei adaptacijai. Skurdas gali kliudyti imigrantams dalyvauti mokymosi ir persikvalifikavimo procese, trukdyti jų vaikams gauti normalų išsilavinimą. Tai gali pareikalauti papildomų išlaidų, kurių imigrantas neturi ar negali skirti. Dažnai imigrantai, ypač pabėgėliai, gali nenorėti pasinaudoti valstybės teikiama parama, nes pats kreipimosi į valstybinę instituciją faktas sukelia jiems stresą, kuris dažnai yra nulemtas neigiama persikėlimo patirtimi. Šis nenoras kreiptis pagalbos gali būti įtakotas kultūrinės tradicijos, pagal kurią viešai prašyti ir priimti paramą šeimai yra gėda. [6]

h). Asmeniniai komunikacijos faktoriai. Remiantis Y. Kim, sėkminga adaptacija gali vykti, kai individas pakankamai daug komunikuoja šalyje, individo asmeninė komunikacijos sistema panaši į kitataučių individų komunikacinę sistemą ir ugdoma komunikacinė kompetencija. Atvykėlių sugebėjimas gauti ir apdoroti informaciją (dekoduoti) tinkamai ir efektyviai, kurti atsakomasias žinutes veikia komunikacinę kompetenciją šalyje šeiminingėje. Tarpkultūrinė komunikacinė kompetencija – tai asmens kultūrinis jautrumas, kultūrinės žinios ir įgūdžiai, įgalinantys efektyviai dirbti įvairialypėje aplinkoje. Turėdamas kompetencijos, atvykėlis gali suprasti visuomenę ir individų mąstymą. Pagrindinės ugdomos kompetencijos yra kognityvi (suvokimo), afektyvi (emocinė) ir operacinė kompetencija.

Kognityvi kompetencija – užsienio kultūros ir kalbos mokėjimas, istorijos, institucijų, gyvenimo sąlygų, pasaulėžiūros, įsitikinimų, moralės normų ir taisyklių žinojimas. Kalbos ir kultūros mokėjimas veikia „kognityvaus kompleksiško“ vystymąsi – individo vidinio informacijos apdorojimo galimybės struktūrinį tobulinimą. Žinios ne tik mažina bejėgiškumo ir priklausomybės jausmą, jos vertinamos dominuojančios kultūrinės grupės atstovų, kurie pagarbiai žiūri į individus, turinčius kultūrinių žinių. Teigiamai adaptaciją įtakoja susipažinimas su bet kokia kita kultūra, pavyzdžiui, „egzotiškomis“ šalimis – etiketu, maistu. Afektyvia komunikacijos kompetencija vadinamas mokėjimas reikšti savo emocijas, atvirumas mokymuisi, mokėjimas išreikšti džiaugsmą, pyktį, nusivylimą. Operacinė kompetencija – elgesio kompetencija. Atvykėlis moka sukurti reakcijos į situaciją planą, jis formuoja sprendimą, remdamasis savo žiniomis, kognityviais sugebėjimais, motyvacinė ir emocinė kompetencija. Visos šios kompetencijos leidžia jam pasirinkti tinkamą verbalinių ir neverbalinių atsakų kombinaciją. [23]

1.3.3. Adaptacijos proceso faktoriai

Atvykę, imigrantai renkasi su kuo bendrauti ir su kuo vengti kontaktų. Jie gali kontaktuoti su savo kultūros atstovais, tuo atsiskirdami nuo dominuojančios grupės arba bendrauti su dominuojančios grupės nariais, tuo labiau priimdami jų kultūrą. Adaptacijos proceso metu veikiantys faktoriai yra imigranto komunikacija ir socializacija; rėmimasis kultūrinėmis tradicijomis, maisto vartojimas, apranga, muzikos klausimasis ir kiti pasirinkimai.

Nustatyta, jog yra ryšys tarp socialinių kontaktų kiekio ir bendrų adaptacijų rodiklių, pasitenkinimo lygio. Imigrantų ir vietinių gyventojų santykių tyrimai nustatė, jog svarbūs aspektai yra vaidmenų ir statusų struktūra „svečiai ir šeiminingai“ kontekste, tikslai nuolatiniam kontaktui ar laikinam,

a). **Gyvenamosios vietos pasirinkimas** (difuzinis ir kompaktinis išsikūrimas). Geriau adaptuojasi žmonės, pasirinkę dispersinį išsikūrimą, palyginus su tais, kas išikūrė kompaktiškai.

Imigrantų nepanašumas vietiniams gyventojams sukelia nesupratimą ir suirzimą, kas išprovokuoja konfliktus ir abipusę neapykantą. Imigrantams tai sukelia norą izoliuotis ir komunikacijoje orientuotis į savo etninę grupę. Imigrantų grupavimasis dažnai pagreitina ir sustiprina negatyvių socialinių nusistatymų atsiradimo procesą.

a). Socialinė pagalba – faktorius, svarbus imigranto psichologinės sveikatos išsaugojimui. Imigruodamas, žmogus praranda dalį socialinių kontaktų, palaikomų praeityje. Socialinės pagalbos nebuvimas didina fizinių bei psichologinių lygų riziką. Svarbi etninės mažumos ir dominuojančios kultūrinės grupės individų pagalba.. Remdamiesi etninės grupės pagalba individai sprendžia svarbias imigrantui problemas, nes ji būna vertingų žinių, emocinės paramos šaltiniu.

b). Socialinė komunikacija skirstoma į tarpasmeninę ir masinę komunikaciją. Remiantis Y. Kim, pasirinkdami tam tikrą komunikacijos strategiją, individai mokosi sąveikauti tarpusavyje. Todėl adaptacija priklauso nuo žmonių gebėjimų sėkmingai komunikuoti tam tikroje aplinkoje.

- **Tarpasmeninė komunikacija šalyje šeiminkėje.** Sąveika su dominuojančia grupe svarbi adaptacijos procesu, nes draugų ir pažįstamų turėjimas dominuojančioje kultūrinėje grupėje mažina psichologinių problemų tikimybę. Bendravimas su vietiniais gyventojais gali būti ypač naudingas – komunikuodami su kitataučiais atvykėliai sužino daugiau apie save ir kitus, mokosi reikšti savo mintis, emocijas, reaguoti. Asmeninė komunikacija padeda ne tik atlikti kasdieninius darbus, ji yra ir emocinės paramos šaltinis. Atvykėliai naujoje kultūrinėje erdvėje turi formuoti naujus santykius. Dalyvavimas šalies pagrindinėse ir etninėse socialinės komunikacijos veiklose – fundamentalūs žmogaus poreikiai. Atvykėliui iš kitos šalies patartina kuo daugiau dalyvauti visuomeniniame gyvenime, pradėdant nuo švenčių ir karnavalų ir baigiant profesinėmis asociacijomis.

- **Šalies masinė komunikacija** – demonstruoja atvykėliams politines, ekonomines, socialines ir kultūrinės šalies realijas. Visos masinės komunikacijos formos, radijas, televizija, žurnalai, kinas, muziejai, teatras, internetas atlieka atvykėlio informavimo funkciją. Asmeninės komunikacijos kanalai siūlo labiau suasmenintą informaciją. Masinės komunikacijos šaltiniai veikia atvykėlio mokymąsi per „parasocialines interakcijas“. Palyginus su asmenine komunikacija, masinės komunikacijos informacijos teikimas ir apsikeitimas ja yra greitas. Tai yra svarbus kalbos, kultūrinių žinių šaltinis ankstyvoje adaptacijos stadijoje, kai atvykėliai turi mažai sėkmingos asmeninės komunikacijos patirties.

- **Etninė masinė komunikacija.** Dažnai atvykėliai bando ieškoti pagalbos etninėse bendruomenėse ir naudojami jų teikiama informacija. Didelės etninės bendruomenės dažnai turi savo žiniasklaidos priemones ar informacinius leidinius. Etninės masinės žiniasklaidos vartojimas mažina stresą, kurį patiria imigrantas atvykdamas. Kuo daugiau yra naudojamos etninės masinės žiniasklaidos priemonės, tuo stipresnė yra etninė komunikacija. Manoma, jog etninė socialinė komunikacija mažina adaptacijos mokymąsi ir kultūrinę transformaciją. [23]

1.4. Adaptacijos strategijos

Kultūros mokymasis nėra vienodas, o tarpkultūriniai kontaktai ne "automatiškai" įtakoja geresnį supratimą ir greitą adaptaciją. Jis priklauso nuo aukščiau išvardintų, atvykėlio adaptaciją įtakančių faktorių derinių. Remiantis S. Bochner, vieni atvykėliai niekada tobulai neišmoks naujos kultūros taisyklių ir neprisitaikys prie kultūrinių realijų, kiti turės gerus socialinius santykius ir išvystys daugybę kontaktų su kultūra, kiti liks tarp šių dviejų kraštutinių.

Naudodamiesi empirinių kultūrinio šoko ir adaptacijos proceso tyrimų rezultatais, psichologai, kultūrologai ir etnografai pratęsė kultūrinės adaptacijos tyrinėjimus, susitelkdami ne tik į jos sunkumus, bet ir į migrantų adaptacijos strategijų pasirinkimą.

M. P. Orbe pabrėžia, jog „tarpkultūrinė komunikacija siejama su reprezentuojančios ir dominuojančios grupės narių sąveika“. Jis teigia, jog: a). etninės mažumos grupės nariai sumenkinami dominuojančioje socialinėje struktūroje b). etninių mažumų grupės naudoja tam tikrą komunikacijos stilių, norėdamos pasiekti sėkmę, bendraujant su „despotiška dominuojančia struktūra“. Jie gali „kovoti su agresija“, stengtis išvengti stresinės situacijos, jei tai nepadeda, jis gali „filtruoti“ stresinius faktorius ir juos vengti arba prisiderinti prie naujos situacijos. Remiantis M. P. Orbe, išskiriamos tokios imigrantų komunikacijos elgesio praktikos:

a). nekategoriška separacija. Ji pasireiškia kaip kontakto vengimas ir tarpasmeninių barjerų palaikymas.

b). Nekategoriškas prisitaikymas – stereotipų sklaidymas.

c). Nekategoriška asimiliacija – bendrumai yra pabrėžiami, kuriamas teigiamas savęs įvaizdis, vyksta savęs cenzūravimas, vengiami prieštaravimai.

d). Kategoriška separacija – komunikuojami savo įsitikinimai, palaikomi vidiniai grupiniai ryšiai, kuriami tinklai, išsiriama savo kultūros stiprybės, stiprinami stereotipai.

e). Kategoriškas prisitaikymas – komunikuojami savo įsitikinimai, , palaikomi vidiniai grupiniai ryšiai, naudojami visi įmanomi ryšiai, kiti individai mokomi.

f) Kategoriška asimiliacija pasižymi stipriu pasiruošimu, susilyginimu, stereotipų manipuliacija.

g) Agresyvus atsiskyrimas pasižymi atakavimu, agresyvumu, noras pakenkti kitiems.

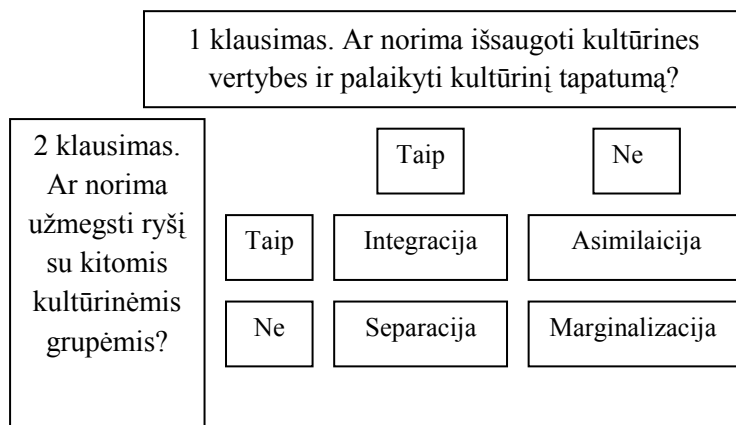
h) Agresyvus prisitaikymas pasižymi konfrontacija, noras įsigyti pranašumą.

j) Agresyvi asimiliacija pasižymi disasociacija, apspindėjimas, strateginės distancijos laikymusi, savęs menkinimu.[11]

Įtakingiausiu adaptacijos strategijų pasirinkimo modeliu laikomas J.W. Berry modelis. Šis teorinis modelis vienas iš daugiausiai tyrinėjamų adaptacijos ir akultūracijos kontekste. J.W. Berry teigia, jog egzistuoja keturi adaptacijos variantai. Pagal J.W. Berry tautinių mažumų nariai susiduria

su tokiais iššūkiais: palaikyti savo mažumos kultūrinį savitumą arba kontaktuoti su vyraujančios tautinės dalies atstovais ir įsisavinti jų kultūrą. Remiantis šia teorija, individas gali turėti du siekius: išlaikyti paveldėtą kultūrą ir tapatybę, užmegzti kontaktus ir dalyvauti visuomeniniame gyvenime kartu su kitomis etnokultūrinėmis grupėmis. J.W. Berry modelis remiasi dvejais klausimais apie subjektyvią tapatybės orientaciją. "Ar etnis kultūrinis tapatumas ir tradicijos yra išlaikomi?" ir "Ar pozityvūs ryšiai su didžiąja visuomenės dalimi ir jos vertybėmis yra ieškomi?" Kombinuodamas atsakymus "taip" ir "ne" gaunamos 4 adaptacijos strategijos.

5 paveikslas. Adaptacijos strategijos [30]

a). Integracija – savo kultūrinės vienybės išsisaugojimas ir tapimas didesnės visuomenės dalimi. Pasirinkę integracijos strategiją, asmenys linkę neatsisakyti savo kultūros ir palaikyti kontaktą su kita kultūra, teigiamai ją vertinant ir priimant.

b). Separacija. Individai pasirinkę separacijos strategiją vengia kontakto su kultūra, stengiasi palaikyti savo kultūros normas bei vertybes. Strategija būdinga situacijai, kai nėra reikšmingų santykių su dominuojančia grupe, etninė tapatybė, tradicijos ir vertybės yra išsaugomos. Priklausomai nuo to, kuri grupė kontroliuoja šią situaciją šis pasirinkimas įgauna segregacijos ar separacijos formą.

c). Asimiliacija – savo kultūrinės tapatybės ir tradicijų atsisakymas ir perėjimas į didesnę visuomenę. Individai, pasirinkę asimiliacijos strategiją, siekia priimti kultūros normas, "susilieti" su visuomene. Asimiliacija gali vykti kultūros nedominuojančios grupės absorbcijos būdu arba kelių grupių sujungimo būdu.

d). Marginalizacija. Marginalizacijos strategija pasižymi nenoru palaikyti savo kultūros vertybes ir nenoru priimti kitos kultūros vertybes. Atsiskyrimas charakterizuojamas kolektyviniu ir individualiu pasimetimu ir stresu. Individai prarandą kontaktą su tradicine kultūra ir neranda kontakto su dominuojančios grupės kultūra (savanoriško atsisakymo arba pašalinimo būdu). R.Y. Bourhis vietoje marginalumo sąvokos naudoja sąvoką „individualizmas“. Pagali jį, individualistai, pasirinkdami atsiskyrimą, remiasi asmeninėmis charakteristikomis, negu grupės statusu ir jo svarba.

Jie nelinkę palaikyti savo, kaip imigranto kultūrą, arba prisitaikyti prie pagrindinės kultūros. Jie siekia savo asmeninių tikslų šalyje, kurioje gyvena. [32]

Tarp akulturacijos strategijų ir sėkmingos adaptacijos egzistuoja stiprus ryšys: didesnė sėkmė pasiekama integracijos metu, mažesnė – marginalizacijos. Separacija ir asimiliacija vidutiniškai sėkmingos strategijos. Tam tikroms sociokultūrinėmis aplinkybėmis, pavyzdžiui, kai šalyje teikiama psichologinė pagalba, visos strategijos (išskyrus marginalizaciją) gali įtakoti adaptaciją ir gali būti susijusios su gerovės jausmo atsiradimu.

Bet kokia reakcijos forma arba pasirinkta strategija negali būti suprantama kaip vienareikšmiškas ir pastovus dydis, kuris atspindi individo poziciją. Strategijos pasirinkimą nulemia įvairovė elgesio galimybių, kuris keičiasi, kai sukaupiama gyvenimo patirtis ir žinios. Praėjus tam tikram laikui, individui bus vis sunkiau priešintis kultūros spaudimui, vengti kontaktų ir emocinio bendravimo su kitos kultūros atstovais. Šio atveju dominuojančios kultūros atmetimas transformuojasi į savo kultūros apsaugą, kuri reiškiasi pakankamai agresyviu ir aktyviu elgesiu ir priešišku nusiteikimu. J.W. Berry prieina išvadą, kad tam tikras supanašėjimas yra siektinas ir pateisinamas, tačiau nebūtinai turi būti susietas su griežtai apibrėžtu kultūriniu turiniu. Pažymėtina, kad adaptacija gali reikštis skirtingomis tendencijomis skirtingose socialinėse ar individualaus elgesio kategorijose. Pavyzdžiui, tas pats individas gali siekti socialinės asimiliacijos darbe, lingvistinės integracijos – mokėti ir valstybinę, ir gimtąją kalbą, tačiau pasilikti giminių ir draugų tarpe savo etninės grupės ribose. Pagrindinis šios schemos privalumas tas, kad ji leidžia apibrėžtomis sąvokomis aptarti etninius procesus: tai, kas vyksta individų kaip etninių grupių narių sąveikoje su juos supančia visuomene. [6], [29]

R.Y. Bourhis teigia, jog šios keturios strategijos gali būti taikytinos priimančiai visuomenei. Pavyzdžiui, „integracionalistai“ mano, jog emigrantai turi palaikyti savo kultūros tam tikrus aspektus ir adaptuoti šalies kultūrą; „asimiliacionistų“ požiūriu emigrantai privalo atmesti savo kultūrą, tam, kad adaptuosi šalyje; segregacijos šalininkai pripažįsta, kad emigrantai turi laikytis atstumo nuo visuomenės narių bei jos kultūros. Kiti gali manyti, jog imigrantai negali nei tinkamai išlaikyti savo kultūrą nei tinkamai adaptuoti kitą.

Remiantis J. Bennett, separacija ir marginalizacija yra etnocentrinės strategijos ir pasireiškia tokiu elgesiu:

- Atmetimas. Individas atmeta kultūrinių skirtumų galimybę arba tiesiog nesuvokia, kad jie gali egzistuoti. Tai yra manymas, jog individo kultūra yra centrinė visoms kitoms kultūroms. Atmetimo priežastimi gali būti fizinė ar psichologinė izoliacija. Pagal J. Bennett, tokia izoliacija gali rodyti "kvailių klausimų" uždavimo sindromas, pavyzdžiui, kai japono klausama apie samurajus, afrikiečio – apie laukinius gyvūnus. Tai rodo, jog užduodantis klausimą žmogus turi labai supaprastinta "japono" ir "afrikiečio" suvokimą.

- Pasipriešinimas. J. Bennett aprašo šį elgesį kaip "poziciją, kurią ketinama priešintis „gresiančios“ kultūros poveikiui. Kultūrų skirtumai gresia žmogaus kultūrinei tapatybei bei keičia kultūrinę realybę. Kultūriniai skirtumai nėra ignoruojami, bet jie suvokiami pavojingas reiškinys. Kita kultūra suvokiama neigiamai. Specifinės elgesio strategijos kuriamos tam, kad pašalintų šią grėsmę. Gali būti naudojamas kitos kultūros šmeižimas, menkinimas; savo kultūros iškelimas. Tačiau J. Bennett daro prielaidą, jog individas gali pasielgti priešingai: menkinti savo kultūrą ir aukštinti kitą asimiliacijos strategijos atveju.

- Mažinimas – bandymas "palaidoti kultūrinius skirtumus po kultūrinių panašumų plyta". Kultūriniai skirtumai suvokiami, tačiau individui jie nėra reikšmingi. Tai gali būti gyvenimas remiantis "auksinę taisyklę" elgtis taip, kaip norėtum, kad su tavimi pasielgtų kiti. Benetas aprašo dvi mažinimo formas: fizinis universalumas ir transcendentinis universalumas. Fizinis universalumas remiasi požiūriu, jog visi žmonės turi panašią fizinę biologiją, kas atspindi jų panašias motyvacijas ir poreikius. Transcendentinis universalumas priešingai negu fizinis, remiasi tuo, jog visi žmonės gyvena pagal tam tikras bendras taisykles. Tokio mąstymo pavyzdžiai galėtų būti pasireiškimai, jog "Visi mes vieno Dievo vaikai", "Visi žmonės turi vienodus emocinius poreikius". Kultūriniai skirtumai gali būti suvokiami ir net bandoma mokytis tos kultūros tradicijų, tačiau su tikslu "nešti savo kultūros tiesos pranešimą".

Kitos strategijos – integracija ir asimiliacija – byloja apie etninio reliatyvumo pasirinkimą kaip prisitaikymo elgesį. Jis reiškiasi kaip:

- Priėmimas. Kultūros skirtumai yra priimami, jie nėra suvokiami kaip geri ar blogi, priimama tai, jog skirtingas elgesys priimtinas skirtingose kultūrose. Pagal J. Bennett, integracija gali prasidėti nuo šio elgesio. Šio elgesio požymiai yra pagarba kitai kultūrai. Individas suvokia, jog kitos kalbos mokymasis yra ne vien naujų žodžių išmokimas – kalba atspindi kitos kultūros pasaulio suvokimą. Kultūros priėmimas reiškia kitokio elgesio priėmimą, kitokių vertybių priėmimą. [4]

- Adaptacija. Atsiranda nauji įgūdžiai funkcionuoti naujoje aplinkoje, nauji komunikacijos būdai ir požiūriai į aplinką. Asmuo ne vien įsijaučia į tarpkultūrinį bendravimą, bet ir palaiko kultūrinį pliuralizmą, kuris kuria pastovius ir neapgalvotus kultūrinius rėmus. J. Bennett aprašo šį "pliuralizmą" kaip "filosofinį požiūrį, jog egzistuoja daugybė skirtingų ir panašių idėjų, vertybių ir vertybių skalių". Remiantis tokiu pliuralistiniu pažiūru, žmogus jaučia, jog daugybė kitų kultūrinių elementų gali būti jo asmenybės dalis.

- Integracija – yra paskutinė elgesio strategija, aukštesnė negu gebėjimas suvokti kultūrinės reikšmes. Integracija įvyksta, kai kultūrinė tapatybė ir elgesio kriterijai jau yra pasikeitę, žmogus intuityviai supranta tų dalykų, kurie skiriasi priklausomai nuo kultūros, reikšmes Kultūrinė tapatybė

formuojasi naujos aplinkos kontekste: individas integravosi į kultūrinę erdvę, kuri yra jam suprantama ir nebekelia grėsmės gerovės jausmui ir tapatybei. [25]

Kiekviena strategija yra kompleksiškas reiškinys, įtakojamas faktorių derinių: elgesio, socialinės komunikacijos, socialinė paramos, kalbos įgūdžių, jaučiamos diskriminacijos.

Asmeninių faktorių įtaka yra labai reikšminga pasirenkant adaptacijos strategiją. Nustatyta, jog asmeniniai faktoriai veikia polinkį į tam tikros strategijos pasirinkimą.

Nustatyta, jog kuo mažesnis **individo agresyvumas**, tuo didesnė integracijos tikimybė. Asmenybės **socialumo ir neagresyvumo** charakteristikų derinys įtakos integracijos strategijos pasirinkimą. Individai, kurie pasirenka integracijos strategiją yra emociškai stabilūs, mažiau agresyvūs ir mažiau jaučia nerimą. Individo socialumas pozityviai koreliuoja su integracija ir neigiamai su separacijos strategijos pasirinkimu. Integracijos strategijai būdingas individo socialumas ir noras prisiderinti. Tokie asmenys linkę rodyti didesnę aktyvumą ir atvirumą. Nuo atvykėlio aktyvumo priklauso, ar jis pasirinks integracijos ir asimiliacijos strategiją, aktyvūs imigrantai nelingę atsiskirti nuo visuomenės. Aktyvūs individai jaučiasi saugūs ir noriai tiria naujas situacijas. Kontaktą su kita kultūra jie randa vertingu patyrimu, jie sugeba pakeisti savo vertybes ir nuostatas tam, kad priimtų kitos kultūros aspektus. Tokie individai yra lankstūs ir lengvai formuoja naujus elgesio būdus, jei senieji tampa neefektyvūs.

Individo asmenybė charakteristika **neurotizmas** pozityviai koreliuoja su asimiliacijos, separacijos ir marginalizacijos strategijomis. Asimiliuojantys asmenys pasižymi nerimo jautumu, bet jie taip pat nori prisiderinti, yra draugiški ir mažai agresyvūs. Aukštas aktyvumas padeda jiems asimiliuotis greičiau negu kitiems. Draugiškumas ir socialumas su vietiniais gyventojais lemia komunikaciją ir bendras veiklas su jais. Asmenys ypatingai stipriai stengiasi vengti socialinių ir kultūrinių konfliktų, todėl tinkamiausia strategija jiems – asimiliacija. Asimiliacijos strategijos pasirinkimas taip pat yra susijęs su žemu pasitikėjimu savimi

Tarp individų, pasirenkančių separacijos strategiją, taip pat aukštas neurotizmo ir nerimo lygis. Didelio asmenybės jaudulio ir nerimo charakteristikos kartu su mažu socialumu įtakoja individo separaciją. Šitie individai dažniausiai yra mažai aktyvūs, nenori prisiderinti prie kitų, randa bendravimą su vietiniais gyventojais sudėtingu. Tai įtakoja nusivylimą, izoliacijos ir diskriminacijos jausmą. Atsiskiriantys atvykėliai nepasitiki tais, kuriuos jie menkai pažįsta. Jie emociškai reaguoja stresinėse situacijose, kas įtakoja jų agresyvumą, nukreiptą prieš vietinius gyventojus bei atsisakymą kontaktuoti su dominuojančios kultūros atstovais. Individai ieško bendravimo savo tradicinėje kultūrinėje grupėje. Reikėtų pabrėžti, jog šios strategijos pasirinkimas gali būti įtakojamas ne tik neigiamomis emocijomis ir antisocialiniu elgesiu. Individai, renkantys separaciją, gali suvokti savo kultūrinės grupės viršenybę ir būti motyvuojami savo etninės grupės

socialinėmis ir materialinėmis galimybėmis, neegzistuojančiomis dominuojančios kultūros grupėje.
[33]

Daugiausia asmeninių savybių koreliuoja su marginalizacija. Individai, turintys tam tikrų asmenybės psichopatologinių faktorių derinį linkę užsidaryti savyje. Pagal P.G. Schmitz Nesidomintis, kultūriškai apatiški individai pasirenka atsiskyrimą nuo abiejų kultūrų.

Tik asmeninėmis individų charakteristikomis strategijų pasirinkimas negali būti paaiškintas. Nuo imigranto priimančiosios šalies faktorių, **etninės grupės** taip pat priklauso tai, kokią strategiją rinksis individas. Jei etninė bendruomenė yra nemaža, į šalį atvykstantys individai tarpusavyje palaikys ryšius. Jie stipriau tapatins save su savo kultūros atstovais. Tikriausia, atvykėliui seksis lengviau adaptuotis šalyje ir jis pasirinks integracijos strategiją. Tačiau etninės grupės stiprumas gali turėti ir neigiamos įtakos, įtakingos etninės grupės buvimas gali kliudyti individui integruotis į kultūrą, individas gali užsidaryti jam geriau pažįstamoje aplinkoje ir nenorėti mokytis kitos kultūros ypatybių.

Asimiliacija reikalauja tam tikrų visuomenės sąlygų: pliuralizmas, stereotipų ir diskriminacijos nebuvimas. Visuomenėse, palaikančiose **pliuralizmą**, tikimasi integracijos strategijos, net visiškas prisitaikymas (asimiliacija) nėra skatinama ir individas neatskiriamas nuo visuomenės (mažiau galima separacija ir marginalizacija). Tokiose visuomenėse teikiama daugiau socialinės paramos, kas irgi teigiamai veikia integracijos strategijos pasirinkimą, nes socialinės pagalbos gavimas įtakoja asmenybės pasitikėjimą savimi. Esant dideliame adaptacijos stresui, individui negaunant socialinės paramos didėja marginalizacijos strategijos pasirinkimo tikimybė – taip individas gali kovoti su socialine izoliacija. Jie gali nesiekti socialinės paramos dėl savo asmenybės charakteristikų, arba negauna socialinės paramos savo etninėje grupėje – tokia grupė gali tiesiog neegzistuoti ar gali neveikti kaip socialinės paramos šaltinis.

Imigrantų **marginalizacijos** strategijos pasirinkimas labiausiai priklauso nuo priimančios šalies: nuo stereotipų ir etninės grupės **diskriminacijos** buvimo visuomenėje. Kuo labiau individas nepriimamas visuomenėje ir jaučia netoleranciją jo atžvilgiu, tuo didesnė tikimybė, jog jis pasirinks marginalizacijos strategiją. Taip pat manoma, jog visuomenės spaudimas prisitaikyti (asimiliuotis) sukelia individui norą atsiskirti.

Marginalizacija asocijuojama su didžiausiu streso lygiu, žmonės, pasirinkę šią strategiją adaptuodamiesi visuomenėje patiria daugybę nesėkmių bei ypatingai stipriai jaučia kultūros šoką. Be to, pažymėtina, jog taip pat gali nukentėti jų fizinė sveikata. Pavyzdžiui, daugelis tyrimų parodė, jog individai pasirinkę **marginalizacijos** strategiją priešiška nusiteikę priimančios šalies kultūrai, dažnai turi blogą sveikatą bei nėra patenkinti gyvenimu šalyje. Priverstinė migracija netiesiogiai įtakoja atsiskyrėlių atsiradimą, pavyzdžiui, bėgliai, jaučia didelius psichologinius sunkumus, nuo

statuso, artimųjų ir draugų praradimo, jie jaučia, jog yra kitokie negu didžioji visuomenės dalis, negaudami savo etninės bendruomenės pagalbos jie pasirenka atsiskyrimo strategiją.

Separacija pasirenkama tokiam faktorių deriniui egzistuojant: individas gauna savo etninės grupės socialinį palaikymą, tačiau yra nepriimami šalies kultūros atstovais arba patys yra nelinkę su jais kontaktuoti dėl jaučiamos netolerancijos, rasizmo, diskriminacijos bei konfliktų.

Teigiamos patirtys šalyje veikia norą integruotis. Kuo didesnis sėkmingas tarpkultūrinis kontaktas tuo didesnė asimiliacijos ir integracijos strategijos pasirinkimas. Šalies kalbos vartojimas įtakoja kontaktų su vietiniais gyventojais skaičių, dažnumą bei jų kokybę. Kuo geresnės kalbos žinios, tuo mažesnė separacijos strategijos pasirinkimo tikimybė. Kultūrinė distancija ir integracija turi pozityvų ryšį, t.y. kuo didesnis kultūrinis atstumas, tuo mažesnė tikimybė, jog individas pasirinks integracijos strategiją ir bus orientuotas į šeiminingų visuomenę Nors J.W. Berry studijoje tarp aukšto išsilavinimo, aukšto socialinio ir ekonominio statuso ir integracijos strategijos pasirinkimo ryšio atrasta nebuvo, kiti tyrėjai, pavyzdžiui C. Ward ir A. Kennedy linkę manyti, jog tam tikras ryšys egzistuoja, t.y. kuo aukštesnis išsilavinimas, tuo mažesnė atsiskyrimo tikimybė. [6]

1.5. Uzbekijos ir lietuvių kultūras skiriančios bruožai

Centrinės Azijos šalių geografinė padėtis suteikia Uzbekistanui strateginės reikšmės, nes jis jungia Europą ir Aziją. Uzbekijos gyventojų skaičius lyginant su kitomis Centrinės Azijos valstybėmis pakankamai didelis. Iki šiol Uzbekistane išlieka stipri komunistų partijos įtaka. Jaučiamas uzbekų „imperializmas“, ypač santykiuose su Tadžikistanu, kuriame 20 procentų gyventojų – uzbekai. Dauguma uzbekų pirmąją kalbą vadina oficialią kalbą – uzbekų. Sovietmečiu rusų kalba buvo „lingua franca“ visoje SSRS. Kaip ir dauguma lietuvių, uzbekai moka rusų kalbą ir stengiasi kalbėti rusiškai sklandžiai. [1]

Estetinės tradicijos, mentalitetas ir meno supratimas, kurie buvo stipriai įtakojami islamo, XX amžiuje stipriai transformavosi XX amžiuje. XIX amžiuje pagrindinės meno šakos buvo architektūra ir jos dekoratyvūs ornamentai, tradiciniai amatai.

Tradicinėje muzikoje jaučiama Azijos įtaka, daugelis meno elementų pasiskolinta iš Turkijos, arabų, persų. Tradicinė muzika Uzbekijoje yra svarbi įvairiose renginiuose, šventėse, ceremonijose, pavyzdžiui, vestuvių metu. Uzbekai klausosi Rytų Europos ir Šiaurės Amerikos populiarios muzikos. Vietiniai atlikėjai dažnai imituoja vakarų muzikos stilių, tačiau lieka nežinomi už Centrinės Azijos ribų. Analizuojant muzikos klipus, pastebima, jog uzbekės jose neapsinuogina tiek, kiek to sau leidžia vakarietiškos žvaigždės, klipai nėra dviprasmiški. Tai atspindi uzbekų visuomenės normas, nors Vakarų įtaka vietiniai kultūrai sparčiai auga. Vakarų kultūros invazijos procesas stipriai jaučiamas Uzbekistane. Šiandien visų etninių grupių jaunimas rengiasi

vakarietiškai, klausosi vakarų muzikos, žiūri vakarų televiziją, mokosi vakarų kalbų, ypač didelių miestų regionuose. Kontaktas su užsieniečiais laikomas aukšto socialinio statuso ženklu. Tai nereiškia, jog uzbekų visuomenėje nekyla prieštaravimų dėl „suvakarietiškėjimo“. Labiausiai jaučiamas tradicijų ir modernumo susidūrimas, kultūros skirtumai tarp kaimo ir miesto gyventojų, islamo ir krikščionių kultūros prieštaravimai.[8]

Tradiciniai menai, muzika ir literatūra buvo iš dalies užmiršti sovietmečio laikais. Populiarioji kultūra Uzbekistane, kaip ir visoje Sovietų Sąjungoje buvo apribota cenzūros. Šiais laikais kūriniai yra skirstomi į tuos kurie yra leidžiami ir draudžiami vyriausybės. Uzbekistane, daugiau negu kitose valstybėje, politikai suteikiamas simbolinis lygmuo, aukštinamas šalies kaip vertybės dominavimas virš kultūros vertybių ir progreso.

Virtuvė. Uzbekų virtuvė atspindi buvusį Šilkinio kelio šalies statusą, kurioje randama kaip Kinijos taip ir Europos maisto ingredientų. Kiaulienos beveik nevalgoma, nes ji yra uždrausta islamo religijos. Uzbekijos turguje galima rasti ir arklienos; korėjiečių restoranuose, kurie yra populiarūs Uzbekijoje, paduodama šuniena, taip pat galima paragauti žvirblio mėsos. Kaip ir kitose Azijos šalyse naudojama daug prieskonių, patiekalai yra pakankamai aštrūs.

Svarbus yra arbatos vaidmuo. Arbatos gėrimas yra labai ritualizuotas. Kasdien vyrai renkasi arbatos nameliuose (uzb. „chaykana“) išgerti arbatos ir pasišnekėti (ypač nedideliuose miesteliuose). „Chaykana“ būna pastatyta pagal senas tradicijas, ji būna pavėsyje, šalia vandens. Jų savininkai dažniausiai vyrai, lankytojai prieš užeidami nusiima batus ir sukryžiuodami kojas sėdasi už neaukšto staliuko. „Chaykana“ tai vieta, kur nėra klasių pasiskirstymo. Kai uzbekai geria kartu arbatą, nesvarbu ar pašnekovas mokslininkas, gydytojas ar vairuotojas. Didėjanti bedarbystė dar labiau pabrėžia „chaykana“ vaidmenį, kur renkasi bedarbiai bendravimui bei darbo paieškai. Uzbekijoje beveik visada gamina moterys, tačiau šašlykas – tai patiekalas, kuri privalo gaminti vyras. [18]

Uzbekai, kaip ir kiti Azijos žmonės turi **reaktyvių (klausančių) kultūrų ir poli-aktyvių kultūrų savybių**. Tarptautiniame bendravime jie retai inicijuoja diskusijas arba veiksmus, iš pradžių išklauso kitų pozicijas ir nuomones. Jie sunkiai išgyvena žodinius įžeidimus. Reaktyvios kultūros atstovai yra intravertai, prieš veikdami gerai apmąsto veiksmus. Tarptautiniame bendravime jie atsargūs, korektiški, neutralūs, racionalūs, bando vengti problemų. Uzbekai pasižymi praktiniu mastymu, jie valdo savo jausmus ir kontroliuoja emocijas. Sociologiniai ir psichologiniai tyrimai rodo, jog uzbekai kantriai atlieka savo profesionalias pareigas, susitaiko su praradimais ir gyvenimo sunkumais. Azijos gyventojai vadina uzbekus verslo žmonėmis, kurie miegojasi augančia kultūrine autonomija. Poli-aktyvios kultūros bruožai pasireiškia kaip išankstinio veiksmų plano ir punktualumo nebuvimas. Tuo tarpu lietuviai turi mono-aktyvios ir

poli-aktyvios kultūrų bruožų. Jie ekstravertai, labiau orientuoti į darbą, dažniau vienu laiko tarpu susikoncentruoja ties vieno darbo atlikimu. [26]

Uzbekų vertybės yra materialistinės, lietuvių – **mažiau materialistinės** ir daugiau **postmaterialistinės (modernistinės)**. Materialistinės vertybės yra užtikrinti tvarką visuomenėje, garantuoti greitą ekonomikos vystymąsi, pasiekti, kad šalis turėtų stiprias gynybines pajėgas. Lietuvių postmaterialistinių vertybių pasireiškimai yra stengimas, kad gražėtų miestai ir kaimai, Lietuvoje žmonėms daugiau leidžiama dalyvauti sprendžiant valstybinius reikalus. [20]

Remiantis R. Inglehart, **sekuliaristines ir racionalistines** vertybės labiau remtinos Lietuvoje, pavyzdžiui, bažnyčios įtakos atskyrimas nuo valdžios, proto galios pabrėžimas ir t.t. [20] Uzbekijos vertybės yra labiau **orientuotos į tradicinę visuomenės santvarką**, kurioje tradicijos galia yra didesnė už proto galią. Uzbekai vertina pagarbą savai kultūrai, istorijai, tradicijoms. Uzbekai saugo savo didelę meilę tėvynei, kuri pasižymi aukštu patriotizmo lygiu. Net vietiniai populiaros muzikos atlikėjai stengiasi nekonfliktuoti su oficialia valstybine ideologija, jie dainuoja apie Uzbekistano didybę, epinius herojus ir t.t. Politiniai ir socialiniai renginiai neša tam tikrą politinę žinutę, o kultūros propagavimas vykdomas valstybės lygmenyje. Beveik visuose visuomeniniuose renginiuose pastebimi tradiciniai kostiumai, kurie parodo uzbekų vienybę. Politinė komunikacija vykdoma viena kryptimi. Dauguma kultūrinės produkcijos turi sietis su pagrindiniais nepriklausomo Uzbekistano simboliais – prezidentas, tautiniai herojai, Didysis Šilko kelias, arba bent folkloriniais motyvais. Patriotinės odės ir menas finansuojami valstybės biudžeto. [27]

Politika, kaip vertybė, yra pakankamai stipriai reikšminga ir uzbekams ir lietuviams. Uzbekistane didelė pagarpa autoritetui lemia tai, jog apie politinius reikalus kalbama mažai, tuo tarpu Lietuvoje apie ją kalbama žymiai daugiau. Palyginus su Lietuva, žymiai daugiau uzbekų eitų tarnauti, prasidėjus karui.

Remiantis R. Inglehart, religijos vaidmuo Centrinėje Azijoje žymiai didesnis, kas lemia tradicinių vertybių dominavimą. [20] Dauguma uzbekų (88 procentai) yra musulmonai sunitai. Atgavus nepriklausomybę, prasidėjo mečečių klestėjimas. Tačiau islamo įtaka sparčiai mažėja, nukrito mečečių lankymas. Uzbekai yra pakankamai tolerantiški kitoms religijoms.

Uzbekijoje dominuojančios yra „**išgyvenimo vertybės**“, Lietuvoje šių vertybių įtaka mažesnė (bet vis tiek stipri), didesnė **saviraiškos vertybių įtaka**. [20] Išgyvenimo vertybių dominavimą rodo šeimos vaidmuo uzbekų gyvenime. Šeima Uzbekistane užima didesnę vaidmenį, negu Lietuvoje. Uzbekų tradicijos dalis – ankstyvos santuokos, didelės šeimos, specifiniai vedybų ir laidotuvių ritualai, lojalumas ir pagarpa vyresniems, kurie yra laukiami iš visų šeimos narių. Dvasinė uzbekų vertybė – tradicinė šeimos etika ir ryšių palaikymas, kurių pagrindiniai principai yra pagarpa vyresniems, abipusė pagalba ir rūpinimasis vaikais. Be abejonės didžiausia uzbekų šventė yra vestuvės. Jos yra reikšmingos ne tik šeimai, bet ir visai kaimynų asociacijai (uzb.

mahalla). Vestuvės Uzbekistane tai tradicijos ir modernaus gyvenimo mišinys. Jaunosios apranga nesiskiria nuo vakarietišku vestuvinių suknelių.

Darbas, kaip vertybė, uzbekams yra svarbesnis negu lietuviams. Kaip ir uzbekams lietuviams labai svarbus atlyginimas už darbą. Darbo turinys, jo įdomumas labiau rūpina lietuvius. R. Ingelhart tyrimo duomenimis musulmonų šalims poilsis yra toks pat svarbus kaip ir darbas. [20]

Kita išgyvenimo vertybių charakteristika yra labai teigiamas technologijų vertinimas. Uzbekai didžiuojasi šiuolaikine technologijų pažanga ir mielai naudojami vakariečių siūlomomis naujovėmis.

Apie išgyvenimo vertybių įtaką Lietuvoje byloja žmonių nelaimingumas. Lietuviai po Rumunijos gyventojų yra mažiausiai laimingi Europoje, tuo tarpu Uzbekų rodiklis yra didesnis. Lietuviai taip pat nejaučia gyvenimo pokyčių į gerąją pusę.

Remiantis G. Hofstede **individualizmo ir kolektyvizmo** lygiu, Lietuva yra labiau individualistine šalis, [3] Uzbekija priskiriama prie kolektyvistinių. Individualistinių šalių atstovai pabrėžia savo individualumą, į pasaulį žiūri iš pozicijos „aš“. Kolektyvistinėje pasaulėžiūroje pareigos priskiriamos grupei, bet ne individui, santykiai „darbuotojas - darbdavys“ remiasi kontaktų turėjimu. [19] Stiprus „savų“ palaikymas virsta į protekcionizmą. Palygimus su Lietuva, Uzbekijoje ypač svarbus ryšių vaidmuo. Terminas „klanas“ labiau tinkamas feodalizmo visuomenei apibūdinti, tačiau jis pasitaiko ir šiuolaikinėje uzbekų visuomenėje. Klanas – tai bendruomenė, susaistyta kraujo ar kitais stipriais ryšiais. Žmogaus sąmonėje, savęs suvokimas vyksta remiantis gimimo ir augimo vieta. Tai tampa etniniu ir socialiniu regionalizmo ir klanų įtakos šaltiniu. Uzbekistane šie ryšiai yra ypač svarbūs ir reikšmingi, jais vadovaujama net valstybės struktūrose. [31]

Nors duomenų apie **neaiškumo vengimą** nėra, manoma, kad neaiškumo vengimas yra didesnis Lietuvoje. Lietuviai stengiasi vengti konfliktų ir rizikos, darbą atlieka remiantis taisyklėmis. Uzbekijoje piliečiai pasitiki vyriausybe, tuo tarpu Lietuvoje jaučiamas nepasitikėjimas valdžios veikla. Uzbekistanas yra etniškai suskaidytas. Uzbekai sudaro tik trečdalį gyventojų. Šalyse su žemu neaiškumo vengimo lygiu, kitos tautos suprantamos kaip kaimynai, priešiško jėms nejaučiama, tuo tarpu netolerancijos lygis didesnis Lietuvoje.

Galios distancija Uzbekijoje yra aukšta, tuo tarpu Lietuvoje – vidutiniškai žema. [3] Galios distancija rodo hierarchinius santykius, pagarbą autoritetui. [19] Kaip buvo minėta aukščiau, pagarba autoritetui ypač reikšminga Uzbekijoje. Šalies valdymą galima pavadinti autoritariniu. Politiniame gyvenime, kurį daugelis vadina etniniu Uzbekistano renesansu jaučiamos etnokratijos apraiškos. Politinė valdžia, atsakinga už ekonominius, socialinius, kultūrinius ir dvasinius procesus, vykdoma tik remiantis dominuojančios kultūrinės grupės interesais, nepaisant kitų kultūrinių grupių interesų. Tai pasireiškia kaip teisių ignoravimas, sprendžiant visuomeninio gyvenimo problemas, diskriminacija dėl tautybės, religijos ir statuso. [27]

Didelę galios distanciją Uzbekijoje rodo vyriausybės požiūris į kultūrą. Vyrauja daugelių valdžios atstovų nuomonė, jog svarbus yra tolimesnis valstybės kultūros rūšių tobulinimas, bet ne kultūros atnaujinimas. Kultūrinio administravimo metodai Uzbekistane keičiasi labai lėtai. Dauguma profesionalių menininkų ir atlikėjų priklauso nuo valstybės. Dėl kontrastuojančių ekonominių išteklių, nenutrūkstančios sovietų eros institucijų galios, alternatyvų sovietų tautos ir identiteto diskursų trukumo Inovacijos kultūrinėje realybėje Uzbekistane yra retos. [31]

Lietuvos **aukštas muskulinizmo lygis** [3], atspindi tai, jog gyvenimo tikslas dažnai suprantamas kaip ambicijų, tikslo pasiekimas, kaip karjera ir socialinis augimas.[19] Muskulinistinės kultūros egzistavimą Lietuvoje patvirtina piliečių neapykanta tam tikroms žmonių grupėms. Uzbekistanas yra labiau feministinė kultūra (muskulinizmo lygis vis tiek aukštas), kurioje gyvenimo prioritetai – santykių kūrimas ir šeima. Tuo tarpu draugystės ryšiai lietuviams nėra labai svarbūs

Ko gero vienintelis reiškinys, priartinantis Lietuvos ir Uzbekistano muskulinizmo rodiklius yra tas, jog moterų ir vyrų vaidmuo Uzbekijoje formuojamas islamo religijos. Uzbekų aforizmas „Dukra – svečias savo tėvų namuose“ atspindi jų požiūrį į vedybas. Dukros išlaikymas šeimai brangiai kainuoja, galu gale ji palieka savo tėvų namus ir prisijungia prie vyro šeimos. Vyras – moters maitintojas, gynėjas, globėjas, o moters pagrindinis vaidmuo yra vaikų auginimas. Ypač kaimo vietovėse moterys gyvena paklusnumo ir subordinacijos vyresnių valiai ir vyro jėgai dvasioje. Jauna moteris tradiciškai auginama kaip kantri ir paklusni žmona. Palyginus su lietuviais, uzbekai neigiamai vertina vienišas motinas.[27]

Lietuvos uzbekai. Nustatyti tikslų uzbekų skaičių Lietuvoje labai sudėtinga, nes tokia informacija nepateikiama nei statistikos nei migracijos departamentų. Be to, oficialūs šaltiniai neatspindi nelegalios uzbekų migracijos į Lietuvą. Dėl uzbekų aktyvumo ir mobilumo sudėtinga nustatyti ir jų gyvenamąsias vietas. Ko gero daugiausia uzbekų gyvena Visagine, kuriame veikia uzbekų kultūros centras. Uzbekų kultūros centro Visagino padalinys kasmet organizuoja uzbekų plogo šventę, kuri iš dalies kompensuoja uzbekų kalendorines šventes. Uzbekų kultūros centras Visagine apie save buria visus, kam brangi rytietiška kultūra. Uzbekų kultūros centro tikslai yra visapusiškos pagalbos teikimas; draugiškų kultūrinių ir dalykinių ryšių tarp dviejų valstybių plėtra ir stiprinimas, siekiant propaguoti uzbekų kultūrą, liaudies kūrybą, tradicijas, uzbekų tautos savitumą ir Uzbekistano daugiaamžę istoriją; Lietuvos uzbekų nacionalinės savimonės stiprinimas; uzbekų kultūros propagavimas Lietuvoje; pagalba tenkinant organizacijos narių socialinius, moralinius ir intelektualinius interesus.

2. TYRIMAS „UZBEKŲ KULTŪRINĖ ADAPTACIJA LIETUVOJE“

2.1. Adaptacijos tyrimai

Dažniausiai atliekami tyrimai, susiję su netolerancija, diskriminacija, ksenofobija, etnocentrizmu, rasizmu ir jų įtaka adaptacijos sėkmei. Šitie tyrimai sulaukia ypač didelio dėmesio šiuolaikinėse demokratinėse visuomenėse, susiduriančiose su globalizacijos ir imigracijos reiškiniais.

Adaptacijos tyrimai vykdomi tarpkultūrinėje psichologijoje, socialinėje grupių santykių psichologijoje. Teorijos pagrįstą tyrimų instrumentų bazę sukaupė psichologijos mokslas. Pasigendama etnografinių darbų apie šiuolaikinę etninių grupių imigraciją bei jų patirtis kultūrinėse erdvėse. Dauguma tyrimų atliekama amerikiečių, didžioji jų dalis tiria Lotynų Amerikos gyventojų akultūraciją. [32]

Adaptacijos proceso tyrimai gana priešaringi. Adaptacijos proceso tyrimams daug dėmesio skyrė J.T. Gullahorn ir J.E. Gullahorn, C. Ward ir A. Kennedy ir kiti ir gavo skirtingus rezultatus, kurie neatitinka S. Lysgaard pavaizduotai U formos adaptacijos kreivei. Nemažai tyrimų patvirtino socialinės pagalbos reikšmę sėkmingai adaptacijai.

Kita tyrimų tendencija – kultūrinės distancijos nustatymas ir koreliacijos su adaptacijos sėkme paieška. I. Babiker, J. Cox ir P. Miller pirmieji panaudojo kultūrinės distancijos terminą. Tyrėjai nustatė, jog tarp adaptacijos ir kultūrinės distancijos egzistuoja stiprus ryšys. Remiantis jų gautais duomenimis, kuo daugiau streso patiriama adaptacijos metu, tuo didesnė yra kultūrinė distancija. Jų sukonstruotoje kultūrinės distancijos skalėje respondentas gali palyginti savo šalies socialinius ir kultūrinius aspektus su kita šalimi.

Svarbus ir dažnai tiriamas aspektas adaptacijos rėmuose yra patiriama diskriminacija ir netolerancija. C. Ward, V. Vega, S. Fernando, L.A. Wang ir S.H. Chang tyrimuose nustatė, kad suvokiama diskriminacija trukdo imigrantams efektyviai spręsti problemas bei gerai jaustis šalyje. Suvokiamos diskriminacijos pasekmės: stresas, tapatybės konfliktas, depresija ir socialinių įgūdžių stoka [33]

Uzbekų adaptaciją nagrinėjančių tyrimų yra mažai. Vienas iš jų – UNESCO darbo migracijos Centrinėje Azijoje tyrimas, patvirtinantis, jog egzistuoja išsilavinimo, mobilumo ir adaptacijos ryšys. Noras migruoti koreliuoja su išsilavinimo lygiu. Potencialūs migrantai su neaukštu išsilavinimo lygiu svajoja apie migraciją ir studijavimą užsienyje. Be to, kuo aukštesnis išsilavinimo lygis, tuo tolimesnės ir įvairesnės migravimo kryptys, tuo aukštesnis jos ekonominis efektyvumas, tuo lengviau vyksta adaptacija ir tolimesnė migrantų integracija priimančioje šalyje. Uzbekų, dirbančių JAV, Vakarų Europoje, Kanadoje, su aukštu išsilavinimu 2007 metų

duomenimis buvo 90 procentų, 7,5 procentai turėjo mokslo daktaro laipsnį. Tadžikistane atlikti UNESCO tyrimai taip pat parodo, jog išsilavinimas yra svarbus sėkmingos adaptacijos faktorius.

Kito tyrimo rezultatai iš dalies prieštarauja anksčiau minėtam tyrimui. Tyrime, kuriame buvo lyginamas islamo šalių, Afrikos, Europos, Azijos, Amerikos gyventojų polinkis į strategijų pasirinkimą buvo nustatyta, jog islamo visuomenės ir Azijos šalių gyventojai linkę rinktis separacijos strategiją. [21]

Tyrimuose, analizuojančiuose adaptacijos rezultatus, pasekmes, kultūrinius ir asmeninius tapatybės pasikeitimus, naudojami sudėtingi instrumentai, pavyzdžiui C. Ward ir A. Kennedy akultūracijos indeksas. Matavimas skalėmis ir indeksais tiekia daug naudingos informacijos, tačiau etnografiniai, atvejų tyrimai, interviu labiau parodo tai, jog kontekstas, kuriame vyksta akultūracija ir unikalios situacijos formuoja tam tikrą unikalų elgesį. [24]

2.2. Tyrimo metodai

Darbe bus analizuojami uzbekų kultūrinės adaptacijos reiškinys – procesas, neturintis masinio paplitimo Lietuvos visuomenėje. Darbe bandoma suprasti uzbekų adaptacijos reiškinį, kaip pačių imigrantų patirtį, ir suvokti, ką reiškia būti uzbeku imigrantu Lietuvoje

Tyrimo tikslas – atskleisti, kaip vyksta uzbekų kultūrinė adaptacija Lietuvoje.

Tyrimo uždaviniai:

- Aprašyti uzbekų kultūrinės adaptacijos procesą Lietuvoje.
- Nustatyti faktorius, įtakančius adaptacijos procesą
- Nustatyti pasirinktą akultūracijos strategiją ir šį pasirinkimą įtakančius faktorius.

Duomenų rinkimo metodas. Tyrime panaudoti du duomenų rinkimo metodai: interviu ir apklausa.

Interviu. Buvo atliktas pusiau struktūrizuotu giluminis interviu (trukmė 1,5 - 3 valandos) – kokybinis sociologinių tyrimų metodas. Šio metodo privalumas yra tas, jog įmanoma gauti daug išsamios informacijos apie subjektyvias nuomones, jausmus, žmogaus elgesio motyvus. Rengiant interviu klausimyną, **buvo** sudaromi tematiniai blokai, juose nurodomi aspektai, kuriais turi būti gauti atsakymai. Temų pateikimo tvarka, tikslus įvardinimas ir laikas galėjo būti keičiamas priklausomai nuo pokalbio eigos. Klausimai bus sukonstruoti tokiu būdu, kad respondentas galėtų atsakyti kaip įmanoma plačiau.

Analizuojant adaptacijos etapus ir kintamuosius, nuo kurių priklauso adaptacijos etapas, buvo išskirtos dvi analizės kryptys: proceso tyrimas ir akultūracijos indikatorių tyrimas. Adaptacijos procesas buvo nagrinėjamas adaptacijos procesas remiantis adaptacijos etapų, kultūrinio šoko,

akultūracijos streso teorijomis. Kitoje klausimyno dalyje buvo faktoriai, įtakojantys adaptacijos eigą ir jos sėkmę. Buvo remtasi J.W. Berry akultūracijos teorija.

Apklausa. Apklauso tikslas – išsiaiškinti, kokią adaptacijos strategiją renkasi uzbekia Lietuvoje. Matuojant akultūracijos strategija buvo remtasi J.W. Berry akultūracijos indeksu. Šis adaptacijos matavimas dar vadinamas keturių nuostatų matavimo metodu. Remiantis šita Likerto formos skale buvo sudaryta anketa, kurią respondentas turėjo užpildyti pasibaigus interviu.

Suformuluoti klausimai matavo akultūracijos strategijas ir specifinį elgesį darbe, šeimoje, bendravime su draugais. Suformuluotus teiginius galima buvo įvertinti nuo 1 iki 5 balų (visiškai sutinku, sutinku, iš dalies sutinku, nesutinku, visiškai nesutinku). Analizuojant atsakymus, buvo nustatyta kiekvieno respondento adaptacijos strategija, jų noras ar nenoras išsaugoti arba priimti kultūros normas, vertybes ir tradicijas. Anketa buvo matuojamas kalbų vartojimas, tapatybės išsaugojimas.

Tyrimo objektas – santykinai maža Lietuvos etninė grupė – uzbekų kultūros atstovai. Imigrantai, pabėgėliai, legaliai ir nelegaliai atvykę į šalį 1990 – 2009 metais.

Tyrimas atliktas: 2010 m. vasario – gegužės mėn.

Atranka. respondentų atranką ir paieška buvo pakankamai sudėtinga. Darbe buvo panaudota grandininė tikslinė atranka. Po pirmojo kontakto užmezgimo respondento bus prašoma supažindinti su kitais uzbekais, jei jis tokius pažįsta.

Respondentų atrinkimo kriterijai:

1. Respondentas yra subrendęs žmogus ir jam yra daugiau negu 18 metų;
2. respondentas turėjo socializacijos patirtį vienoje kultūrinėje aplinkoje (Uzbekistane) ir atsidadūrė kitoje kultūrinėje aplinkoje (Lietuvoje).
3. Respondentas bent minimaliai priklausomas nuo naujos kultūrinės aplinkos.

Tyrimo procedūra. Su respondentais buvo bendraujama individualiai rusų arba anglų kalba, priklausomai nuo jų kalbos žinių. Visi interviu buvo atlikti natūralioje respondentui aplinkoje. Pokalbio metu pavykdavo sukurti gerus, draugiškus santykius. Interviu metu jie buvo linkę komunikuoti, buvo stengiamasi palaikyti malonią aplinką. Pokalbiai buvo įrašomi diktofono pagalba.

Tyrimo hipotezės:

- Manoma, jog uzbekai Lietuvoje renkasi separacijos strategiją dėl didelės šalių kultūrinės distancijos.
- Didelė kultūrinė distancija lemia stiprų kultūrinio šoko pasireiškimą.
- Kultūrinio šoko įveikime didelį vaidmenį vaidina socialinė parama, kurią teikia šeima ir vietinės uzbekų kultūrinės bendruomenės.

- Manoma, jog kuo aukštesnis atvykėlio išsilavinimas, tuo mažesnis separacijos ir marginalizacijos strategijų pasirinkimas.

Tyrimo apribojimai. Surinkti duomenys negali reprezentuoti visų Lietuvos uzbekų adaptacijos eigą. Tyrime nebuvo analizuota priimančiosios šalies faktoriai, netolerancijos lygis, demografinė padėtis ir t.t. Priimančioji šalis – Lietuva – buvo analizuojama tik per subjektyvų imigranto suvokimą. Į tiriamų faktorių sąrašą nebuvo įtraukti visi išskirti kultūrinės adaptacijos faktoriai, pavyzdžiui, adaptatyvios asmenybės požymių nustatymas, materialinė individų padėtis.

2.3. Tyrimo rezultatai

Respondentų demografinės charakteristikos. Tyrime dalyvavo 11 uzbekų – 7 moteris ir 4 vyrai. Vyriausiai iš apklaustųjų 51 metai, jauniausiai – 22 metai. Visus apklaustus vyrus galima priskirti nevedusių jaunų (24-29 metai) vyrų grupei. Apklaustų moterų amžius 39 – 51.

Nagrinėjant šeimyninį statusą, išskirtos dvi migrantų grupės: atvykusių su šeima grupė ir atvykusių be šeimos grupė. Pavieniui migruojančių moterų grupę sudarė viengungės, išsiskyrusios moteris ir močiutės. Kai kurios respondentės turi vaikų ir šeimą, tačiau didžioji dalis respondenčių yra vienišos moterys, netekėjusios arba jau išsiskyrusios. Vyrų grupėje buvo viengungiai ir studentai. Į Lietuvą jie keliavo laikinai kaip turistai, studentai ir nuotykių ieškotojai. Maža dalis apklaustų uzbekų į Lietuvą atvyko su savo šeima: sutuoktiniais, vaikais, tėvais. Kiti turėjo giminių arba pažįstamų Lietuvoje. Atvažiavusių uzbekų kiti artimieji, broliai, seserys lieka tėvynėje.

Dauguma atvykstančių uzbekų yra išeiviai iš šiuolaikiškų musulmonų šeimų, iš didžiųjų Uzbekistano miestų, aukšto išsilavinimo žmonės, turintys galimybes dirbti aukštai kvalifikuotą darbą. Apklaustiems migrantams iš Uzbekijos nebūdingas žemas socialinis, išsilavinimo lygis, koks būna būdingas darbo imigrantams. Didžioji dalis apklaustų uzbekų turėjo aukštą išsilavinimą, nebaigtą aukštą išsilavinimą, du respondentai turėjo vidurinį techninį išsilavinimą.

Dauguma respondentų nepraktikuoja musulmonų religijos arba yra krikščionys. Didžioji dalis atvykėlių nešvenčia religinių švenčių. Keli respondentai pasikeitė religiją jau gyvendami Lietuvoje. Jauni žmonės dažniau teigdavo, esą tikintys musulmonai. Palyginus su ilgai Lietuvoje gyvenusiais uzbekais, jauni uzbekai Lietuvoje švenčia kai kurias musulmoniškas šventes, jie tai daro iš įpročio, iš „šventės jausmo“ būdingo gyvenant Uzbekijoje, bet ne dėl stipraus tikėjimo.

Pokalbiais su respondentais metu išsiskyrė dvi grupės:

a). Jaunieji migrantai iš pasiturinčių šeimų, „auksinio jaunimo“ atstovai, kurie gavo aukštąjį išsilavinimą Uzbekijoje arba dar jo nebaigė ir tęsia studijas Lietuvoje. Daugelis iš jų dirba. Šie žmonės turi aktyvią gyvenimo poziciją, labai mobilūs, visiškai suprantantys, jog turi saviraiškos

galimybių ir karjeros perspektyvų. Apskritai jų karjera, atlyginimas ir gyvenimo strategija – jų pačių rankose.

b). Uzbekai, gyvenantys Lietuvoje jau ilgą laiką, atvažiavę Sovietų Sąjungos laikais ar vėliau. Tai išsilavinę žmonės, kurie jau pasiekė kažkokių tai rezultatų Lietuvoje. Palaipsniui jie praranda jausmą, jog priklauso uzbekų kultūrai.

Išeiviai iš Uzbekijos, gyvenantys čia nuo Sovietų Sąjungos laikų formuoja skirtingus „branduolius“ įvairiose miestuose. Dauguma apklausų respondentų vilniečiai, du respondentai iš Visagino ir du iš Šiaulių. Toks respondentų pasiskirstymas gali būti paaiškinamas tuo, jog Sovietų Sąjungos laikais, įvykus žemės drebėjimui Uzbekistane, valdžia pasiūlė kelias vietas, kur nukentėję žmonės galėtų persikraustyti. Viena iš siūlomų vietų buvo Šiauliai. Šiauliuose iki šiol egzistuoja vadinamas uzbekų rajonas, didžioji dalis ten gyvenusių uzbekų persikraustė arba grįžo atgal. Jauni žmonės renkasi Vilnių.

2.3.1. Adaptacijos procesas

Uzbekų adaptacija Lietuvoje priklauso nuo asmeninės patirties, vieni naujus elgesio modelius priima palaipsniui, kiti adaptuojasi pakankamai greitai, treči, nesugebėdami išspręsti kylančias problemas pasilieka „kultūrinio šoko“ etape.

Bendras visų respondentų adaptacijos proceso bruožas yra tas, jog atvykę į Lietuvą jie vienaip supranta Lietuvos visuomenę, po tam tikro laiko šis visuomenės ir kultūrinių reiškinių supratimas keičiasi. Šis laikas gali varijuoti nuo poros savaitių iki poros metų. Individo būseną priklauso nuo skirtingų indikatorių. Vieni iš jų gali nesikeisti per visą laiką (pavyzdžiui, požiūris į lietuvius), kiti gali dažnai keistis (bendra savijauta Lietuvoje).

Bendra tendencija yra ta, jog dažniausiai uzbekų **medaus mėnesio etapas pasireiškia silpnai ir būna trumpas**. Nedidelė atvykėlių dalis pajunta pakylėtą nuotaiką vos išlipus iš lėktuvo. Individai, jaučiantis pakylėtą nuotaiką atvykimo pradžioje, pastebi, jog juos pirmiausia sužavi gamta Lietuvoje. „*Buvo rugpjūtis ir žolė buvo žalia, didžiulė, kai pas mus jau gegužės mėnesį išdeginti saulės laukai*“ – sako respondentė (R4). Šalių kultūrinį atstumą yra nesuvokiamas tik atvykus į Lietuvą, arba suvokiamas, be ne kaip apsunkinantis prisitaikymą faktorius. Šie žmonės dažniausiai pajunta šias emocijas: nuostaba ir domėjimasis. Jų elgesys pasižymi natūraliu domėjimusi kultūra – apranga, maisto skirtumais, tradicijomis.

Stipresnis ir ilgesnis „medaus mėnesio“ etapo pasireiškimas būdingas studentams iš Uzbekistano, jauniems žmonėms atvykusiems savo noru.

Studentų bendruomenė ir gyvenimas bendrabutyje studijuojančiam jaunimui kontakto etape yra labai svarbūs faktoriai. Studentų „medaus mėnesio“ etapas gali būti labai ilgas – net 6

mėnesius gyvendami Lietuvoje, jie gali turėti minimalius kontaktus su lietuvių kultūra ir lietuviais. Iš vienos pusės tokia studentų bendruomenės įtaka yra vertinama teigiamai, nes studentų bendruomenė yra emocinės paramos šaltinis, o reiškia ir adaptacijos stresą mažinantis faktorius. Iš kitos pusės, studentų grupės yra uždaros bendruomenės. Studentų uzbekų patirtis pirmosiomis atvykimo savaitėmis ir mėnesiais apsiriboja komunikacija su užsieniečiais, gyvenimu bendrabutyje. Tai sulėtina jų adaptaciją į Lietuvos visuomenę.

„Dabar aš kitos bendruomenės dalis. Aš „Erasmus“ studentų bendruomenės dalis, o tai atskira valstybė.“ – teigia jauna mergina. (R9)

Tyrimo rezultatai parodė, jog su dauguma sunkumų susiduriama antrame etape. „Medaus mėnesio“ etapas pakankamai greitai praeina (iki poros mėnesių). Didesnė respondentų dalis išvis nepajaučia pirmojo etapo pasireikimo ir jaučiasi nekomfortiškai pirmas savaites ir mėnesius Lietuvoje. Iškart po atvykimo respondentai jautė nuotaikos ir emocijų pasikeitimą, baimę ir stresą, keliais tyrimo atvejais depresiją. *„Pirmi išpūdžiai buvo nuostabūs, vos išlipus iš lėktuvo, tokie geranoriški žmonės... Tačiau vėliau tie išpūdžiai pasikeitė“ (R9)*– teigia respondentė. Nemažai uzbekų šiame etape susiduria su realiais sunkumais. *„O po to reikėjo žiūrėti į Lietuvą ne kaip į atostogų šalį, o kaip į šalį, kurioje reikia gyventi“ (R3)*. Sunkumų spektras yra labai platus.

a). **Netolerancija ir jos įtaka lietuvių įvaizdžio formavimuisi ir komunikacijai šalyje.** Vertinti uzbekų kultūrinio šoko etapą ir adaptaciją Lietuvoje galima iš jų subjektyvaus priimančiosios šalies privalumų ir trukumų suvokimo. Nagrinėjant Lietuvą, kaip atvykėlius priimančią šalį, pirmiausia iškilo būtinumas apžvelgti netolerancijos Lietuvos visuomenėje temą ir jos įtaka komunikacijai ir imigrantų savijautai adaptacijos pradžioje.

Diskomforto jausmas ir bloga savijauta imigrantams yra susiję su suvokiamu priešišku. Respondentų žodžiai, jie susidurdavo su diskriminacija, nejautė lietuvių pagalbos, o visuomenė kartais geriausiu atveju juos priimdavo abejingai. Su priešišku uzbekai susiduria darbo aplinkoje, viešosiose vietose, valstybinėse įstaigose, gydymo įstaigose. Daugeliui uzbekų žinomi skustagalvių išpuoliai prieš atvykėlius, kai kurie patyrė vietinių gyventojų nedraugiškumą. Atvykstantys studentai jau Uzbekijoje išmoksta nekalbėti rusiškai Lietuvoje, o daugiau vartoti anglų kalbą. Netolerancijos, priešišku ir agresijos uzbekams pagrindu tampa:

- kalba, kuria kalbama. Atstūmimo jausmą veikia lietuvių nenoras kalbėti rusiškai arba ta kalba, kuri yra suprantama uzbekams. *„Isivaizduok, atvažiuoji į Zimbabvę ir moki tik anglų, o tau atsako tik zimbabviškai. Tu sakai, kad nesupranti, o tau rodo špygą ir sako „English – go home“. Ir nesvarbu, jog esi geras specialistas“ (R6)* – maždaug taip uzbekai apibūdina savo patirtį Lietuvoje. **Lingvistinis diskomfortas** pasireiškia kaip nežinojimas, kuria kalba kalbėti. Vieni kompleksuoja kalbėdami rusiškai, kiti – dėl daromų klaidų. Po tam tikro laiko (iki vienerių metų) šis jausmas irgi praeina;

- **fizinės charakteristikos.** Dalis uzbekų kultūrinio šoko etapo pradžioje jaučia kompleksus dėl fizinių skirtumų – kitos odos spalvos. Tai yra individo jutimas, jog visi į jį žiūri. Jis pats suvokia savo išvaizdos skirtumus, o praeivių žvilgsniai dar labiau jam trukdo atsipalaiduoti (šis jausmas praeina po pusmečio);

Vietinių gyventojų jaučiamo priešiško pasėkoje atsiranda sunkumai, bendraujant su vietiniais gyventojais, jie skatina psichologinę dezintegraciją. Dėl šių sunkumų kečiasi uzbekų nuomonė apie lietuvius, pajaučiamas uzbekų ir lietuvių mentaliteto neatitikimas.

Tokiu būdu uzbekų sąmonėje formuojasi emocinis, neigiamas lietuvių įvaizdis, kuris remiasi:

- Skaudžiomis patirtimis – patirtu priešišku;
- Realios bendravimo neatitikimo įsivaizduojamam. Pavyzdžiui, dauguma uzbekų paminėjo nesusipratimą, kai bando derėtis turguje ir vietinių gyventojų reakciją į jų bandymus.

- Mentaliteto skirtumu. Nemažai uzbekų lietuvius randa šaltus ir nedraugiškus. Lietuvis uzbekui – šaltas, netolerantiškas ir užsidaręs savyje žmogus. Kitos išvardinamos lietuvių savybės yra pavydumas, nedraugiškumas, nenuoširdumas. (Iš teigiamų savybių minimi ramumas, pusiausvirumas.)

- Nesuprantamas priešiškas rusams (ypač tiems, kurie jaučia ryšį su rusų kultūra)

Net jei realios vietinių gyventojų priešiško jų atžvilgiu nėra, uzbekai formuoja **stereotipus**, trukdančius jiems adaptuotis. Dažniausias stereotipas - tikėjimas, jog lietuviai yra priešiška nusistatę prieš atvykėlius. Uzbekai susidaro stereotipinę nuomonę, jog Lietuvoje geriau nekalbėti rusiškai (nors tiesioginės diskriminacijos dauguma dar nepatiria). Jei šis požiūris nepasikeičia, tikriausia bus pasirinkta separacijos strategija arba adaptacijos procesas bus ilgesnis.

Stereotipų formavimuisi įtakos turėjo anksčiau gautos **žinios apie šalį**. Pirmuoju atvykimo laiku labiau lankstūs yra tie, kurie jau turėjo žinių apie aplinką iki susidūrimo su ja. Uzbekai, atvykstantys į Lietuvą turi teorines žinias apie visuomeninę, politinę situaciją, buitines sąlygas. Visi respondentai pažymėjo, jog atvykę domėjosi Lietuva, Lietuvos istorija, tradicijomis. Domėjimasis šalimi iš dalies palengvina jų prisitaikymą. Tačiau ne visos žinios gali būti teigiamos adaptacijai. Uzbekų diskomforto pirmomis savaitėmis priežastis – stereotipinės nuostatos, kurios susiformavo pradiname kultūros pažinimo etape dar nesusidūrus su Lietuva. Tuo tarpu pakylėtos nuotaikos priežastis – teigiamos žinios apie Lietuvą.

Jaučiamas priešiškas ir netolerancijos suvokimas veikia:

- komunikacinius gebėjimus šalyje. Keli respondentai su lietuviais bendrauja retai, atsiradus poreikiui arba stengiasi vengti kontaktų. „Žinai, aš stengiuosi vengti bendravimo su lietuviais, aš manau jie su manim yra nenuoširdūs“ (R3). (Kiti nebendrauja dėl galimybės neturėjimo)

- lingvistinės praktikos nebuvimą ir kalbos nemokėjimą.

- Adaptacijos stresą, psichologinius adaptacijos sunkumus ir nenorą adaptuotis, Separacijos ir marginalizacijos strategijų pasirinkimą.

Nepaisant pastebimo priešiško atvykėliams, uzbekai nejaučia neigiamų emocijų lietuviams. „*Pas mus gyvena daugybė tautų, tiesiog tai (rodyti priešišumą remiantis tautišku) yra nepriimtina*“ (R1), – aiškina respondentė. Uzbekų siekis yra prisitaikyti prie dominuojančios visuomenės reikalavimų. Šiuo atveju, juos galima apibūdinti kaip paklusnius individus.

Tik vienas jaunas studentas uzbekas pažymėjo, jog lietuvių požiūris į kitataučius yra lengvai paaškinamas ir jie tokiais būdais saugo savo šalį ir savo tautišumą. Jis yra atvykęs iš nutolusios Uzbekistano vietovės, kur rusiškai kalbama mažai, todėl jis aktyviai mokosi kalbos Lietuvoje, bendravimui pasirenka lietuvius. Manoma, jog ateityje jis pasirinks integracijos strategiją, adaptacijos sunkumų jis beveik nepatiria.

Stresą, patirtą adaptacijos metu taip pat įtakoja:

b). Ekonominės problemos, darbo nebuvimas, lemiantys nežinomybės jausmą ir baimę dėl ateities. Stresą ir asmenybės dezintegraciją įtakoja didžiausia darbo paieškos problema – kompetencijos bei darbo patirties pripažinimas – didžiausia darbo paieškos problema. Pirmasis kylantis sunkumas – dokumentų susitvarkymas. Ši problema būna labai rimta ir sunkiai išsprendžiama. Ji tiesiogiai siejasi su darbo gavimu Lietuvoje, nes darbdaviai nepripažįsta diplomų, gautų Uzbekistane. Nemažai uzbekų pastebėjo, jog Lietuvos institucijos nenoriai tvirtina Uzbekistane gautą išsilavinimą. Su šiais sunkumais, institucijų biurokratizmu susidūrė nejauni migrantai, atvykę į Lietuvą po Sovietų Sąjungos subyrėjimo. Pasak vieną respondentą turi „*apdaužyti ne vieną durų slenkstį*“ (R6) prieš susitvarkydamas visus reikiamus dokumentus.

Statuso neatitikimas – kita problema, išplaukianti iš sunkios darbo paieškos ir veikianti nepasitenkinimą gyvenimu Lietuvoje. Respondentai, gavę aukštąjį išsilavinimą Uzbekijoje, bet negavę diplomo patvirtinančių dokumentų privalo tenkintis mažai apmokamu darbu arba brangiai mokėti už papildomus mokymus. Ši dažna problema tiesiogiai veikia uzbeko statuso neatitikimą Lietuvoje ir Uzbekistane. Anot vienos respondentės, „*žemina, kai gydytojas Lietuvoje privalo dirbti kosmetologo darbu*“ (R5)

Remiantis teorija, baimės pojūtis yra susijęs su kultūrinio šoko etapo pasireiškimu.

Pradiniame adaptacijos etape baimės jausmas byloja apie išgyvenamą stresą. Atvykėliai jaučia ne tik diskomforto jausmą – jie dažnai išgyveną baimę ir nežinią dėl ateities, nesaugumą dėl gyvenamosios vietos. Tačiau nemažai respondentų jaučia baimę dėl ateities jau prisitaikę prie lietuvių gyvenimo būdo. Kai kurie uzbekai abejoja ar bus įmanoma realizuoti savo lūkesčius, susijusius su profesine pozicija naujoje visuomenėje. Šiuo tyrimu nustatyta, jog nerimo jausmas, priklausomai nuo jo pasireiškimą laiko gali būti susijęs su kultūriniu šoku ar adaptacijos sunkumais, bet ne adaptacijos nesėkme. Nerimo šaltinis adaptavusiems individams – sunki visų Lietuvos gyventojų ekonominė padėtis

ir ekonominis šalies nuosmukis. Net ilgai gyvenančius Lietuvoje respondentus jaudina jų ir jų vaikų ateities pasauliniu sunkmečio perspektyvoje.

Pastebėta, jog dėl skirtingų aplinkybių, problemų su darbo paieška neturėjo individai, atvažiavę į Lietuvą 1990 – 1995 metais. Jų atvažiavimas į Lietuvą buvo kruopščiai suplanuotas ir nebuvo spontaniškas. Išvažiuodami iš Uzbekistano jie pasirūpino darbo vieta Lietuvoje per čia gyvenančius pažįstamus, sutuoktinius Lietuvius arba Sovietų Sąjungos laikais buvo paskirstyti į darbo vietą Lietuvoje. Galima manyti, jog naujos uzbekų migracijos atstovai yra labiau rizikuojantys žmonės ekonomine ir finansine prasme, nes iš anksto nepasirūpina gyvenimu Lietuvoje ar net neplanuoja čia pasilikti ir priima sprendimą pasilikti spontaniškai.

c). Beveik visi respondentai jautė nusivylimą tam tikrais gyvenimo momentais. Respondentai asocijuoja šio jausmo atsiradimą su jaučiama nostalgija ir noru grįžti į Uzbekistaną. **Socialinių ryšių praradimas ir nostalgija** – faktorius, susijęs su tėvinės, draugų, artimųjų, sutuoktinių praradimo jausmu. **Kultūrinis uzbekų kolektyvizmas** įtakoja stipriai pasireiškianti artimų žmonių netekties jausmą kultūrinio šoko etape. Tai viena sunkiausių patirčių, kurią aprašė respondentai. Jaučiama nostalgija gali smarkiai koreguoti uzbekų ateities planus.

Respondentai, ypač skaudžiai jaučiantis nostalgiją, vienatvę adaptuojasi lėčiau ir linkę atsiskirti nuo priimančiosios visuomenės, negu integruotis. „*Pasiilgstu Uzbekijos, ypač kai sunku būna, tokiais momentais labai noriu grįžti atgal*“ (R4) – tokie pasisakymai byloja apie adaptacijos streso požymius. Tai artimos aplinkos ilgesio jausmas, šiuo atveju tėvynės ir visko, kas yra su tuo susiję, ilgesys – gyvenamoji vieta, draugai, artimieji. Dauguma respondentų teigė, jog pasiilgo tėvynės. Viena jų dalis jau adaptavosi, kita, nepaisant ilgo buvimo Lietuvoje jaučia ilgesį, nors šis jausmas ne toks stiprus kaip pradžioje. Į šio jausmo apraiškas respondentai žiūri įvairiai: vieniems **ilgesys yra silpnumas**, ypač naujai atvykusiems migrantams, ieškantiems ekonominių gyvenimo Lietuvoje privalumų. Jie teigia, kad nepasiilgo Uzbekijos, o reiškia padarė teisingą pasirinkimą. Labiausiai Uzbekistano ilgėdavosi tie, kurie atvyko ne savo noru (su tėvais) arba su sutuoktiniu lietuviu, neturi darbo, turi mažai apmokamą darbą ar turėjo sunkumų su darbo paieška. Jie ypatingai stipriai jautė norą vėl atsidurti pažįstamoje aplinkoje.

Dar stipresnį nostalgijos jausmo pasireiškimą veikia didelis geografinis atstumas. Retas uzbekas gali sau leisti dažnai važinėti į Uzbekistaną. Respondentai, turintys galimybę nuvažiuoti į Uzbekistaną nestipriai jaučia ilgesį, „gyvena tarp dviejų šalių“ ir kaip jie patys atsako, nespėja pasiilgti gimtinės. Skambučiai yra pakankamai brangūs, todėl kai kurie pradeda naudotis internetu vien dėl galimybės susikomuoti su giminėmis.

Apie stiprų stresą, patirtą pirmais atvykimo mėnesiais ir metais, galima spręsti iš respondentų nuolatinio „šoko“ akcentavimo. „*Čia atvažiuoti buvo man tikras šokas*“ (R7) – mini respondentė. Dvejais tyrimo atvejais respondentai nuolat akcentuodavo patirtą „šoką“ ir būtent šiais atvejais buvo

pastebėti negatyvios adaptacijos pasekmės, kurios pasireiškė kaip polinkis į marginalumą bei priešišumą prieš dominuojančios kultūros atstovus. Stresas gali teigiamai veikti individą, tačiau šiuo atveju stresas yra destruktivus, neskatinantis adaptacijos reiškinys. Stresas mažina žmogaus veiklos efektyvumą ir veikia individo psichologinę būseną.

Visi tyrimo dalyviai tam tikrais momentais jautė izoliacijos jausmą. Vietinės kultūros nesupratimas kartu su kalbos sunkumais sukurdavo svetimo žmogaus jausmą imigrantams. Izoliacijos jausmas lemia tokių neigiamų psichologinių būsenų kaip nostalgija, bejėgiškumas, pasyvumą, vienatvę atsiradimą.

Hipotezė, jog didelė kultūrinė distancija lemia stiprų kultūrinio šoko pasireiškimą, nepasitvirtino. Nepaisant šių sunkumų, atsirandančių adaptacijos pradžioje, kultūrinio šoko etapas pasireiškia nestipriai, nes uzbekai:

a). nesuvokia didelės Lietuvos ir Uzbekistano kultūrinės distancijos ir mato Lietuvos ir Uzbekistano „giluminių tradicijų“ panašumus;

b). domisi Lietuva prieš atvykdami ir turi realybę atitinkančias žinias apie Lietuvą. **Realūs lūkesčiai**, o ypač lūkesčių neatitikimas (kai manoma, jog bus blogiau, negu tikėtasi) sumažina adaptacijos stresą, tuo tarpu **lūkesčių nebuvimas** byloja apie individo abejingumą, žinių neturėjimą ir motyvacijos adaptuotis trukumą, kas įtakoja separacijos ir marginalizacijos strategijos pasirinkimą ateityje. Net jei reali situacija neatitinka lūkesčių, retas uzbekas nori grįžti atgal. „*Aš puikiai žinojau, kur skrendu, skrisdama virš Vilniaus aš galėjau atskirti miesto rajonus*“ (R9)

c). buvo Lietuvoje anksčiau. Dalis uzbekų, prieš persikraustydami į Lietuvą visam laikui poilsavo Lietuvoje arba lankė giminius ir jau susidarė nuomonę apie šalį;

d). turėjo komunikacijos su lietuviais patirties Uzbekistane.

Trečio jėgų reorganizacijos etapo rodiklis yra **kalbos mokymasis**. Įdomu buvo sužinoti, jog kalbos dauguma uzbekų Lietuvoje pradeda mokytis „iškart“ – **po dviejų metų, jauni migrantai – po 8 mėnesių**. 35 – 51 metų respondentų noras mokytis kalbos asocijuojasi su buitinių problemų išsprendimu. Įveikus šiuos sunkumus, sprendžiamos „antraeiliai“ reikalai. Neseniai atvykusių imigrantų noras mokytis kalbos atvirkščiai, byloja apie ekonominių sunkumų atsiradimą ir darbo paiešką. Prieita išvados, jog šių dviejų grupių individų adaptacijos strategijos skiriasi požiūriu į kalbos mokėjimą. Jauni migrantai greičiau suvokia kalbos mokėjimo reikalingumą šalyje.

Po tam tikro laiko **2-7 metų** uzbekų gyvenimas Lietuvoje normalizuojasi – uzbekai jaučiasi komfortiškai, stabiliai ir patenkinti pasirinkimu atvykti į Lietuvą. Šie jausmai vėlgi yra daugiausia susiję su ekonominių problemų išsprendimu. Kultūros supratimas ir prisitaikymas ateina žymiai anksčiau – jau kelis metus Lietuvoje gyvenantys uzbekai pradeda švęsti katalikiškas šventes, dalyvauti visuomeninėje veikloje ir visai kitaip įsitraukia į Lietuvos visuomenės gyvenimą. Uzbekai palaipsniui adaptavosi prie naujų socialinių, kultūrinių ir politinių realijų. Atvykusiems

sovietų sąjungos laikais uzbekams stresinė reakcija į nepakantumą kitos tautybės žmonėms Lietuvoje būna įveikta.

2.3.2. Adaptacijos faktoriai

2.3.2.1. Asmeniniai faktoriai

a). Adaptacijos etapuose atvykėliams padeda jų **asmeniniai bruožai**. Anot daugelių respondentų, išeiviai iš Centrinės Azijos turi tokių savybių, kurios jiems padeda greičiau prisitaikyti. Pirma, tai mokėjimas tenkintis tuo, kas yra duodama. „*Mes, išeiviai iš Azijos, galime dirbti darbą už 100 litų, joks lietuvis nedirbs už tokius pinigus*“ – pastebi uzbekai. Tai padeda jiems išgyventi. Antra, komunikabilumas, kuris padeda užmegzti naujus kontaktus ir rasti bendrą kalbą. Pastebėta, jog uzbekai retai akcentuoja komunikacinius sunkumus, jie mėgsta bendrauti, ypač, kai su kitu individu nustatomas geras ryšys. Trečia, uzbekai akcentuoja toleranciją ir kantrybę, kaip svarbius bruožus, padedančius jiems prisitaikyti. Agresijos reakcija į priešišumą būna labai reta.

Išskirtinis didžiosios dalies respondentų bruožas – nepriklausomybės gyvenime, o ypač siekimas darbo aplinkoje. Daugiau negu pusė dirbančių respondentų yra nepriklausomi specialistai ir savo verslo savininkai ar individualiai veikiantys asmenys. Respondentai pastebėdavo, jog sudėtingiausia jiems būdavo integruotis į darbo aplinką, todėl jų stiprus siekis buvo realizuoti kaip gerą specialistą. „*Turbūt dėl šitos neapykantos man buvo sunku integruotis į kolektyvą, dėl šito žmogiškojo barjero ir aš pasirinkau tokį kelią ir pasiekiau tokių aukštumų ir profesionalumo lygio, kad man būtų spjauti į tai.*” (R6)

Tyrimo nustatyta, jog socialiniai faktoriai (išsimokslinimas, socialinė klasė, šeimyninė padėtis, religija ir kalbos mokėjimas) apsprendžia tiek adaptacijos intensyvumą, tiek jos trukmę.

Hipotezė, jog kuo aukštesnis atvykėlio išsilavinimas, tuo mažesnis separacijos ir marginalizacijos strategijų pasirinkimas, pasitvirtino. Imigracijos ir adaptacijos procese išsilavinimas yra svarbus uzbekų integravimosi veiksnys. Kaip teigia A. Porte ir R.G. Rumbaut, išsimokslinusi vidurinioji klasė lengviau dorojasi su įtampa bei kultūriniu ir socialiniu atstumu, negu žemesnės socialinės klasės imigrantai.

b). Išsilavinimas ir darbo gavimas. Išsimokslinusi imigrantų klasė lengviau susidoroja su stresu, negu ne tiek išsilavinę imigrantai. Gautas išsilavinimas veikia sėkmingą kultūrinę adaptaciją, o būtent:

- **Statuso išsaugojimą.** Aukštu išsilavinimu galima paaiškinti tą faktą, jog ne visi atvykėliai iš Uzbekijos pradeda savo gyvenimus nuo nulio – žemiausiame visuomenės sluoksnyje. Išsilavinę uzbekai, atvykę į Lietuvą dažniausiai jau turėjo darbus, gavo socialinę būstą arba bendrabutį. Tarp

respondentų yra aukštas poreikis užimančių žmonių, savo verslo savininkų, vadybininkų, gydytojų, muzikantų.

- Žmonės, gavę geresnį išsilavinimą **įtraukti į platesnį kultūrinį kontekstą**, jie lankstesni priimdami kitos šalies normas ir vertybes. Uzbekai gavę geresnį išsilavinimą (ypač kultūros sferoje), stipriai domisi kultūra ir kultūrinis renginiais Lietuvoje. Ypač moteris mėgsta vaikščioti į rusų dramos teatrą, operos ir baleto teatrą. Dalyvavimas kultūriniame Lietuvos gyvenime byloja apie kai kurių uzbekų aukštą inteligentiškumo lygį.

- **Profesinės galimybės.** Jauni žmonės, atvykę iš Uzbekistano turi labai gerą darbo potencialą Lietuvoje. Jie yra įsisavinę rusų kultūrą, puikiai moka rusų ir anglų kalbas, stengiasi gauti aukštą išsilavinimą Lietuvoje.

Turėdami finansinių ir išsilavinimo išteklių, kai kurie respondentai stengiasi plėtoti etninį verslą arba kaip nors sieti darbą su tėvyne. Tarp tokių žmonių centrinės Azijos virtuvės restorano savininkas, jaunas specialistas, dirbantis bendroje uzbekų ir lietuvių įmonėje, muzikantė, organizavusi keletą uzbekų ansamblių koncertus Lietuvoje. Tokios veiklos iš vienos pusės rodo respondentų polinkį į skirtingas veiklas ir sėkmingą adaptaciją prie gyvenimo sąlygų kitoje socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje.

c). Atvykimo motyvai. Tyrime atskleista, jog uzbekų atvykimą į Lietuvą įtakojo „stumiamieji“ (angl. push) ir „traukiamieji“ (pull) faktoriai. Dalis respondentų atvyko į Lietuvą dėl to, kad savo šalyje buvo persekiojami dėl įvairių motyvų (rasės, religijos, tautybės, politinių įsitikinimų ir pan.), dėl šalies pilietinių konfliktų, ar tiesiog ne savo noru. *„Mano mama labai nenorėjo, kas aš eičiau į uzbekų kariuomenę, todėl nusprendė, kad man geriau pasilikti čia“ (R3)* – apie atvykimą į Lietuvą na savo noru pasakoja respondentas. Darbo paieška ir sunki finansinė padėtis nėra pagrindinė Centrinės Azijos atstovų migravimo priežastis. Traukiamieji, motyvuojantys faktoriai yra socialinio augimo perspektyvos, karjeros galimybės, rūpinimasis vaikų ateitimi.

Nuo migracijos motyvacijos priklauso:

- individo psichologinis stresas šalyje adaptacijos metu (kultūrinio šoko stiprumas). Mažesnį stresą adaptacijos metu patiria uzbekai, atvykę savo noru.

- etninių ryšių palaikymas – glaudesnius etninius ryšius linkę palaikyti imigrantai, veikiami „stumiamųjų faktorių“. Žmonės, ieškantys ekonominės ir socialinės gėrovės, materialinės naudos siekėjai ne taip glaudžiai palaiko santykius su savo tautos atstovais.

- apsigyvendinimas ir konsolidacija – stresinių faktorių įtakojami uzbekai stengiasi apsigyvendinti kompaktiškiau. Konsolidacija yra svarbus išgyvenimo naujoje aplinkoje bei po to einančios adaptacijos faktorius. Etninis vieningumas pasireiškia kaip bendras buitinių problemų sprendimas, nuolatinis bendravimas gimtąja kalba.

- noras prisitaikyti ir pasirenkama adaptacijos strategija

Sovietų Sąjungos laikais atvykę respondentai galėjo laisvai pakeisti gyvenamąją vietą ir grįžti į respubliką. Persikėlimas į Lietuvą nebuvo traktuojamas kaip išvykimas į užsienį. Psichologinis vienos šalies (Sovietų Sąjungos) suvokimas ir bendra valstybės struktūra įtakojo tai, jog atvykėliai pakankamai nerūpestingai žiūrėjo į išvykimą į Lietuvą. Tų laikų realijos įtakojo žemą kultūrinio šoko pasireiškimą, lietuvių kalbos nemokėjimą ir nenorą mokytis kalbos. Iširus Sovietų Sąjungai jie nebeturėjo galimybių grįžti atgal ir įsikūrė Lietuvoje. Respondentai žymėjo, jog ši patirtis buvo psichologiškai skaudi atvykėliams Sovietų Sąjungos laikais dėl: a). naujos kultūrinės situacijos; b). atskyrimas nuo Uzbekistano ir tėvynės jausmo praradimo; c) būvimo svetimoje žemėje suvokimo.

Vėlesni migrantai labiau suvokdavo savo pasirinkimo pasekmes. Jaunųjų imigrantų pagrindinė išvykimo priežastis – „traukiamieji“ faktoriai – perspektyvos Lietuvoje, daugiau galimybių Lietuvoje bei sąlygos per Lietuvą keliauti į kitas Europos Sąjungos šalis. Jų atvykimo tikslas – susikurti naują gyvenimą. Tam, kad gautų „civilizacijos gėrybių“ jie turi prisiderinti prie kultūros, o kartais netgi „tapti“ lietuviais. *„Dabar jaunimas Uzbekistane turi daug galimybių. Jie gali laisvai išvažiuoti į užsienį studijuoti. Man Lietuva yra perspektyvų šalis“*(R2). Jie atsiskiria nuo kitų migrantų, dezintegruojasi ir adaptuojasi prie naujų sąlygų. Tokie staigūs gyvenimo, įpročių pokyčiai – visos vidinės psichologijos pasikeitimai. Psichologinis prisiderinimas negali būti visiškai neskausmingas, kas dar labiau skatina uzbeką atsiskirti nuo uzbekų bendruomenės, kad taptų naujos visuomenės dalimi.

d). Šeima. Uzbekų šeimose keičiasi tradiciniai lyčių vaidmenys, kai vyras laikomas šeimos maitintoju, o moteris namų šeimininkė. Dėl asmeninių ir šeimyninių priežasčių uzbekės Lietuvoje užsidirba pačios. Moteris prisipažįsta, jog turi šiuolaikiškas pažiūras ir nemato jokių priežasčių, dėl kurių negali dirbti. Tyrime buvo nesėkmingų mišrių lietuvių ir uzbekų santuokų atvejų, tyrimo metu mišrių santuokų atveju nebuvo.

Uzbekų šeimos pajunta įvairovę kultūrinių skirtumų. Nemokėdami lietuvių kalbos ir neperpratę lietuvių kultūros pirmais gyvenimo metais tėvai tampa priklausomi nuo savo vaikų, kurie greičiau išmoksta lietuvių kalbą. Dažnai tėvams netgi prireikia vaikų pagalbos išversti ar kažką paaiškinti.

e). **Religija.** Greitas Lietuvos tradicijų priėmimas yra susijęs su religinėmis uzbekų praktikomis. Šiuo atveju būtent nereliginumas yra adaptaciją lengvinantis faktorius. Griežtas islamo tradicijų laikymasis netampa kultūrinių tradicijų priėmimo barjeru. Uzbekai nejaučia baimės „prarasti islamą“, kuris yra svarbiausias politinio, dvasinio ir socialinio gyvenimo aspektas. Taigi kultūros priėmimas jiems nėra asocijuojamas su krikščioniškųjų vertybių priėmimu, kas musulmonui būtų visiškai nepriimtina, negarbinga ir netgi traktuojama kaip nusikaltimas. Religinumas netampa asimiliacijos kaip adaptacijos strategijos pasirinkimo barjeru. Iš kitos pusės,

religijos atmetimas neigiamai veikia imigrantų kultūrinį ryšį su Uzbekistano kultūra, religija bei savęs tapatinimą su uzbekais.

Uzbekai Lietuvoje švenčia svarbiausią Centrinės Azijos šventę „Navruz“ – naujų metų ir pavasario atėjimo šventę. Uzbekų vienybė labiausiai jaučiama šios šventės pasirengime. „Navruz‘o“ šventė - labiausiai saugoma uzbekų tradicija. Religines šventes, „Ramadan‘ą“, „Kurban Bayram‘a“ respondentai švenčia retai. Dalis respondentų taip pat švenčia katalikiškas šventes – Kalėdas ir Velykas. Uzbekai jaučia labai šiltus jausmus lietuvių švenčių tradicijoms. Anot respondentų, prisijungdami ir švęsdami šias šventes su draugais jie parodo jiems pagarbą, pagarbą lietuvių kultūrai ir tuo pačiu stiprina draugiškus ryšius. Šventė uzbekui – šventas, artinantis ir siejantis visą šeimą įvykis. Iš uzbekų kultūrinių, švenčių tradicijų daroma išvada, kad šventės – lengviausiai priimama ir suprantama Lietuvių kultūros dalis

2.3.2.2. Priimančiosios šalies faktoriai

a). Komunikacija šalyje ir socialinė pagalba. Pradiniame kūrimosi laikotarpyje imigrantams reikalinga įvairiausia pagalba: informacija apie transportą, būstą, institucijas. Šis tyrimas parodė, jog socialiniai uzbekų imigrantų ryšiai yra reikšmingi susirandant darbą, būstą bei ieškant socialinio palaikymo. Nors respondentai buvo linkę neigti, jog yra gavę pagalbos iš tam tikrų šaltinių ir pabrėždavo savo ypatingas pastangas problemų sprendime (ypač vyrai), iš pokalbio dažniausiai paaiškėdavo, jog svarbiausias socialinės paramos šaltinis – artimieji ir giminės Lietuvoje.

Galima išskirti kelius uzbekų socialinės paramos šaltinius:

- **Giminės ir artimieji.** Dauguma imigrantų palaiko generacinius ryšius. Giminės, kurie atvyksta į Lietuvą iš Uzbekistano plėtoja palaikančią socialinių ryšių sistemą. Jei pirmiau atvykę imigrantai sėkmingai adaptuojasi, jie būna pajėgesni suteikti paramą savo vėliau atvykstantiems giminėms. Šie ryšiai tampa įvairių galimybių šaltiniu: geresnio darbo gavimo ir galiausiai sėkmingos adaptacijos priemone. Neformalūs imigrantų ryšiai, išvystyti giminių ir draugų tarpe, uzbekams imigrantams yra svarbiausias paramos šaltinis. Suteikiamas socialinis palaikymas, apsieičiama informacija.

- **Horizontalieji ryšiai** grindžiami darbo santykiais, kaimynystės pagrindu, santykiais su atvykusiais iš buvusio sovietinio bloko. Gyvenę arba gyvenantys bendrabutyje respondentai pažymėdavo bendrabučio bendruomenės ypatingą vaidmenį jų pirmaisiais gyvenimo mėnesiais naujoje socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje. Daugelis pagalbos ieškojosi iš rusų bendruomenės atstovų ar tiesiog kitataučių, gyvenančių Lietuvoje.

- **Etniniai ryšiai.** Ypač kontaktų palaikymas stipriai pasireiškia tarp jaunimo. Buvę studentai iš Centrinės Azijos, pasilikę dirbti Lietuvoje, stengiasi rasti vienas kitą. Pasak vieną jauną

uzbeke, juos sieja tai, jog visi jie iš „-stano“, o to jau pakanka, kad būtų norėta susitikti ir pabendrauti, nuolat palaikyti kontaktą. (R1) Svarbiausia priežastis, kodėl uzbekams pakankamai sunkiai sekasi susikontaktuoti su Centrinės Azijos atstovais Lietuvoje yra maža kiekybinė atvykėlių iš Centrinės Azijos sudėtis, mažas jų etninis aktyvumas ir nekompaktiškas apsigyvenimas.

- Nustatyta, jog **etninių ryšių palaikymas** priklauso nuo:

- migracijos motyvacijos;

- Lietuvoje gyvenamo laiko. Lietuvoje gyvenantis 8 ir daugiau metų uzbekai, prisitaikę prie etninės ir kultūrinės aplinkos šalyje, nemano, jog kontaktai su uzbekais Lietuvoje yra svarbūs, dauguma jų nelinkę bendrauti su tais uzbekais, kurie atvažiavo anksčiau jų. Tai yra dar viena nekonsoliduotos uzbekų bendruomenės priežastis. Aprašytas reiškinys tampa priežastimi manyti, jog ateityje šių individų vaikai bus linkę pasirinkti asimiliacijos strategiją. Jie atsiskiria nuo savo etninės kultūros, tautinių šaknų ir per socializacijos lietuvių visuomenėje stengiasi priimti Lietuvos kultūrą.

- **Valstybinės institucijos.** Instrumentinė pagalba, kuria gaudavo imigrantai apėmė gyvenamosios vietos suteikimą, finansinę paramą, pagalbą dokumentų sutvarkyme. Būsto gavimo klausimu pagalbą teikdavo ne tik giminės ir pažįstami, bet ir valstybė ir kitos institucijos: vieni gaudavo socialinį būstą, studentai – bendrabutį. Nors respondentai neminėjo valstybės ir kitų institucijų, kaip paramos šaltinio, tokia parama visgi buvo nekart gaunama. Būsto gavimo klausimu valstybinė ir kitų įstaigų (universitetų) pagalba buvo labai reikšminga. Kelios respondentų šeimos gavo socialinį būstą Lietuvoje. Studentams tokią pagalbą suteikia universitetai, aprūpindami juos gyvenamąja vieta mokymosi laikotarpiui. Didelį vaidmenį atliko „Lietuvių namai“ – Švietimo ir mokslo ministerijos įstaiga Vilniuje. Į šią mokyklą priimami lietuvių kilmės vaikai, kurių tėvai gyvena už Lietuvos ribų: tremtinių ir represuotųjų palikuonys, užsienio lietuvių vaikai. Kelios uzbekų šeimos, turėdamos tolimus giminius iš Lietuvos, sugebėjo pasinaudoti šios įstaigos teikiama pagalba vaikų švietime, tačiau retai sėkmingai. Nepasinaudojimo valstybinėmis integracijos programomis, kalbų kursais parodo žemą teisinę atvykėlių kultūrą, nes daugelis net nežino, jog gali pasinaudoti tam tikromis suteikiamomis galimybėmis ar turi teisę.

- **Uzbekų bendruomenė.** Etninė bendruomenė nėra stipri. Formalūs uzbekų socialiniai tinklai neatlieka svarbaus vaidmens imigrantų gyvenime. Uzbekės respondentės įkurtas kultūros centras, kuris veikia tik Visagine, kartais tenkina imigrantų socialinio ir emocinio palaikymo poreikius ir padeda iš dalies atkurti jų identitetą. Etninė bendruomenė retais atvejais atlieka buferio vaidmenį tarp priimančiosios šalies ir atvykėliais. Ko gero, tik mažoji dalis jų, ieško socialinės paramos kultūros centre. Jei jiems prireikia pagalbos, tai būna fragmentiškas kontaktas, kurio tikslas informacijos suteikimas. Tuo tarpu aktyvesni uzbekų kultūros centro dalyviai net nėra uzbekai, o „prijaučiantys“ rytų kultūrai.

Žemas uzbekų bendruomenės vaidmuo atvykusių respondentų gyvenime slypi:

- **Uzbekų konsolidacija.** Uzbekų bendruomenė Lietuvoje nėra konsoliduota ir nevaidina vaidmens atvykėlių adaptacijoje Lietuvoje. Uzbekų etninis resursas neformuoja diasporos. Todėl atvykę uzbekai negali tikėtis stiprios ir aktyvios bendruomenės pagalbos.

- **Žemas uzbekų informuotumas** apie bendruomenės veiklą ir jos egzistavimą. Nepaisant to fakto, jog Lietuvoje veikia kelios Centrinės Azijos bendruomenės, uzbekai mažai informuoti apie jų veiklą ir apie renginius. Gryniesiems uzbekai, ilgai gyvenantys Lietuvoje, net neieško socialinės paramos, remiantis tėvynės principu.

- **Nenoras dalyvauti bendruomenės veikloje.** Jaunimas labai skeptiškai žiūri į bet kokių panašių centrų, suformuotų etniškumo principų veiklą. Jie neigia, jog jiems gali būti reikalinga, bet kokia pagalba iš kultūros centrų. Jie pasitiki savo jėgomis, kai kurie mano, jog uzbekų kultūros centras reikalingi „silpniesiems atvykėliams“ kaip paramos šaltinis, todėl patys stengiasi šioje veikloje nedalyvauti. Pastebima, jog gautas išsilavinimas, darbo patirties buvimas, lankstumas ir mokėjimas prisiderinti prie besikeičiančių aplinkybių labai sąlygojama atvykėlio jaunumu. Tokių resursų buvimas atvykėliui leidžia labiau pasitikėti savo jėgomis ir mažiau pasikliauti parama, teikiama tėvynės principu.

Suaugę uzbekai turi kitokį požiūrį į kultūros centrus ir į dalyvavimą jų veikloje. Dažnai gilūs psichologiniai išgyvenimai neleidžia jiems rimtai žiūrėti į uzbekų kultūros centro veiklą. Ne visus atvykėlius su Uzbekistanu sieja malonūs prisiminimai ir nemalonūs išgyvenimai. Dalyvavimas uzbekų centro gyvenime jiems yra pernelyg didelis savo asmeninės patirties atskleidimas bei dalinimasis tokiu patyrimu, kurį norėtųsi greičiau užmiršti. „*Buvimas uzbeke man yra tokia asmeninė patirtis, kad aš nenoriu dalintis ja su centro dalyviais*“. (R4)

Bandydami užmiršti savo praeitį ir visus nemalonumus, patirtus Uzbekistane, jie vengia kultūros centrą arba bet kokius kitus formalius susibūrimus etniniu principu. Kaip bebūtų bet koks asmeninis kontaktas su atvykėliais iš Uzbekijos labai vertinamas ir palaikomas – uzbekai palaiko asmeninius ryšius su atvykėliais iš Centrinės Azijos, kiekvienas respondentas galėjo įvardinti bent 3 savo pažįstamus, kurie irgi atvyko iš Centrinės Azijos ir su kuriais jis palaiko kontaktą.

Hipotezė, jog kultūrinio šoko įveikime didelį vaidmenį vaidina socialinė parama, kurią teikia šeima ir vietinės uzbekų kultūrinės bendruomenės, iš dalies pasitvirtino. Nustatyta, jog svarbiausias paramos šaltinis yra giminės ir šeima, tuo tarpu uzbekų bendruomenė nėra vertingas paramos šaltinis.

b). Masinė komunikacija. Atlikus tyrimą išaiškėjo, jog dauguma uzbekų nežiūri televizijos, ypač studentai, kurie neturi tokios galimybės. Jie daugiau vartoja internetinę žiniasklaidą kaip rusų, taip ir anglų kalba. Uzbekai renkasi žiniasklaidos produktus, kurie atspindi jų kultūrinės vertybes, tradicijas. Daugiausia uzbekai žiūri laidas rusų kalba, rusiškus kanalus. Respondentai linkę skaityti

profesionalią literatūrą, reikalingą darbui ir mokslams, iš dalies jie patenkina savo informacinius poreikius. Laikraščius jaunieji imigrantai skaito tam, kad sužinotų teatro ar kino teatro repertuarus.

Žiniasklaidos vartojimas uzbekų kalba Lietuvoje yra neįmanomas, dėl tokios spausdintinės žiniasklaidos Lietuvoje nebuvimo. Jaunieji imigrantai naudojami internetu, norėdami pasižvalgyti po uzbekiškus portalus ir pasiklausyti muzikos. Internetas taip pat yra svarbus palaikant kontaktus su draugais. Ypač tarp moterų, kurios naudojami socialiniais tinklais, elektroniniu paštu komunikacijos su draugais uzbekais.

Lietuvos žiniasklaidos vartojimas priklauso nuo:

- **Kalbos žinių** – Dėl kalbos nežinojimo mažai respondentų žiūri Lietuvos televizijos kanalus ir skaito lietuviškai.

- **Domėjimosi Lietuvos visuomenės gyvenimu.** Daug respondentų nesidomi politika ir nesiorientuoja Lietuvos politiniame gyvenime. Kai kurie imigrantai uzbekai neslepia ir net didžiuojasi savo nesidomėjimu, nes daugelis iš jų mano, jog Lietuvos politika – žema, neverta dėmesio veikla. Reakcija į tai pasireiškia kaip nesidomėjimas politika ir atitolimas nuo valdžios ir šalies. Nesidomėjimą įtakoja tas faktas, jog labiausiai imigrantai uzbekai skundžiasi prasta valstybės politika, yra nepatenkinti ekonominiu ir finansiniu Lietuvos valdymu.

- **Ateities planų** – studentai, kurie planuoja išvažiuoti pasibaigus mokslams neskaito laikraščių ir nesidomi Lietuvos visuomeniniu gyvenimu.

- **Žiniasklaidos turinio** Kai kurie respondentai, pažymėjo, jog nepatenkinti siūlomu laikraščių ir žurnalų pasirinkimu ir turiniu. Politinių ir istorinių įvykių aprašymas žiniasklaidoje veikia jų norą vartoti žiniasklaidą. Uzbekai identifikuoja save su Sovietų Sąjungos žmonėmis. Todėl visos Lietuvos ir Rusijos konfliktinės situacijos, išsakytas požiūris į situaciją, dažnai neatitinka jų požiūrio. Jie labai jautriai reaguoja į Lietuvos-Rusijos santykių temą, nors daugelis pabrėžia, jog politika nesidomi. „*Lietuvos rimti leidiniai spausdina arba melą arba nesąmonę, rusiški – propagandą. Todėl skaitau „Vakaro žinias“ – linksmas skaitalas.*“ (R3)

c). Kultūrinės tradicijos ir suvokiami kultūriniai skirtumai

Adaptacijos procesas yra mažiau sėkmingas, jei kultūros suvokiamos kaip nepanašios. Adaptacijos sunkumai gali atsirasti ir atvirkščiai – kai kultūros atrodo labai panašios, bet nesugebama adekvačiai veikti naujoje aplinkoje. Kultūrinius skirtumus uzbekai pirmiausia suvokia kaip:

- **Suvokiamos laisvės skirtumas.** Respondentai pažymėjo teigiamas migracijos į Lietuvą pasekmes ir gyvenimo Lietuvoje privalumus, palyginus su kilmės šalimi: didesnės laisvės, karjeros perspektyvos. Atvykėliai jaučia laisvę aprangos stiliuje, elgesyje, veiksmuose ir t.t. „*Čia galima gyventi be jokios įtampos ir negalvoti, tačiau tu pradedi atsipalaiduoti, tai nuo gyvenimo*

pertekliaus“, – *teigia respondentas.(R2)* Uzbekai studentai mano jog yra rimtesni, negu kiti studentai iš Europos ir galvoja apie ateitį“. Pasak juos, tai Uzbekistane yra auklėjama nuo mažens. Keli respondentai pažymėjo, jog laisvesnė visuomenė – demokratinės santvarkos privalumas. Lietuvos progresas ir integracija į Europos Sąjungą kelia respondentams susižavėjimą.

- **Elgesio normas viešosiose vietose.** Jie prisipažįsta, Lietuvoje net ir gatvėse jaučiasi nerūpestingumas ir laisvė. Uzbekams atrodo, jog lietuvių nerūpestingumas kartais pereina į pasileidimą (rus. *распущенность*). Šios suvokiamos savybės dažnai nėra priimtinos uzbekams. Tačiau greitai, pajutę visus gyvenimo Lietuvoje privalumus jie pamėgsta šį gyvenimo būdą. Laisvę įvairiose gyvenimo sferose uzbekai pajunta Lietuvos jaunimo elgesyje. Uzbekus imigrantus stebina, jog moksleiviai gali rūkyti prie mokyklos, keiktis, gerti viešosiose vietose. Dažniausiai tai pamatę, jie sutrinka.

- Uzbekus taip pat trikdo **pagarbos vyresniems žmonėms nebuvimas**. Ne kartą pokalbiuose buvo pabrėžiama, jog uzbekai privalo gerbti vyresnius žmones, kai turinčius didesnę gyvenimo patirtį. Lietuvoje šios pagarbos jie nemato. Anot vienos jaunos respondentės, atvykėliai atsiduria keistoje padėtyje, kai viešajame transporte užleidžia vietas pagyvenusiems žmonėms, už ką jie palydi juos nepatenkintais žvilgsniais. Kultūrą viešajame transporte kaip labai matomą šalių skirtumą irgi pažymėjo keli respondentai. Atvykėlius stebina, kad transporte yra labai tylu, žmonės bendrauja negarsiai lyg „planuodami sąmokslą“. Skirtumus iliustruoja kitas uzbeko pastebėjimas: „*Pas mus tuščią cigarečių pakelį tu gali išmesti tiesiai pro mašinos langą, tai normalu, bet tu privalai užleisti vietą už tave vyriausiam žmogui. O čia viskas atvirkščiai*“ (R3)

- **Aprangos skirtumai.** Lietuvių aprangos stilius yra priimtinas uzbekams, nors žmonės Lietuvoje ne taip ryškiai rengiasi, jie yra laisvi rengtis taip, kaip jiems norisi beveik visur. „*Aš negalėjau sau leisti dėvėti suplyšusius džinsus. Suplyšę džinsai – blogas rūbas. Čia mano stilius iš esmės pasikeitė*“ (R3)

- **Bendravimo ypatumai.** Bendravime uzbekai pastebi, jog svetingumas nėra būdingas lietuviams. Uzbekų elgesio norma – pagalbos suteikimas giminaičiui, atsidūrusiam problematiškoje situacijoje. Jiems trūksta draugiškų ryšių, trukdo tai, kad suplanuoti susitikimą tu turi iš anksto, o praeidamas pro šalį užėti be pakvietimo yra netaktiška.

Reikšmingas skirtumas – **klimatas**. Sunkiausia prisitaikyti būna būtent šituo aspektu. Tik pora respondentų pažymėjo, jog klimatas Lietuvoje yra minkštesnis ir jiems patinka. Kiti pastebėjo, jog saulės trukumas blogina nuotaiką, dėl šalčio nesinori nieko veikti. Daugelis serga žiemą, po atvykimo iš Uzbekistano peršalimai būna ypač netikėti.

2.3.3. Adaptacijos strategijos pasirinkimas

Išskiriant integracijos, asimiliacijos, separacijos, marginalizacijos strategijas, nebuvo pastebėta kategoriško tam tikros strategijos pasirinkimo, jos varijavo priklausomai nuo tiriamo aspekto bei gyvenimo sferos. Visiškos asimiliacijos ar marginalizacijos atvejų tyrime nebuvo.

Hipotezė, jog dažniausiai uzbekai renkasi separacijos strategiją, nepasitvirtino.

a). Integracija – dažniausia pasirenkama strategija, bet ne adaptacijos rezultatas. Tai reiškia, jog daugumai uzbekų yra svarbu prisitaikyti prie Lietuvos visuomenės ir išlaikyti savo kultūrinį pagrindą. Taip respondentai išvaduoja savo idealią padėtį Lietuvos visuomenėje, tačiau daugelis dar nejaučia esąs Lietuvos visuomenės dalimis. Integracija priklauso nuo:

- **Lyties.** Integracijos strategiją labiau pasirenka moterys, negu vyrai. Moterys ne taip griežtai, kaip vyrai vertina lietuvius, daugiau komunikuoja, tuo tarpu vyrai savo pasirinkimu yra artimesni separacijos strategijai. Spėjama, jog moterų integraciją galima sieti su jų mažesniais siekiais, todėl net menkas pasiekimas juos stipriai motyvuoja, o patirtis yra teigiamai vertinamos.

- **buvimo Lietuvoje laiko.** Uzbekai, atvykę prieš 8 metus ar daugiau jaučia, jog tampa dviejų kultūrų: uzbekų ir lietuvių dalimi.

Integracijos strategijos pasirinkimui būdingas toks elgesys:

- **socialinių santykių įvairiapusiškumas.** Nepaisant komunikacinių sunkumų ir jaučiamos netolerancijos uzbekai mano, jog Lietuvoje svarbu bendrauti ir palaikyti gerus santykius kaip su uzbekais, taip ir su lietuviais. Tie, kas turi draugus lietuvius stengiasi kalbėti su jais lietuvių kalba. Ryšių palaikymas yra susijęs su kalbos mokėjimu ir dažnesne lingvistine praktika, ypač tada, kai lietuviai nepereina į rusų kalbą tam, kad atvykėliui būtų lengviau išreikšti savo mintis. Pastebėta, jog kuo daugiau respondentai bendrauja su Lietuviais, tuo labiau jie nori priimti jų kultūrą. Tai pasireiškia kaip buvimas kartu, dalyvavimas šventėse, šių lietuvių gyvenimo būdų perpratimas ir perėmimas.

Apie sėkmingą integraciją byloja:

- **Subjektyvi nuomonė apie teigiamus asmeninius pasikeitimus.** Daugelis pastebėjo, jog pasidarė labiau tolerantiškas, įgavo gyvenimo patirties, daugiau bendrauja. Tačiau buvo ir suvokiamų neigiamų pasikeitimų. Tinginystė, dėl neįpareigojančio darbo ir gerų gyvenimo sąlygų. Įžūlumą, kaip savo naują savybę pastebėjo uzbekė, išgyvenusį karą Tadžikistane. Kiekviena jos diena Lietuvoje – kova už išgyvenimą, todėl „čia reikia mokėti už save pakovoti, jei ne – gailėsčio nelauk“ (R7). Individai, jaučiantis teigiamus pasikeitimus geriau susidoroja su sunkumais gyvenime, o reiškia geriau adaptavosi visuomenėje. Visais tyrimo atvejais individai, pastebėję neigiamus pasikeitimus, pasirinko separacijos strategiją.

• **Gera savijauta Lietuvoje.** Buvo įdomu sužinoti, kaip uzbekai jaučiasi Lietuvoje, vertina savo gyvenimo Lietuvoje patirtį. Daugelį uzbekų imigrantų skiria jų pozityvus požiūris į situaciją. Pripažindami eilę iškylančių sunkumų jei linkę vertinti gyvenimo patirtį Lietuvoje teigiamai ir yra patenkinti gyvenimu Lietuvoje. „*Būna sunku, ką padarysi, bet nieko gyvenam kaip ir visi dabar, nesiskundžiu*“ (R7). Tarp ištirtų uzbekų vyrauja žmonės, kurie laiko save atsakingais už savo gyvenimą ir ateitį, todėl jie turi geresnius adaptacijos rodiklius.

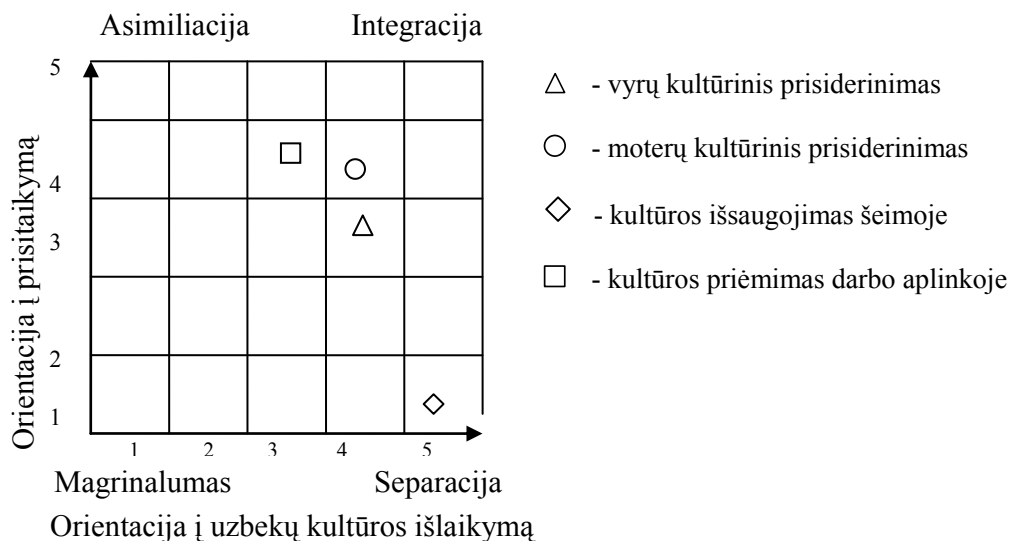
• **Noras pasilikti Lietuvoje** – sėkmingos adaptacijos rodiklis. Dauguma uzbekų nori tęsti gyvenimą Lietuvoje. respondentų atsakymai apie jų ateities planus parodo jų norą sėkmingai veikti, integruotis, turėti prasmingą gyvenimą Lietuvoje. Uzbekai, gyvenantys Lietuvoje jau ilgą laiką linkę tęsti gyvenimą Lietuvoje, nes Uzbekijoje jie neturi darbo ir gero gyvenimo perspektyvų. Daugelis iš jų daugiau nei 5 metus nebuvo savo tėvynėje. Studentai ir jauni žmonės sieja gyvenimą Lietuvoje su darbo perspektyvomis. Keli respondentai planuoja grįžti atgal, nes jaučiasi dar neprisitaikė prie gyvenimo Lietuvoje (neturi darbo, nepatenkinti gyvenimu, turi laikinai suteikiamą būstą). Neradus darbo, jie keliaus arba atgal į Uzbekistaną arba toliau į Vakarų Europą.

Individai, norintys pasilikti Lietuvoje pažymi tam tikrų įgūdžių svarbą: kalbos žinojimą, gero darbo gavimą, mokymosi svarbą. Respondentai pabrėždavo, jog nori būti naudingi Lietuvos visuomenėje. Pastebėta, kad darbo nebuvimas kartu su stipria motyvacija pasilikti ir pozityvumu skatina asimiliacionistines ir integracijos nuotaikas socialiniuose ryšiuose.

• **Socialinis aktyvumas** parodo integracijos strategijos pasirinkimą ir sėkmingą adaptaciją. Dalis respondentų priklauso nevyriausybinėms organizacijoms, asociacijoms, centrams.

Integracijos strategijos pasirinkimas pasireiškia skirtingu elgesiu skirtingose gyvenimo sferose. Noras išsaugoti savo gyvenimo būdą ir kultūrą labiausiai pastebimas šeimyniniame gyvenime. Darbo aplinkoje elgesys bandoma prisitaikyti prie darbo aplinkos, lietuvių kolektyvo tu pačiu išlaikant savitumą. Priklausomai nuo darbo pobūdžio ir užimamų pareigų, elgesys gali būti labiau orientuotas į integraciją. Uzbekai respondentai, turintys savo verslą (restoranas, grožio salonas, gydytojo kabinetas, tinklinis marketingas) labiau linkę ne tik prisitaikyti, bet ir gerbti savo savitumą. Santykiuose su draugais bandoma laikytis integracijos strategijos.

6 paveikslas. Strategijos pasirinkimas

Iš vienos pusės, pasirinkimų skirtumai vienoje ar kitoje situacijoje byloja apie atvykėlių adaptacijos norų nesutampą su esama padėtimi. To priežastimi gali būti išorinės aplinkos faktoriai: institucinės politikos (pavyzdžiui, darbo gavimas esant kalbos kursų atestatui), negatyvus vietinių gyventojų požiūris.

Iš kitos pusės, tai yra selektyvus procesas, kuriuo metu individas daro savo asmeninį pasirinkimą abiejų kultūrų elementų priėmimo ar atmetimo.

b). Separacija – antra pagal populiarumą strategija. Dalis respondentų gyvena savo mikropasaulyje bei izoliuojasi nuo priimančiosios visuomenės. Daugelis migrantų iš Uzbekistano gyvena pakankamai uždara gyvenimą. Jų kontaktai su lietuviais yra riboti. Tai reiškia, jog individui svarbiau palaikyti bendravimą su uzbekais, santykių palaikymas su lietuviais nėra ypač svarbus. Separacijos strategijos pasirinkimą, priklausomybės Lietuvos visuomenei pojūčio nebuvimą skatina kalbos nemokėjimas, jaučiamas priešiškus, stipri identifikacija su uzbekų etnine grupe. Šios strategijos pasirinkimą įtakoja:

- **Atvykimo motyvacija ir socialinė paramos praradimas.** Separacijos strategija buvo tų individų pasirinkimas, kurie imigravo dėl šeimos gerovės ir jautėsi, jog pasiaukėjo dėl šeimos, nesavanoriškai atvyko į Lietuvą ir nenori gyventi Lietuvoje. Dvejais atvejais separacijos strategiją pasirinko asmenys, kurie atvažiavo į Lietuvą su tėvais, tačiau tėvai išvažiavo iš Lietuvos dėl skirtingų aplinkybių. Psichologiniai sunkumai, staigus emocinės ir moralinės pagalbos praradimas, vienvės jausmas tapo neperžengiamu adaptacijos barjeru. „*Aš čia atsidūriau dėl visai kitokių priežasčių (ne dėl ekonominių) ir pirmą kartą pasitikėjau galimybei papuolus aš iš čia išvažiuosiu... Šis diskomforto jausmas sustiprėjo, kai išvažiavo mano tėvai, neturėjau savo šeimyninio rato, mano pasirinkimą įtakoja vienvė.*“ (R12)

• **Pasirinkta gyvenamoji vieta.** Studentai savo gyvenamąją vietą – užsieniečių bendrabučiu automatiškai yra atskiriami nuo titulinės tautos. Sudėtinga vertinti uzbekų, gyvenančių Visagine, mieste, kur vyrauja mažumos, integracija ir separacija dėl šio miesto specifinio tautinio ir kultūrinio konteksto. Iš vienos pusės, Visagino uzbekai puikiai išsaugo savo kultūrinę tradiciją, daugiau bendrauja su tautiečiais bendravimas su Lietuvos dominuojančia etnine grupe – lietuviais minimalus, lietuvių kalbos vartojimas – retas. Galima būtų spręsti, jog jie pasirinko separacijos strategiją ir nepriima lietuvių gyvenimo būdo. Iš kitos pusės, jie yra socialiai aktyvūs žmonės, gerai jaučiasi šalyje, nejaučia priešiško Lietuvos piliečiams. Manoma, kad šiuo atveju įvyksta integracija į specifinę šio miesto aplinką, o kontaktai su dominuojančia etnine grupe nėra vengiami dėl noro atsiskirti. Spėjama, kad šiai sėkmingai integracijai įtakos turi Visagino savivaldybės integracijos programos ir įvairių centrų veiklos.

Tam tikrų faktorių kombinacija įtakoja separacijos strategijos pasirinkimą. Ryškiausiai atveju tai buvo plėtojamas etninis verslas (Centrinės Azijos virtuvės restoranas), nuolatinis buvimas savo kultūrinėje erdvėje, galimybė kalbėti gimtąja kalba, jaučiamas mentalitetų skirtumas ir noras išvažiuoti. Šiuo atveju, separacijos strategijos pasirinkimas netapo sunkumų susirasti darbą ir mažai atlyginamo darbo priežastimi.

c) Tapatybės išsaugojimas ir tapatybės pokyčiai

Pusė apklaustų respondentų jaučia priklausomybę rusų etninei grupei. Rusų kultūra Uzbekistane yra taip giliai įsišaknijusi, kad dalis atvažiuosiu į Lietuvą uzbekų asocijuoja save su dvejomis etninėmis grupėmis: rusais ir uzbekais. Tai Uzbekistano istorinio, kultūrinio ir etninio konteksto rezultatas. „*Nors rusiško kraujo neturiu, save tapatinu ir su rusais ir su uzbekais*“ (R10) – atsakydavo respondentai. Uzbekų ir kitų Lietuvos etninių mažumų santykiai yra unikalūs. Uzbekai linkę turėti daugiau draugų rusų, maža suvokiama distancija įtakoja šių kontaktų pasirinkimą. Tyrimo nustatyta, kad kuo daugiau laiko yra praleidžiama Lietuvoje, tuo labiau keičiasi respondentų etninė ir kultūrinė tapatybė bei atsiranda savęs identifikacijos sunkumai.

Sunkumai identifikuoti savo tapatybę pasireiškia kaip tautinės savimonės nebuvimas. Tyrimo buvo atveju, kai respondentai atmesdavo abu kultūrinius kontekstus. Žemas kultūrinių kontekstų pasirinkimas byloja apie tai, jog respondentai jaučia kultūrinių aplinkų prieštaravimą. Dvejojimas atsakyti į klausimą parodo, jog aiški tapatybė nesuformuluota. Trečdalis respondentų negalėjo savęs stipriai identifikuoti su tam tikra etnine grupe. Dalis respondentų neslėpdavo, jog save vadina „vietiniais“ (rus. *туземные*). Nustatyta, jog sunkumai identifikuoti savo tapatybę yra susiję su psichologiniu diskomfortu, kurį patiria individas kultūrinėje aplinkoje, vidinius tapatybės... „*Jie paklausite manęs, kas aš, rusas, uzbekas ar lietuvis, aš negalėčiau atsakyti, anksčiau aš save tapatinu su rusu, o dabar nebežinau, kuo aš noriu būti.*“ (R3)

Tapatybės paieška gali būti išspręsta skirtingai. Kai kurie individai po eksperimentų periodo ir moralinių paieškų gali judėti pirmyn, kiti neperžengti tapatybės krizės ir susidurti su sunkumais, dėl kurių atsiranda tokie psichologiniai procesai kaip nerimas dėl ateities, priešiškus kultūros atstovams. Tyrimo rezultatai rodo, jog aiškus etnis tapatumas neskatina pasitenkinimo gyvenimu Lietuvoje.

d). Asimiliacijos ir visiško atsiskyrimo (marginalizacijos) strategijos panašios požiūriu į patirtį Uzbekistane. Noras nebūti uzbekais Lietuvoje pasireiškia kaip savos kultūros visiškas atmetimas kai kuriuose gyvenimo aspektuose. „*Man nesvarbu, ar mano vaikai žinos mūsų praeitį, tradicijas, jie nuspręs patys, aš nenorėčiau, kad jie žinotų visuos tuos sunkumus, kuriuos mums teko išgyventi.*“ (R7) – sako moteris uzbekė 8 metus gyvenanti Lietuvoje. Toks žmonių elgesys paaiškinamas stresiniais išgyvenimais Uzbekistane. Nors internetu bendraujama su draugais iš Uzbekistano, vyrauja neigiami atsiliepimai apie šalį, valdžią, žmonių mentalitetą. Tai kova pačiu su savimi, bylojanti apie vidinės dvasinės pusiausvyros nebuvimą, patirtas nuoskaudas. „*Atsimenu vakarieniaujam, o jis (jaunesnysis sūnus) išeina į virtuvę žiūrėti lietuviškų kanalų.*“ (R7) Šios respondentes jaunesnis vaikas lanko lietuvių mokyklą, uzbekiškai jis nekalba, rusiškai kalba su akcentu. Pastebima tendencija, jog mažamečiai vaikai atiduodami į lietuvių mokyklas. Kitos moters, po sunkų skyrybų su vyrų uzbekų atvykusios į Lietuvą, vaikas irgi lanko lietuvių mokyklą. Namuose šiose šeimose su vaikai stengiamasi kalbėti lietuviškai, kas paveikia vaiko tapatybės formavimąsi.

Toliau atsižvelgiant į uzbekų norą palaikyti lietuvių kultūrą respondentai skirstomi į pasirinkusius asimiliacijos ar marginalo strategiją.

Nedidelė respondentų dalis pasirinkdavo **marginalizacijos** strategiją tam tikrose gyvenimo aspektuose, pavyzdžiui, socialinių ryšių palaikyme. Marginalumo efektas pasireiškia kaip išstos eilės socialinių ir kultūrinių kompetencijų praradimas. Individas jaučiasi esąs tarp dviejų kultūrų, bet nepriklausąs nei vienai. Individas ypač stipriai jaučia tapatybės problemas, jaučiamas ciniškas stereotipinis požiūris į aplinką, vienatvė, gyvenimo būdas būna uždaras. Tapatybės formavimosi sunkumai šiuo atveju taip pat pasireiškia kaip socialinė **netolerancija ir priešiškus dominuojančios** kultūrinės grupės atstovams, **socialinės motyvacijos stoka**, pavyzdžiui, nenoras ieškoti darbo.

Svarbūs etnocentrinių strategijų (separacija ir marginalizacija) požymiai – kultūrinių skirtumų buvimo atmetimas. Keli respondentai negalėjo identifikuoti kultūrinius Uzbekistano ir Lietuvos skirtumus. Toks kultūrų nežinojimas byloja apie savos ir kitos kultūros menką supratimą, kas įtakoja žemą integraciją.

Normų ir kultūrinių vertybių išsiskaldymas pirmiausia vyksta lingvistiniame lygmenyje. Labiausiai pastebima adaptacijos strategijų tyrimo tendencija „**lingvistinė separacija**“, kuri

pasireiškia kaip dažnas rusų kalbos vartojimas, uzbekų kalbos užmiršimas arba nevartojimas bei lietuvių kalbos retas vartojimas. Šita tendencija pastebima kaip tarp seniai atvykusių uzbekų taip ir naujai atvykusių jaunų žmonių. „Deja, uzbekų kalbos aš niekada gerai ir nemokėjau“ (R4)– prisipažįsta respondentė. „Lankiau lietuvių kalbos kursus... bet turiu psichologinį barjerą kalbėti lietuviškai, bijau daryti klaidas“ (R8) – baimę kalbėti lietuviškai uzbekai jaučia dažnai. Yra keletas priežasčių, dėl kurių uzbekų kalba yra greitai pamirštama.

Pirmiausia uzbekams trūksta kalbinės praktikos Lietuvoje, neturėdami su kuo bendrauti uzbekiškai, jie pamiršta kalbą. Antra, uzbekai patys nenori jos išsaugoti, imigrantai mano, jog jų vaikams uzbekų kalba nereikalinga, nes kelio atgal nėra. Lietuvių kalbą atvykę uzbekai beveik nežino, arba nekalba lietuviškai dėl psichologinės baimės arba dėl baimės kalbėti su klaidomis.

Yra dvi šios tendencijos priežastis. Rusijos imperijos, o po to ir Sovietų Sąjungos įtaka visose Centrinės Azijos valstybėse, kuri jau nuo 1920 metų veikia uzbekų kalbines preferencijas. Uzbekų kalbos nežinojimas dažnas reiškinyje Uzbekijoje. Dėl tų pačių istorinių aplinkybių, dauguma lietuvių moko rusų kalbą. Todėl uzbekai Lietuvoje daugiausiai bendrauja rusiškai. Svarbiausia to priežastis, stipri rusų etninė mažuma.

Teoriškai kalbos nemokėjimas yra rimtas barjeras adaptuotis į visuomenę. Pastebėta, jog lietuvių kalbos nemokėjimas nėra sunkios adaptacijos į darbo rinką ir visuomenės gyvenimą priežastis. Rusų kalba buvusioje Sovietų Sąjungoje buvo naudojama kaip „lingua franca“, ir Lietuvos ir Uzbekistano piliečiai dažnai rusų kalbą moka ir gali susikalbėti šita kalba. Rusų kalba plačiai paplitusi, kaip pirmoji arba kaip antroji Lietuvos uzbekų kalba, ją jie susikalba Lietuvoje.

Antros ir trečios kalbos mokėjimas labiau būdingas jauniems migrantams. Kuo jaunesnis migrantas, tuo didesnis jo kalbų mokėjimo lygis. Beveik visi apklaustieji jauni uzbekai mokėjo anglų kalbą. Uzbekų jaunimas turi geresnes lingvistinės adaptacijos perspektyvas: bent trijų kalbų mokėjimas (uzbekų, rusų, anglų) ženkliai padeda jaunimui susikalbėti Lietuvoje. Ypač vertingos jiems pasirodo anglų kalbos žinios. Jaunieji žmonės, jaučiantys vietinių gyventojų nenorą kalbėti rusiškai pereina į anglų kalbą. Jauni respondentai papasakojo, jog moka kelis uzbekų kalbos dialektus, mokosi turkų kalbos arba Lietuvoje pradeda mokintis korėjiečių kalbos. Noro mokytis lietuvių kalbos jei neparodo. Tai galima paaiškinti tuo, jog dalis nėra tikra dėl savo ateities planų, kai kurie respondentai nežino ar pasiliks toliau gyventi Lietuvoje.

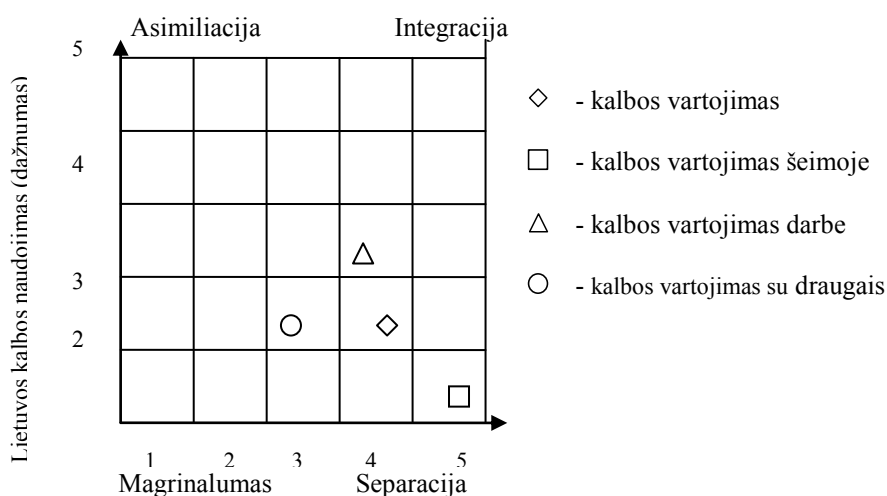
Visiškai kitokia situacija su vyresniais uzbekais. Išaiškėjo, jog dauguma uzbekų ne tik nemoko savo gimtosios kalbos, bet ir neišmoksta lietuvių. Kalbos praradimo faktorius ir atsiskyrimas nuo savos kultūros aktyvuoja asimiliacijos procesą, jei išmokstama lietuvių kalbos. Natūraliai yra prisitaikoma prie naujojo mentaliteto ir naujos kultūros.

Kalbos mokėjimas, gebėjimas sklandžiai kalbėti lietuvių kalba yra neatsiejama uzbekų tapatybės dalis. Nemokėdami kalbėti lietuviškai ir tinkamai bendrauti su lietuviais uzbekai jaučiasi

nepilnaverčiai „Nemoki kabos – esi antros rūšies žmogus. Ką daryti? Su tuo reikia išmokti gyventi“.

(R7)

7 schema. Separacijos, marginalizacijos, asimiliacijos ir integracijos strategijos kalbos vartojime

Gimtosios kalbos naudojimas (dažnumas)

Kalbos vartojimas, reiškinį įvardijimas yra kultūrinės ir etninės tapatybės rodiklis. Tapatybė yra komunikuojama per kalbą ir žodžių vartojimą. [12] Iš respondentų specifinio maišyto kalbos vartojimo, vartojamo žodyno galima daryti išvadą apie jų integraciją. Ilgai gyvenančių respondentų kalba labai skiriasi nuo neseniai atvykusių (iki dviejų metų) respondentų. Pirma, uzbekai pradeda vartoti lietuviškus žodžius tada, kai negali savais žodžiais aprašyti reiškinio, pavyzdžiui, „švietimo ministerija“, „žemaičių blynai“ ir t.t

Neseniai atvykęs jaunimas nevartoja lietuviškų žodžių, nes orientuojasi į anglų kalbos vartojimą, į savo kalbą respondantai įterpia anglų kalbos žodžius, pavyzdžiui „roommate“, „university“, „Easter holidays“, „connections“ ir t.t

Respondantai nepamiršta Uzbekistano tradicijų, komunikuojamų kalbos pagalba. Pastebėta, jog pagarbiai šnekėdami apie vyresnio amžiaus žmonės, respondantai prie vardo prideda trumpą žodį „-aka“. Į lietuvių kalbą žodį „-aka“ galima išversti kaip „ponas“, „ponė“, pavyzdžiui „Arsen-aka“.

Tyrimo nustatyta, kad respondantai, turėję sunkumų su savo identiteto nustatymu vartojo maišytas rusų ir lietuvių kalbas. Daroma išvada, jog kultūrinę priimančiosios šalies įtaką ir tapatybės pokyčius atspindi kalbos vartojimas.

IŠVADOS

- Uzbekų kultūrinės adaptacijos „medaus mėnesio“ etapas būna trumpas. Studentų uzbekų „medaus mėnesio“ etapas yra ilgesnis dėl uždaro gyvenimo būdo bendrabutyje ir intensyvesnio bendravimo su užsieniečiais.
- Uzbekai nepatiria stipraus „kultūrinio šoko“ Lietuvoje, nes: a). nesuvokia didelės Lietuvos ir Uzbekistano kultūrinės distancijos; b). domisi Lietuva prieš atvykdami ir turi realybę atitinkančias žinias apie Lietuvą; c). buvo Lietuvoje anksčiau; d). turėjo komunikacijos su lietuviais patirties Uzbekistane.
- Labiausiai uzbekus trikdė tokie Lietuvos ir Uzbekistano kultūriniai skirtumai: a). lietuvių ir uzbekų mentaliteto skirtumai. Lietuviai suvokiami kaip šalti ir ramūs žmonės. b). suvokiamas pagarbos vyresniems žmonėms nebuvimas.
- Maža musulmonų religijos įtaka respondentų gyvenime skatina adaptaciją, nes noriai ir greitai perimamos krikščioniškos kultūrinės tradicijos.
- Didžiausia adaptacijos kliūtis yra suvokiamas dominuojančios etninės grupės priešiškus, kuris stipriausiai pajaučiamas „kultūrinio šoko“ etapo metu. Tai įtakoja neigiamą stereotipinį lietuvių įvaizdžio formavimąsi uzbekų sąmonėje ir vengimą komunikuoti su lietuviais.
- Dalis uzbekų jau Uzbekistane save tapatina su dvejomis etninėmis grupėmis: uzbekais ir rusais. Toks kultūrinis kontekstas susiformavo istorinėmis Uzbekistano aplinkybėmis. Lietuvoje uzbekai išsaugo dvigubą etninę tapatybę. Susitapatinimas su rusais įtakoja didesnę rusų kalbos vartojimą Lietuvoje.
- Uzbekai išmoka lietuvių kalbą per ilgą laiką. Lietuvių kalbos nevartojimą įtakoja baimė netaisyklingai kalbėti lietuviškai ir galimybė bendrauti rusų kalba. Lietuvių kalbos nemokėjimas įtakoja lėtą uzbekų kultūrinę adaptaciją.
- Lietuvių kalbos nemokėjimas nėra sunkios uzbekų integracijos į darbo rinką priežastis, nes: a). respondentų darbo pobūdis nereikalauja lietuvių kalbos mokėjimo; b). yra galimybė bendrauti rusiškai; c). respondentai yra geri savo srities specialistai ir dirba savarankiškai ar turi savo verslą.
- Uzbekai Lietuvoje linkę palaikyti draugiškus santykius su atvykėliais iš Centrinės Azijos. Komunikacija su uzbekais Lietuvoje priklauso nuo atvykimo motyvų. Ne savo noru atvykę respondentai linkę palaikyti stipresnius ryšius su uzbekais, negu tiek, kurie atvyko savo noru.
- Uzbekų komunikacija su lietuviais priklauso nuo ateities planų ir lietuvių kalbos mokėjimo. Tyrime nustatyta, jog kuo labiau respondentai nori pasilikti šalyje, tuo daugiau bendrauja su dominuojančios kultūrinės grupės atstovais ir tuo greičiau išmoka lietuvių kalbą.

- Respondentai vartoja mažai žiniasklaidos lietuvių kalba, didesnis žiniasklaidos vartojimas yra rusų kalba. Žiniasklaidos vartojimas priklauso nuo: a) kalbos mokėjimo; b). domėjimosi visuomenės gyvenimu. c). Žiniasklaidos turinio.

- Pagrindinis uzbekų socialinės, emocinės ir materialinės paramos šaltinis yra giminės ir artimieji Lietuvoje. Uzbekų etninės bendruomenės įtaka nėra reikšminga uzbekų adaptacijai, dėl žemos uzbekų etninės grupės konsolidacijos ir nenoro dalyvauti bendruomenės gyvenime.

- Didžioji dalis uzbekų pasirenka integracijos į Lietuvos kultūrinę aplinką strategiją. Integracijos strategijos pasirinkimas priklauso nuo: a). uzbekų asmenybės bruožų, iš kurių svarbiausi iš jų yra pozityvumas, tolerancija ir aktyvumas; b). išsilavinimo, kurio dėka susirandamas darbas ir pasiekiamas aukštas socialinis statusas.

- Uzbekų gyvenančių Visagine, integracija skiriasi nuo uzbekų gyvenančių Vilniuje integracijos dėl Visagine dominuojančių mažumų. Iš vienos pusės, visaginiečių komunikacija su lietuviais yra minimali, iš kitos pusės jie sėkmingai integruojasi į visuomenę.

- Integracijos strategijos pasirinkimo rodiklis yra specifinis uzbekų kalbos vartojimas ir kalbos žodynas. Konstruodami sakinius, uzbekai vartoja lietuviškus ir uzbekiškus žodžius ir sąvokas.

- Analizuojant lyčių skirtumus, nustatyta, jog integracijos strategijos pasirinkimas būdingas moterims. Vyrai dažniau negu moteris renkasi separacijos strategiją.

- Separacijos strategijos pasirinkimą įtakoja staigus ir netikėtas emocinės ir moralinės paramos netekimas, artimų žmonių ir giminių išvažiavimas ir to nulemtas vienatvės jausmas.

- Rečiausiai pasirenkamos marginalizacijos ir asimiliacijos strategijos. Manoma, kad respondentų, atvykusių su šeima, vaikai pasirinks asimiliacijos strategiją, nes respondentai mano, kad uzbekų kultūra ir tradicijos nėra naudingos Lietuvoje, vaikai yra auklėjami lietuvių mokyklose.

BIBLIOGRAFINIU NUORODU SARASAS

1. ADAMS, Laura. Invention, institutionalization and renewal in Uzbekistan's national culture [interaktyvus]. Iš *European Journal of Cultural Studies*. Vol. 2, No. 3, 1999.p. 355-373. [žiūrėta 2010 m. vasario 6 d.] Prieiga per internetą: <<http://ecs.sagepub.com/cgi/content/abstract/2/3/355>>.
2. ADLER, P.S. Rhe transition experience: An alternative view of culture shock. Iš *Journal of humanistic psychology*, Vol. 15, No. 4, 1975. p.13-23 .
3. Baltrimienė, R.Cultural Dimensions of Lithuania and its Relative Position in the Context with Other European Countries. Tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos pranešimų medžiaga. Karjeros konsultantas tarpkultūrinėje Europos erdvėje. Klaipėda, 2005, p. 11 – 17.
4. BENNET, M. Towards etnorelativism: a developmental model of cultural sensitivity. Iš *Cross-cultural orientation: new conceptualizations and applications*. New York: Univercity press of America, 1986 p. 27-70.
5. BERRY, J.W. *Cross-cultural psychology: research and applications*. Cambridge University Press; 2 edition,, 2002. ISBN-13: 978-0521646178
6. BERRY, J.W. *Handbook of Cross-Cultural Psychology, Volume 3: Social Behavior and Applications*. Allyn & Bacon; 2 Sub edition; 1997. ISBN: 978-0205160761
7. CHRYSOCHOOU, Xenia. *Cultural Diversity: Its Social Psychology*. Wiley-Blackwell, 2004. ISBN: 978-0631231233
8. DOI, Mary Masayo. *Gesture, gender, nation: dance and social change in Uzbekistan*. Praeger, 2001. ISBN: 0897898257
9. GUDYKUNST, W.B. *Cross-Cultural and Intercultural Communication*. Sage Publications, Inc; 1 edition, 2003. ISBN-13: 978-0761929000
10. GUDYKUNST, W.B. *Theorizing about intercultural communication*. Sage Publications, Inc; 1 edition, 2004. ISBN: 978-0761929000
11. GUDYKUNST, W.B.; MODY, Bella. *Handbook of international and intercultural communication*. Sage Publications, Inc; 2nd edition; 2001. ISBN-13: 978-0761920908.
12. FONG, M. CHUANG, R. *Communicating Ethnic and Cultural Identity*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc.; 2004. ISBN: 978-0742517394.
13. FURNHAM,A., BOCHNER, S. *Culture shock: psychological reactions to unfamiliar environments*. Methuen, 1986. ISBN: 978-0416366709.
14. FURNHAM, A. *The psychology of behaviour at work: the individual in the organization*. Psychology Press; 2 edition , 2005. ISBN: 978-1841695044
15. GANNON, M.; NEWMAN, K.L. *The Blackwell handbook of cross-cultural management*. Wiley-Blackwell; 2001. ISBN: 978-0631214304.

16. GONZALES, V. *Second Language Learning and Cultural Adaptation Processes in Graduate International Students in U.S. Universities*. University Press of America; 2004. ISBN-13: 978-0761827900
17. J.T. GULLAHORN, J.E. GULLAHORN, J.T. An extension of the U-curve hypothesis' *Iš Journal of Social Issues*, vol.19, no.3, 1963. p. 33–47.
18. HANKS, R.R. *Central Asia– a global studies handbook*. ABC-CLIO, 2005. ISBN-10: 1851096566
19. HOFSTEDE, Geert. *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. SAGE Publications, Inc, 2001. ISBN: 9780803973237.
20. INGELHART, R. *Human Beliefs and Values*. Siglo XXI; 1st edition,2004. ISBN 9682325021.
21. *International Migration in Central Asia: Challenges and Prospects*. [interaktyvus]Ed. Coxshall, F. UNESCO, Almaty Cluster Office, 2005 m. [žiūrėta 2010 m. kovo 28 d.]. Pieiga per internetą: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001579/157974eo.pdf>>.
22. JANDT, F.E. *An Introduction to Intercultural Communication: Identities in a Global Community*. Sage Publications, Inc; Sixth Edition editio; 2009. ISBN-13: 978-1412970105
23. KIM, Y. *Becoming Intercultural: An Integrative Theory of Communication and Cross-Cultural Adaptation*. Sage Publications, Inc; 1 edition; 2000. ISBN-13: 978-0803944886
24. KENNEDY, D.P. [interaktyvus] *Scale Adaptation and Ethnography*. Iš *Field Methods*. Sage publications, Vol. 17, No. 412, 2005. [žiūrėta 2010 m kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://fm.sagepub.com/cgi/content/abstract/17/4/412>>
25. LANDIS, D., BENNET, M.J. *Handbook of Intercultural Training*. Sage Publications, Inc; 3rd edition, 2003. ISBN-13: 978-0761923329
26. LEWIS, Richard D. *The Cultural Imperative: Global Trends in the 21st Century*. Intercultural Press; First Edition edition, 2002. ISBN: 1877864986.
27. LUONG, P.J. *The Transformation of Central Asia: States and Societies from Soviet Rule to Independence*. Cornell University Press, 2003. ISBN-10: 0801488427
28. OSLAND, J.S. *The Adventure of working abroad*. Jossey-Bass Publishers, 1995. ISBN 0787901083.
29. SHAULES, Joseph. *Deep Culture: The Hidden Challenges of Global Living*. Multilingual Matters: 2007. ISBN-13: 978-1847690166
30. SUZUKI, L., CASAS, M., PONTEROTTO, J.G., CHARLENE, M.A. *Handbook of Multicultural Counseling*. Sage Publications, Inc; Third Edition edition, 2009. ISBN-13: 978-1412964326.

31. TRIANDIS, H. C., BONTEMPO, R., MARCELO J. V., MASAAKI A., NYDIA L.. Individualism and Collectivism: Cross-Cultural Perspectives on Self-Ingroup Relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1988, Vol. 54, No. 2. 323-338.

32. WONG, P.T.P. *Handbook of multicultural perspectives on stress and coping*. Springer science; 1 edition; 2005. ISBN-13: 978-0387262369

33. WARD, C.A., BOCHNER S., FURNHAM A. *The psychology of culture shock*. Routledge; 2 edition, 2001. 384 p. ISBN: 0415162351

CULTURAL ADAPTATION OF UZBEKS IN LITHUANIA

Summary

The paper analyzes Uzbek cultural adaptation process. The relevance of the work is based on the fact that the extent of migration processes in modern society and social change in the economic, political, social and cultural life of the country requires special attention to many-sided investigations of immigrants adaptation and integration. The propose of study is to reveal cultural adaptation of Uzbeks in Lithuania. The main goals are to examine theoretical cultural adaptation literature background on adaptation process and indices that may cause difficulties in adaptation; reveal adaptation strategies and investigate the factors and circumstances that predict adaptation; mark out Uzbekistan and Lithuania cultural differences; analyze cultural adaptation process of Uzbeks in Lithuania, adaptation factors and acculturation attitudes towards adaptation. This study hypothesized that Uzbeks in Lithuania tend to choose separation strategy due to large perceived cultural distance. Cultural distance is associated with strong cultural shock that can be overcome by gaining family ethnic community support. High education negatively related to separation and marginalization strategies choose. Methods of conducting a research were interview and questionnaire. An interview questionnaire to measure adaptation and adaptation attitudes was developed for the study, derived from the literature on cultural adaptation and culture shock. This research is based on the work of J.W. Berry, R.Y. Bourhis, Y. Kim, P. Adler. on general immigrant adaptation attitudes. It is conducted that cultural adaptation "honeymoon" stage is very short. Moreover, Uzbeks do not feel strong "culture shock" in Lithuania, because of unawareness of Lithuanian and Uzbekistan Cultural Differences; knowledge and interest in Lithuanian country before moving in; having been to Lithuania previously; having communication with the Lithuanian experience in Uzbekistan. The Results show that the general Uzbek adaptation attitude is one of integration, however, the strategies adopted and the attitudes preferred vary depending on the areas of acculturation considered. Immigrants moderately endorse separatism and weakly endorse assimilation and marginalization. The analysis of gender differences showed that women tend to choose integration strategy. Men prefer separation strategy. The main source of social support during adaptation is family and relatives in Lithuania. Furthermore, ethnic community is not considered to be a strong source of social support. Results indicate that successful adaptation and integration is facilitated by high Uzbeks education.

Priedas Nr. 1. Interviu klausimynas

Atvykimas

Kokiomis aplinkybėmis ir kada atvykote į Lietuvą? *(При каких обстоятельствах и когда ты приехал в Литву?)*

- a) Ar keliavote vienas? *(Вы приехали один?)*
- b) Ar tai buvo jūsų savanoriškas pasirinkimas? *(Это было ваше самостоятельное решение?)*
- c) Atvykę į Lietuvą, kokį įspūdi susidarėte apie šalį, jos žmonės ir kultūrą? *(Приехав какое мнение сложилось у вас о стране и людях?)*
- d) Ar šitie pirmi įspūdžiai keitėsi ateityje kada ir kaip? *(Менялось ли сложившееся впечатление далее?)*
- e) Kuo užsiėmėte atvykę į Lietuvą? *(Чем Вы занялись прибыв в Литву?)*
- f) Kaip jautėtės atvykę į Lietuvą? Kaip jaučiatės dabar? *(Как вы себя чувствовали, прибыв в Литву? Как чувствуете себя сейчас?)*

Lūkesčiai

Ar jautėte nusivylimą atvykę į Lietuvą? *(Чувствовали ли вы разочарование?)*

Ko labiausiai bijojote atvykus į Lietuvą? *(Что вас больше всего пугало о жизни в Литве?)*

Kultūrinio šoko faktoriai

- a) Su kokiais sunkumais Lietuvoje teko susidurti? Kas per sunkumai tai buvo kaip juos išsprendėte? *(с какими трудностями пришлось столкнуться как вы их решили?)*
- b) Ar kada nors Jums buvo sunku susikalbėti su lietuviais? *(Вам когда-нибудь было сложно договориться с литовцами?)*
- c) Ar naujoje kultūroje pastebėjote dalykų kurie jus šokiravo arba atrodo jums šlykštūs? *(Заметили ли Вы что-то в литовской культуре, что Вам показалось странным или вас шокировало?)*
- d) Ar galvojote apie grįžimą į tėvynę? *(Думаете ли вернуться в Узбекистан?)*
- e) Ar planuojate keliauti kur nors kitur? *(Думаете ли переезжать в другую страну?)*
- f) Ar pasiilgstate Uzbekijos? *(Скучаете ли по узбекистану?)*
- g) Ar esate patenkintas gyvenimu Lietuvoje? *(довольны ли вы жизнью в Литве?)*
- h) Ar jautėte baimę dėl ateities Lietuvoje? Kada ir dėl ko? *(Чувствовали ли вы страх из-за будущего в Литве?)* Kada pradėjote mokytis lietuvių kalbos? *(Когда начали его изучать?)*
- i) Ar jaudinatės kalbėdami lietuviškai? *(Волнуется когда приходится говорить на литовском?)*

Asmeninės charakteristikos

a) Kokius asmeninius pasikeitimus pastebėjote gyvendami Lietuvoje? (*Заметили ли вы личные изменения прожив в Литве?*)

b) Kokios asmeninės savybės Jūsų nuomone padėjo pritaipiti Lietuvoje? (*какие личные факторы вам помогли приспособиться?*)

Pasiruošimas, žinios

a) Ar prieš atvykdami į Lietuvą turėjote žinių apie šalį? (*Были ли у вас какие либо сведения о стране перед приездом?*)

b) Kaip gerai žinote Lietuvos istoriją, papročius ir tradicijas? (*Хорошо ли вы знаете историю Литвы, обычаи и традиции?*)

c) Ar gaudotes Lietuvos politiniame gyvenime? (*Разбираетесь ли в политической жизни страны?*)

d) Ar anksčiau turėjote migravimo patirties? (*Был ли у вас опыт переезда ранее?*)

e) Ar gerai mokate lietuvių kalbą? (*Хорошо ли вы знаете литовский?*)

Komunikacija

a) Iš dešimties jūsų gerų draugų kiek iš jų uzbekų? (*Из десяти ваших хороших друзей сколько из них узбеков?*)

b) Ar tenka bendrauti su Lietuvos uzbekais? (*Общаетесь ли с узбеками Литвы?*)

c) *Kaip dažnai tenka bendrauti su lietuviais?* (*Как часто Вы общаетесь с литовцами?*)

d) Ar priklausote politinei partijai? Ar esate kokios nors organizacijos, asociacijos narys? (*Состоит ли вы в парии или какой-нибудь организации?*)

Masinės komunikacijos indikatoriai

a) Ar žiūrite televizorių? Kokie jūsų mėgstamiausi kanalai? (*Смотрите ли Вы телевизор? Какие ваши любимые каналы и передачи?*)

b) Jūsų mėgstamiausi žurnalai ir laikasčiai? Kokia kalba skaitote daugiausia? (*Ваши любимые журналы и газеты? На каком языке вы читаете чаще всего?*)

c) Ar mėgstate vaikščioti į teatrą, kiną, muziejus, parodas? (*Вы любите ходить в музей, театр, кино, выставки?*)

Socialinė pagalba

a) Kas padėjo jums kai tik persikraustėte į Lietuvą? (*Приехав в Литву к кому Вы могли обратиться за помощью сталкиваясь с трудностями?*)

b) Į ką galite kreiptis dabar? (*А к кому можете обратиться сейчас?*)

Netolerancija

a) Ar jaučiate, jog esate svetingai priimamas visuomenėje? (*Вы чувствуете, что вас тепло принимает общество Литвы?*)

b) Ar jaučiate, jautėte priešišumą Lietuvos kultūrai, žmonėms? (*Чувствуете, чувствовали ли вы неприязнь к литовской культуре?*)

c) Ar jautėte vietinių gyventojų priešišumą sau? Dėl ko? (*Чувствуете ли неприязнь к вам?*)

Kultūrinė distancija

a) Ką manote apie tai kaip lietuviai rengiasi? (*Что вы думаете о том как литовцы одеваются?*)

b) Ar jums patinka klimatas Lietuvoje? (*Нравится ли Вам климат в Литве?*)

c) Iš Jūsų visų valgomų patiekalų, kiek iš jų Uzbekijos virtuvės? (*Из вами употребляемой пищи много ли узбекской кухни?*)

d) Kaip manote kokie turėtų būti moters ir vyro vaidmenys šeimoje ir visuomenėje? (*Как вы считаете какие должны быть мужские и женские обязанности в семье?*)

e) Ar esate religingas? (*Вы религиозный человек?*)

Priedas nr. 2. Apklauso pavyzdys

Pažymėkite savo sutikimą ar nesutikimą su teiginiais.

Teiginys	Labai dažnai	Dažnai	Kartais	Retai	Labai retai
Lietuvoje aš kalbu....					
...gimtąja kalba					
...lietuviškai					
...rusiškai					
...angliškai					
Šeimoje aš kalbu ...					
...gimtąja kalba					
...lietuviškai					
...rusiškai					
...angliškai					
Su draugais Lietuvoje aš bendrauju...					
...gimtąja kalba					
...lietuviškai					
...rusiškai					
...angliškai					
Darbe aš kalbu...					
...gimtąja kalba					
...lietuviškai					
...rusiškai					
...angliškai					

Pažymėkite savo sutikimą ar nesutikimą su teiginiais.

Teiginys	Visiškai sutinku	Sutinku	Iš dalies sutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Lietuvių kultūra yra man artima					
Uzbekų kultūra yra man artima					
Aš esu...					
...uzbekas, uzbekė					
...Lietuvis, lietuvė					
...rusas, rusė					
Didžiuojuosi, kad esu...					
...uzbekas, uzbekė					
...Lietuvis, lietuvė					
...rusas, rusė					

Pažymėkite savo sutikimą ar nesutikimą su teiginiais.

Teiginys	Visiškai sutinku	Sutinku	Iš dalies sutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Gyvendami Lietuvoje, mes turime išlaikyti savo tautos kultūrą					
Man svarbu prisitaikyti prie lietuvių gyvenimo būdo ir elgtis kaip lietuviai					
Man svarbu prisitaikyti prie darbo kolektyvo					
Man svarbu išlaikyti savo savitumą darbe					
Draugų kompanijoje man svarbu išlaikyti savo savitumą					
Draugų kompanijoje man svarbu prisitaikyti prie jų elgesio normų ir elgtis kaip lietuviai					
Aš noriu išlaikyti savo kultūrinės tradicijas šeimoje					
Aš noriu priimti lietuvių kultūrinės tradicijas šeimoje					
Santykiai su mano tautiečiais man yra vertingi					
Santykiai su lietuviais man yra vertingi					

Dėkojame už Jūsų laiką!

Priedas nr. 3. Apklauso pavyzdys rusų kalba

Отметьте Ваше согласие или несогласие с ниже перечисленными утверждениями.

Утверждение	Очень часто	Часто	Иногда	Редко	Очень редко
В Литве я говорю...					
...на родном языке					
...по-литовски					
...по-русски					
...по-английски					
В семье я говорю ...					
...на родном языке					
...по-литовски					
...по-русски					
...по-английски					
С друзьями я говорю...					
...на родном языке					
...по-литовски					
...по-русски					
...по-английски					
На работе я говорю...					
...на родном языке					
...по-литовски					
...по-русски					
...по-английски					

Отметьте Ваше согласие или несогласие с ниже перечисленными утверждениями.

Утверждение	Полностью согласен (-а)	Согласен (-а)	Частично согласен (-а)	Не согласен (-а)	Полностью не согласен (-а)
Культура Литвы мне близка					
Культура Узбекистана мне близка					
Я...					
...узбек, узбечка					
...литовец, литовка					
...русский, русская					
Горжусь тем, что я...					
...узбек, узбечка					
...литовец, литовка					
...русский, русская					

Отметьте Ваше согласие или несогласие с ниже перечисленными утверждениями

Утверждение	Полностью согласен (-а)	Согласен (-а)	Частично согласен (-а)	Не согласен (-а)	Полностью не согласен (-а)
Живя в Литве, мы должны сохранить культуру своего народа					
Мне важно приспособиться к образу жизни литовцев и вести себя как литовцы					
Мне важно приспособиться к рабочему коллективу					
Мне важно сохранить свою самобытность в рабочем коллективе					
В компании друзей мне важно сохранить свою самобытность					
В компании друзей мне важно соответствовать нормам поведения литовцев и соответствующе себя вести					
В семье я хочу сохранить свои культурные традиции					
В семье я хочу перенять культурные традиции литовцев					
Мне важны отношения с земляками					
Мне важны отношения с литовцами					

Спасибо за Ваше время!